

VYTAUTO DIDŽIOJO UNIVERSITETAS
HUMANITARINIŲ MOKSLŲ FAKULTETAS
ISTORIJOS KATEDRA

Jovita Jankauskienė

KAUNO LITERATŲ BOHEMIŠKOJI TAPATYBĖ 1919 – 1940 M.

Magistro baigiamasis darbas

Lietuvos istorijos studijų programa, valstybinis kodas 62405H105

Istorijos studijų kryptis

Vadovas prof. Egidijus Aleksandravičius _____
(Moksl. laipsnis, vardas, pavardė) (Parašas) (Data)

Apginta prof. dr. Ineta Dabašinskienė _____
(Fakulteto/studijų instituto dekanas/direktorius) (Parašas) (Data)

Kaunas, 2012

TURINYS

SANTRAUKA	3
SUMMARY	4
ĮVADAS	6
1. BOHEMOS PRIELAIDOS KAUNE	11
1.1. KAUNIETIŠKOS BOHEMOS SUSIFORMAVIMAS	11
1.2. BENDRUOMENIŠKUMAS IR INDIVIDUALIZMAS LITERATŲ TARPE	15
1.3. RAŠYTOJO SOCIALINIS STATUSAS	21
2. KAUNO LITERATŲ BOHEMOS AUTOREFLEKSIJOS	31
2.1. BOHEMOS REIŠKINIO VERTINIMAI	31
2.2. BOHEMOS ATSTOVO VAIZDINYS	36
3. MAIŠTO KULTŪRA BOHEMIŠKOSIOS SAVIMONĖS KONTEKSTE	41
3.1. OPOZICIJŲ APRAIŠKOS VALDŽIOS IR VISUOMENĖS ATŽVILGIU	42
3.2. GENERACIJŲ PRIEŠTARAVIMAI	49
3.3. MAIŠTAS KAIP ŽAIDIMAS	53
3.3.1. <i>Viešasis karnavalas – išraiškos būdas</i>	53
3.3.2. <i>Bohema prie kavinės staliuko</i>	59
IŠVADOS	65
ŠALTINIŲ IR LITERATŪROS SĄRAŠAS	66
ARCHYVINIAI FONDAL	66
PUBLIKUOTI ŠALTINIAI	67
TYRIMAI	69

SANTRAUKA

Kauno literatų bohemiškoji tapatybė 1919 – 1940 m.

Šiame darbe analizuojama Kauno literatų bohemiškoji tapatybė. Tyrimo tikslas – išanalizuoti literatų bohemiškumo prielaidas ir bohemiškąją savimonę. Tikslui pasiekti buvo išsikelta keletas uždavinių: apžvelgti kaunietiškos bohemos prielaidas, aptarti literatų bohemiškąsias autorefleksijas bei bohemos atstovo vaizdinį, išanalizuoti literatų maištą kaip bohemos idėjos išraišką. Remiantis šaltinių baze susidedančia iš Kauno literatų autobiografių, prisiminimų, korespondencijos, polemikos spaudoje, etc. buvo pasiekta šių rezultatų.

Pirmosios Lietuvos Respublikos literatų bohemos atsiradimą sąlygojo keletas veiksnių: Kaune susiformavo meninis ir intelektualinis centras, pasižymėjęs užsienio bohemių patirčių adaptavimu savitomis vietos sąlygomis. Bohemiškų literatų bendruomenių atsiradimo prielaidos: literatų individualizmas, pasireiškęs meninio stiliaus paieškomis ir savita laikysena, bei bendruomeniškumas, skatinęs juos jungtis į sambūrius. Rašytojo profesijos pasirinkimas buvo pirmasis žingsnis link bohemos, o Lietuvos politinių aktualijų įtakota nestabili jų materialinė padėtis bei skirtingų rašytojų socialinių statusų susiklostymas, sudarė prielaidas bohemi, kaip maišto kultūrai, atsirasti. Pirmaisiais bohemos židiniais Kaune laikytini „Vilkolakio“ klubas ir Kazio Binkio suburtas, literatūrinėmis naujovėmis paremtas sąjūdis. Aktyviausias jos reiškimosi laikotarpis buvo pirmasis nepriklausomybės dešimtmetis – antrojo pradžia.

Pirmosios Lietuvos Respublikos literatų refleksijos ir diskusijos atskleidė, jog šiuo laikotarpiu bohema kaip reiškinys suvokta nevienareikšmiškai, individualizuotai. Bohemos atstovui priskirtos įvairios teigiamos ir neigiamos savybės: kūrybiškumas, veiklumas, bendruomeniškumas, spontaniškumas, taip pat ir pernelyg didelis polinkis alkoholiui, laiko švaistymas kavinėse, neveiknumas. Dėl skirtingo reiškinio suvokimo, literatų bohemiškumas ir iš to išplaukiančios elgsenos vertintos prieštaringai: kaip literato idealas, siekiamybė, ir priešingai, kaip vengtinas gyvenimo būdas. Kai kurie iš literatų bohemiškumą priėmė kaip natūralų ir tapatinosi su juo, tuo tarpu, kiti – to vengė arba neigė savo boheminius polinkius.

Viešuose ir privačiuose literatų pasisakymuose atsiskleidė jų požiūris, kad maištas buvo natūrali jų bendruomenių raiškos forma, glaudžiai susijusi su bohemiškumo idėja. Deklaruota konfrontacija su politine santvarka, valdžios institucijomis ir visuomene daugiausia buvo išreikšta per viešą ar privačią jos kritiką, tapusią vienu iš rašytojo raiškos būdų ir savęs, kaip visuomenės autsaiderio, identifikacijos priemonių. Viena maišto krypčių susivedė į konfliktus literatų bendruomenės viduje, atsiradusius dėl pažiūrų skirtumų ir buvo išreikšta kartų konflikto vardu, tačiau, apžvelgus šio maišto motyvus, tapo aišku, jog po terminais *senoji* ir *jaunoji* karta, slypi tie patys pasaulėžiūriniai, o ne amžiaus skirtumai. Viešasis teatrališkumas, provokuojančios

laikysenos, savito gyvenimo būdo pasirinkimas bei įprastojo atmetimas, tapo literato kaip išskirtinio visuomenės individo įvaizdžio kūrimo bei maišto prieš visuomenines konvencijas, įrankiu.

SUMMARY

The identity of Kaunas literati bohemian in 1919-1940

The identity of Kaunas literati bohemian is analyzed in this work. The aim of the research is to analyze the bohemian assumptions of literati and the bohemian self-consciousness. In order to achieve the aim, several tasks were set: to survey the assumptions of Kaunas bohemian, to discuss literati's bohemian auto reflections and the image of a bohemian representative, to analyze the rebellion of literati as the presentation of a bohemian idea. The following results were reached on the basis of the abundant database, including autobiographies of Kaunas literati, reminiscences, correspondence, polemics in press, etc.

The origin of the first literati bohemian in the Republic of Lithuania was stipulated by several factors: an artistic and intellectual centre was formed in Kaunas, characterized by the adaptation of foreign bohemian experiences in distinctive local conditions. The assumptions of the origin of bohemian literati communities: the individualism of literati, distinguished by the search of artistic style and original posture, as well as the community motivation to join clubs. The choice of the literary profession was the first step towards bohemian, whereas the unstable writers' circumstances and the development of different writers' social status, influenced by the Lithuanian political relevancies, made an assumption to emerge bohemian as the culture of rebellion. "Vilkolakis" club and the movement, established by Kazys Binkis on the basis of literary novelties were considered to be the initial bohemian hotbeds. The first decade of independence and the beginning of the second decade were the most active periods of its expression.

Literati's reflections and discussions of the first Republic of Lithuania revealed that for that period bohemian as a phenomenon was perceived ambiguously, individually. Different positive and negative characteristics were assigned to a representative of bohemian: creativity, activity, belonging to a community, spontaneity, as well as a tendency to alcohol abuse, waste of time in cafes, disability. Due to a different perception of the phenomenon, the literati bohemian and thereof consequent behaviors evaluation was contradictory: as an ideal litterateur, ambition, and on the contrary, as a lifestyle to avoid. Some literati accepted it naturally and identified themselves with bohemian, whereas, the others avoided or denied own inclination to bohemian.

Literati's public and private speeches revealed their attitude to rebellion as a natural form of their community's expression, closely related to the idea of bohemian. The main trend of rebellion converged into conflicts inside literati's community, emerging due to different attitudes. The

conflict of generations was sharply encouraged as well, though the survey of its motive clarified that not the age differences, but the same ideology differences hide under terms old and young generations. The declared confrontation with political system, public authorities was mostly conveyed through public or personal criticism, as one of the writer's manner of expression and means of self-identification as the society outsider. Public dramatics, provocative postures, the choice of original lifestyle and the rejection of the habitual one has become a tool for a litterateur to create an image of an exclusive individual in the society and a rebellion against the social conventions.

IVADAS

Darbo problema, aktualumas, naujumas.

Literatai, kaip analizės objektas buvo pasirinkti dėl to, kad Kaune jie buvo viena judriausių ir aktyviausių visuomenės grupių. Nors šiuo laikotarpiu bohemai priskirtini ir kitų sričių menininkai, tačiau būtent jie buvo sąmoningoji bohemos dalis, palikusi daugiausia išvalgų bei autorefleksijų, kuriose atsispindi bohemos reiškinių bei savo vietos šiame kontekste, vertinimai. Aptariamuoju laikotarpiu buvo pastebimas ne tik literatų kūrybinis įdirbis, bet išsiskyrė ir jų gyvenimo būdas, viešosios elgsenos, kurios buvo matomos, reflektuojamos bei kritikuojamos, dėl ko jie tapo ne tik bohemos veikėjais, bet ir galimybių prieiti prie vidinių jos vertinimų, suteikėjais. Rašytiniuose šaltiniuose atsiskleidžianti pakankamai laisva, maištinga, kūrybinga, literatų gyvenimo aplinka darbe suvokiama kaip lietuviškos bohemos išraiška. Menininkų grupės skyrė ne profesiniai kriterijai, o pasaulėžvalgos bei įsitikinimai, dėl ko literatų bendruomenė taip pat buvo nevienalytė, ji dalijosi į atskiras grupes arba sąjūdžius, iš kurių vieni laikytini bohemiškesniais negu kiti. Istoriniam tyrimui patogiau yra rašytiniai šaltiniai, tuo tarpu kitų menininkų atstovų grupių aptarimui reikalinga dailės kūrinių, teatro repertuarų, ir kt., analizė, palikta šių sričių specialistams.

Lietuviškosios bohemos tema lietuviškoje historiografijoje įvairiuose kontekstuose buvo liesta įvairių sričių specialistų, tačiau tik nedaugeliui ji tapo pagrindiniu tyrimo objektu. Bohemiškąją kultūrą liečiančiuose darbuose dažniausiai jos egzistavimas aprašomas atsietai nuo laikotarpio istorinių bei politinių procesų – apsiribojama išorinių jos bruožų aptarimu, tokių kaip kavinių ir kitų viešų erdvių lankymas, specifinių gėrimų vartojimas, išskirtinė apranga. Tuo tarpu dėmesio visai neskiriama mentalinei bohemos atstovų sąmonei, jų savirefleksijoms – savęs kaip bohemos atstovo suvokimo analizei. Visai netyrinėtos ir laikotarpio įtakos bohemiškumo prielaidoms. Deramo dėmesio taip pat nesusilaukė ir bohemos kaip maišto kultūros ir su tuo susijusių elgsenų analizė. Gausėjantis, tačiau gana nesisteminis įdirbis liudija šios temos aktualumą, tačiau vis dar pateikia daugiau klausimų negu atsakymų: kaip bohema buvo suvokiama pačių jos veikėjų, kaip bohemiškoji tapatybė veikė jos atstovų gyvenimo būdą ir, atvirkščiai, kaip įvairūs veiksniai įtakoją jos atsiradimą, kas įėjo į bohemiškosiomis vadintų savybių rinkinį ir kaip buvo vertintos jų raiškos, kaip skirtingos pažiūros koreliavo vienos bendruomenės viduje ir kaip jos įtakoją bohemiško gyvenimo būdo pasirinkimus? Šiame darbe bus bandoma atskleisti naujus žiūros kampus į bohemą, kaip lietuviškos tarpukario kultūros dalį, analizuojant ją per literatų refleksijų prizmę.

Terminai.

Bohemos sampratų įvairovė istoriografijoje gana didelė, bet griežto sąvokos apibrėžimo, dėl paties reiškinių reliatyvumo reiktų išvengti. Šiuo terminu įvardijami įvairūs reiškiniai: nuo XV a. klajoklių čigonų, kilusių iš Bohemijos regiono, iki laisvo XIX – XX a. menininko gyvenimo būdo sinonimo. Pats terminas *bohema* atsirado XIX a., nuo to laiko kito tiek požiūris į ją, tiek jai priskiriamų savybių rinkinys, tačiau galima išskirti pagrindinius, dažniausiai įvardijamu jos atpažinimo bruožus: bendruomeniškumas, antikonvencionalumas, finansinis nestabilumas, spontaniškumas, specifinė veikla, neįprastos elgsenos, telkiamasis mieste, išskirtinė išvaizda, tam tikros susirinkimų vietos, ir t. t.¹

Sąvoka *literatas* šiame darbe vartojama kalbant apie visus literatūros srityje besireiškčius asmenis: rašytojus, literatūros kritikus, tyrinėtojus, literatūrinėmis temomis rašiusius žurnalistus, redaktorius, literatūros mokslų studentus, literatūrinių sąjūdžio narius.

Istoriografijos apžvalga.

Tyrimų, analizuojančių Pirmosios Lietuvos Respublikos literatų bohemos temą, nėra daug. Išsamiausiai laikytinas Justinos Minelgaitės magistro darbas ir straipsnis „Tarpukario Kauno bohemos ypatumai“.² Šiame darbe aptariamos bohemos termino ištakos, raidos koncepcijos, daug dėmesio skiriama išoriniams bohemos bruožams: remiantis ikonografinė medžiaga ir atsiminimais plačiai aptariamas Kauno bohemos atstovų įvaizdis, moterų vaidmuo, kiek glausčiau analizuojamos bohemiškumo apraiškos Kauno menininkų gyvensenoje viešose ir privačiose erdvėse. Šis darbas buvo naudingas plačiau susipažįstant su menotyriniais bohemos tyrimo būdais – būtent aprangos kodais ir jų vaidmeniu formuojant menininko kaip bohemos atstovo įvaizdį. Tai plačiausias ir bene vienintelis lietuviškos istoriografijos tyrimas, kuriame bohema pasirinkta pagrindiniu tyrimo objektu. Antrasis darbas, žymiai glausčiau pristatantis Pirmosios Lietuvos Respublikos bohemos temą yra Andriaus Zeigio bakalauro darbas.³ Jame analizuojama su bohemos atstovų gyvenimo būdu glaudžiai susijusi Kauno kavinių kultūra, aptariant kurią, trumpai pristatoma ir bohemiško gyvenimo jose raiška, daugiausia dėmesio skiriant „Konrado“ kavinei ir jos svečiams. Bohemos tema tyrimo objektu tapo ir Arvydo Pakštalis straipsnyje „Bohemos gyvenimo atspindžiai XX a. ketvirtąjo dešimtmečio Kaune“, kuriam autorius pasirinko išryškinti tik keletą atskirų bohemiškos

¹ Plačiau žr. Adams J., *Hideous Absinthe: A History of the Devil in a Bottle*, London, 2004; Wilson E., *Bohemians. The Glamorous Outcasts*, London – New York, 2000; Helmut K., Bohema, *Pagrindinės moderniosios literatūros sąvokos*, sud. D. Borchmeyer, V. Žmegač, Vilnius, 2000; Аронсон О., *Богема: опыт сообщества. Наброски к философии асоциальности*, Москва, 2002; Kavolis V., *History on the art's side: Social Dynamics in Artistic Efflorescences*, London, 1972; Minegaitė J., *Tarpukario Kauno bohemos ypatumai*, Kaunas, 2010, magistro darbas [saugomas VDU menotyros katedroje], p. 15 – 20.

² Minelgaitė J., *Tarpukario Kauno bohemos ypatumai*, Kaunas, 2010, magistro darbas [saugomas VDU menotyros katedroje]; ² Minelgaitė J., *Tarpukario Kauno bohemos ypatumai*, *Kauno istorijos metraštis*, Nr. 12, Kaunas, 2012.

³ Zeigis A., *Laikinosios sostinės kavinių kultūra*, Bakalauro darbas [saugomas VDU Istorijos katedroje], Kaunas, 2005.

⁴ Pakštalis A., Bohemos gyvenimo atspindžiai XX a. ketvirtąjo dešimtmečio Kaune, *Kauno istorijos metraštis*, T. 9, Kaunas, 2008.

elgsenos fragmentų. Šie darbai padėjo ne tik geriau pažinti keletą bohemos raiškos aspektų, bet ir tapo akstinu imtis toliau ją tyrinėti, bandant atskleisti, išryškinti naujus šio reiškimo aspektus.

Šiam darbui tapo svarbi dar viena istoriografijos grupė – bohemos termino genezę, bei raidą laike aptariantys užsienio autorių tyrimai, kurie padėjo geriau susipažinti su reiškimo skiriamaisiais bruožais, savybėmis, palyginti juos su lietuviškomis aktualijomis.⁵ Gilinantis į Pirmosios Lietuvos Respublikos Kauno kultūrinį kontekstą bei kultūros politiką vertingi buvo Dangiro Mačiulio,⁶ Mindaugo Tamošaičio⁷, bei kitų menininkų gyvenimo sąlygas analizuojantys – Giedrės Jankevičiūtės⁸ ir Jolitos Mulevičiūtės⁹ tyrimai. Taip pat, rašant apie literatų pasaulį, negalima ignoruoti literatūrologinio įdirbio. Išskirtinai svarbus šiam darbui Leono Gudaičio ir Vytauto Kubiliaus darbai Lietuvos literatūrologijos ir literatų gyvenimo tyrinėjimuose.¹⁰ Ieškant atskirų literatų elgsenos bohemiškų bruožų pagelbėjo biografistiniai tyrinėjimai.¹¹

Šaltinių apžvalga.

Bohemiškoji idėja atsispindi įvairaus pobūdžio literatų paliktuose šaltiniuose: autobiografijose, memuaruose, korespondencijoje ir spaudoje. Didžiausią, taip pat ir svarbiausią darbe naudotų šaltinių grupę sudaro rašytojų autobiografijos bei atsiminimai. Svarbiausiais jie laikytini ne dėl jų patikimumo, bet kaip tik dėl subjektyvumo. Gausus literatų asmeninių patirčių fiksavimas leido tirti psichologines, emocines refleksijas, kurios suteikė daugiau prieigos būdų prie nagrinėjamos temos. Autobiografistinio bei memuaristinio pobūdžio palikimas, kuriame aptinkamos tiesioginės ir netiesioginės nuorodos į bohemiškąją literatų tapatybę, padėjo atskleisti asmeninius subjektyvius vertinimus, kurie yra vienodai svarbūs kaip ir bendras kultūrinis kontekstas. Reikia pastebėti ir tai, kad didžioji dalis atsiminimuose užfiksuotos medžiagos buvo užrašyti jau sovietmečiu, todėl buvo įtakoti savicenzūros ir cenzūros faktorių, dėl kurių kai kurios literatų pozicijos yra ypač išryškintos (kairiosios nuostatos, kūrybiniai pasiekimai ir kt.).

⁵ Adams J., *Hideous Absinthe...*; Wilson E., *Bohemians...*; Helmut K., *Bohema, Pagrindinės moderniosios...*; Аронон О., *Богема...*; Maingueneau D., *Literatūros kūrinio kontekstas. Sakymas, rašytojas, visuomenė*, vertė Jūratė Skersytė, Vilnius, 1998; Gadamer H. G., *Grožio aktualumas: menas kaip žaidimas, simbolis ir šventė*, Vilnius, 1997.

⁶ Mačiulis D., *Valstybės kultūros politika Lietuvoje 1927 – 1940 metais*, Vilnius, 2005.

⁷ Tamošaitis M., *Didysis apakimas. Lietuvių rašytojų kairėjimas 4 – ajiame XX a. Dešimtmetyje*, Vilnius, 2010.

⁸ Jankevičiūtė G., *Dailė ir valstybė: dailės gyvenimas Lietuvos Respublikoje 1918 – 1940*, Kaunas, 2003.

⁹ Mulevičiūtė J., *Modernizmo link: dailės gyvenimas Lietuvos Respublikoje 1918 – 1940*, Kaunas, 2001.

¹⁰ Gudaitis L., *Permainų vėjai*, Vilnius, 1986; Gudaitis L., *Plunksna ir ugnimi*, Vilnius, 1974; Gudaitis L., *Noriu klysti: atosūkiai į XX amžiaus spaudą*, Vilnius, 2011; Kubilius V., *Literatūros mokslas Vytauto Didžiojo universitete, Vytauto Didžiojo Universiteto ir Lietuvių Katalikų Mokslo Akademijos 70 – metis.*, Kaunas, 1993; Kubilius V., *Romantizmo tradicija lietuvių literatūroje*, Vilnius, 1993; Kubilius V., *Tautinė literatūra ir tautinė valstybė, Darbai ir dienos*, Nr. 35, Kaunas, 2003; Kubilius V., *XX amžiaus literatūra*, Vilnius, 1996.

¹¹ Raškauskas K., *Dar apie Kostą Korsaką, Darbai ir dienos*, Nr. 56, Kaunas, 2011; Tamošaitis M., *Tarp iliuzijų ir tikrovės: Petras Cvirka priešokupaciniu laikotarpiu, Colloquia*, Nr. 24, Vilnius, 2010; Tūtlytė R., *Antanas Miškinis*, Vilnius, 1997; Vaitkevičiūtė E., J. A. Herbačiausko asmenybė ir kūryba XX a. pradžios literatūrologiniame – kultūrologiniame kontekste, *Lituanistica*, Nr. 1 (53), Vilnius, 2003; Vaitkevičiūtė E., *Žinomas ir nežinomas Juozapas Albinas Herbačiauskas*, Kaunas, 2007; Bražėnas P., *Petras Cvirka*, Vilnius, 1998.

Šiuos duomenis gausiai papildė literatūros epistoliarinis palikimas, kuriame taip pat atsiskleidžia pačių autorių požiūris į laikmečio aktualijas bei jų tarpusavio santykiai. Darbe naudojamos publikuoti, ¹² ir nepublikuoti šaltiniai, saugomais archyvuose bei bibliotekų rankraščių fonduose. ¹³ Archyvuose fonduose saugomas rašytinis literatūros palikimas tapo šio darbo pamatu. Dalis nepublikuotų šaltinių darbe naudojami pirmą kartą, o didžioji dalis kitų, tyrinėtojų buvo naudoti sprendžiant kitokio pobūdžio problemas. Spaudos šaltiniai suteikė vertingos medžiagos atskleidžiant – viešąsias nuomones apie literatūros bohemiškus įpročius bei jų diskusijas įvairiomis temomis. ¹⁴

Tyrimo objektas, tikslas, uždaviniai.

Šio darbo objektas – Kauno literatūros bohemiškoji tapatybė 1919 – 1940 m. Tyrimo tikslas – išanalizuoti literatūros bohemiškumo prielaidas ir bohemiškąją savimonę. Tikslui pasiekti formuluojami atitinkami uždaviniai:

1. Apžvelgti kaunietiškos bohemos prielaidas.
2. Aptarti literatūros bohemiškąsias autorefleksijas bei bohemos atstovo vaizdinį.
3. Išanalizuoti literatūros maištą kaip bohemiškosios savimonės išraišką.

Tyrimo chronologija.

Darbo chronologinės ribos atspindi darbo temos formuluotėje ir apima 1919 – 1940 m. Kauno kaip laikinosios sostinės egzistavimo laikotarpį.

Tyrimo metodai.

Siekiant įgyvendinti išsikeltą tikslą ir išpildyti uždavinius buvo pasitelktas analitinis aprašomasis metodas, leidęs tyrinėti atskiras objekto dalis bei analizuoti šaltinius. Tekstų turinio prasmės suvokimui bei jo interpretacijai naudotas hermeneutinis metodas. Segmentus jungiant į visumą buvo pasitelktas ir sintetinis metodas.

¹² Svarbiausi publikuoti atsiminimai bei autobiografijos: Aistis J., *Milfordo gatvės elegijos*, Vilnius, 1991; *Atsiminimai apie Antaną Venclovą*, sudarė Marija Macijauskienė, Vilnius, 1988; *Atsiminimai apie Petrą Cvirką*, sudarė A. Mickienė, Vilnius, 1969; *Balys Sruoga mūsų atsiminimuose*, sudarė Vanda Sruogienė, Vilnius, 1996; Boruta K., *Drauge su draugais*, sudarė ir paaiškinimus parašė V. Vilnonytė, Vilnius, 1976; Būtėnas J., *Žmonės, kuriuos pažinojau*, Vilnius, 1978; Keluotis J., *Mano autobiografija: atsiminimai*, Vilnius, 2003; Korsakienė H., *Sugrįžusi praeitis: Autentiški pasakojimai ir portretai*, Vilnius, 1985; Korsakienė H., *Susitikimai: įspūdžiai ir mintys*, Vilnius, 1977; Raila B., *Kodėl antraip?: literatūrinės kronikos su išgyvenimais*, Vilnius, 1991; Venclova A., *Jaunystės atradimas: Autobiografinis romanas*, Kaunas 1981 ir t.t.

¹³ Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto Rankraščių skyrius (toliau *LLTI*): F. 1: „Trečio fronto“ archyvas; F. 4: Lietuvos TSR tarybiniai rašytojai; F. 45: Kazys Binkis; F. 51: Vincas Krėvė; F. 53: Balys Sruoga; F. 58: Faustas Kirša; F. 100: Jonas Aistis; Lietuvos centrinis valstybės archyvas (toliau *LCVA*): F. 378: Vidaus reikalų ministerijos Valstybės saugumo departamentas; F. 438: Valstybės saugumo policijos Kauno apygarda; Lietuvos literatūros ir meno archyvas (toliau *LLMA*): F. 30: Kazys Kiela; F. 153: Teofilis Tilvytis; Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekos Rankraščių skyrius (toliau *MAB*): F. 269: Mackonis Rapolas (iki 1940 m. Mackevičius); F. 334: Andriušis Pulgis; Lietuvos nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos Retų knygų ir rankraščių skyrius (toliau *LNB*): F. 7: Gira Liudas; F. 15: Urbšys Juozas; F. 31: Keluotis Juozas; F. 66: Toliušis Zigmąs (slapyvardis Rigutis); F. 130: Pavienių dokumentų (literatūrinių, istorinių) rinkinys; Lietuvos ypatingasis archyvas (toliau *LYA*): F. 1771: Lietuvos komunistų partijos (LKP) Centro komitetas.

¹⁴ Žiūrėti įvairūs 1919 – 1940 metais Kaune leisti laikraščiai ir žurnalai: *Keturių vėjų pranašas*, *Keturi vėjai*, *Trečias frontas*, *Akademikas*, *Naujoji Romuva*, *Pjūvis*, *Diena*, *Logos*, *Meno kultūra*, *Literatūros naujienos* ir t. t. Taip pat 1931 – 1938 m. Maskvoje leistas žurnalas *Priekalas*.

Darbo struktūra

Darbą sudaro įvadas, dėstomoji dalis suskirstyta į tris skyrius, išvados bei šaltinių ir literatūros sąrašas. Kiekvienas iš skyrių skirstomas į smulkesnius poskyrius, iš kurių kai kurie į dar smulkesnius segmentus. Pirmasis dėstomosios dalies skyrius skirtas bohemos prielaidoms Kauno literatūroje, aptarti, išskiriant svarbiausius ją sąlygojusius veiksniai: menininkų susitelkimą sostinėje, bendruomeniškumą ir individualizmą, materialinę rašytojų padėtį. Antrajame skyriuje aptariamas tuometinis bohemos atstovo vaizdinys, apžvelgiamos literato kaip bohemos atstovo refleksijos, susidedančios iš savo bei kolegų bohemiškojo gyvenimo vertinimų viešajame bei privačiajame diskursuose. Paskutiniame, pačiame didžiausiame skyriuje dėmesys skiriamas bohemos kaip maišto kultūros analizei, aptariami konfliktai pačios literatūrinės bendruomenės viduje – literatūrinių srovių atstovų nesutarimai, generacijų konfliktas, bei išorinės opozicijos valdžios politikos atžvilgiu, opozicijos visuomenės konvencijoms, taip pat maištas reiškėsis žaidimo forma.

1. BOHEMOS PRIELAIIDOS KAUNE

1.1. Kaunietiškos bohemos susiformavimas

Bohemai atsirasti reikalinga miestietiška kultūra bei žmonės, kurie jame galėtų gyventi bohemiską gyvenimą. Reikia sutikti su bohema tiriančioje istoriografijoje išsivyravusia nuomone, kad šį gyvenimo būdą dažniausiai rinkosi laisvų profesijų atstovai. Justinos Minelgaitės teigimu, Kauno tapimas sostine ir Lietuvos kultūros centru, universiteto atsiradimas, vakarietišku vertybių perėmimas ir kopijavimas turėjo lemiamą reikšmę bohemos formavimuisi Kaune, svarbu buvo ir demokratinės valstybės santvarkos nebuvimas, kas skatino literatus maištauti.¹⁵ Sutinkant su šia nuomone, reiktų pridurti, jog, nors miestas reikšminga, bohemos atsiradimo sąlyga, tačiau svarbu ir intelektualų bei menininkų bendruomenės susiformavimas, savitų vertybių, aplinkos susikūrimas. Tiek tuometinėje, tiek dabartinėje istoriografijoje, kalbant apie kūrybinį potencialą, pastebima, jog tikriausiai nei vienas kitas Lietuvos egzistavimo dvidešimtmetis nedavė tiek kūrybingų asmenybių, tokio didelio literatų, menininkų bei jų kūrinių skaičiaus kaip Pirmosios Lietuvos Respublikos laikotarpis. Vadinasi, aptariamuoju laikotarpiu, žmonių, galinčių tapti bohemos atstovais tikrai buvo. Viskas buvo nauja: ir valstybė, ir meninės raiškos būdai, todėl šis laikotarpis išsiskyrė ne tik kūrybingų žmonių skaičiumi, bet ir naujų kūrybinių idėjų gausumu, jų įvairove. Kauno literatai pasižymėjo keletu bohemi priskirtinų savybių: finansinės padėties nestabilumu, bendruomeniškumu, maištu prieš įvairias įprasto gyvenimo normas, neįprastomis elgsenomis bei pomėgiu kavinėms. Kadangi nėra vieningo bohemos apibrėžimo ir skirtinguose bandymuose tai daryti, pateikiami vis kitokie jos bruožai kaip tradiciniai, šių savybių rinkinio egzistavimas Kauno literatų gyvenime, laikytinas pakankama sąlyga, juos įvardinti savitos, kaunietiškos, tačiau bohemos vardu.

Kaunietiškos bohemos ištakų galima ieškoti jau 1919 metais. Juozo Petrulio teigimu: „netrukus po pirmojo pasaulinio karo K. Binkis, B. Sruoga ir kai kurie kiti rašytojai bei menininkai ne tik veikdavo, kurdavo, bet ir Bachą pagarbindavo“.¹⁶ 1919 m. Balio Sruogos iniciatyva buvo suburtas pirmasis lietuvių menininkų klubas „Vilkolakis“ (formaliai veikęs iki 1934 m., tačiau realia veikla užsiėmęs iki 1925 m.). „Vilkolakyje“ susitelkė įvairių meninių profesijų atstovai. Savo veiklą klubas pradėjo nuo uždarytų vakarų, minėjimų, paskaitų, atskirų dailininkų ir literatų sekcijų susiejimų, rengimo. 1920 m. pradžioje klubui pakeitus savo veiklos kryptį – susikongregavus ties kabareto tipo satyrinių teatro pasirodymų rengimu, „Vilkolakis“ visuomenėje išgarsėjo pusiau improvizaciniais vaidinimais, atspindinčiais politinio, visuomeninio ir kultūrinio gyvenimo aktualijas, pasižymėjo triukšmingais teatro premjerų šventimais, visuomeninio ir kultūrinio

¹⁵ Minelgaitė J., Tarpukario Kauno bohemos ypatumai, *Kauno istorijos metraštis*, Nr. 12, Kaunas, 2012, p. 113 – 117.

¹⁶ 1965, Kražiai, Petrulis J., Atsiminimai apie K. Binkį, *LLTI*, F. 45 – 284, l. 12.

gyvenimo parodijomis. Populiarus buvo ir „Vilkolakio“ bufetas, dėl kurio, klubas užsitarnavo „neklauzadišką“ reputaciją, bei vyresnių literatų tarpe buvo vertintas kaip pernelyg triukšmingas.¹⁷

Tai buvo pirmas bandymas sutelkti Pirmosios Lietuvos Respublikos Kauno menininkus bendram darbui, kuris nuo 1920 m. didžiąja savo dalimi buvo nukreiptas į visuomenės kritiką. Nuo pat pradžių vienas „Vilkolakio“ klubo deklaruotų uždavinių buvo – bendruomeniškumo skatinimas, bendras darbas, ir poilsis. A. Sutkus prisiminė, jog rengtos paskaitos meno bei jo istorijos temomis, skatino susirinkusiųjų kūrybiškumą, įvairias reakcijas ir diskusijas. O „ilsimasi“ taip pat buvo iš širdies – ne vienam po tokio „poilsio“, dangaus žydryne dekoruotas, privatus narių kambarėlis, A. Sutkaus žodžiais tariant, tapdavo vietoj „išblaivinimo įstaigos“.¹⁸ Dėl to klubas buvo gavęs „Vynolakio“ pravardę.¹⁹

Antano Sutkaus prisiminimų tekste yra aiški aliuzija į tai, kad savo veiklą jie patys laikė bohemiška: „*Vilkolakis nepataikauja mūsų tautos ir valstybės „dėdžiams“, kaip Paryžiaus bohema nepataikaudavo prancūzų buržua atstovams*“.²⁰ Bohemiškumas šiuo atveju suprastas kaip visuomenės ydų iškėlimas į viešumą, bei jų kritika, nepaisant galimų pasekmių. Nors teigta, kad „Vilkolakis“ buvo per menkas kovoti su visomis egzistuojančiomis blogybėmis, tačiau jo kolektyvas dėl to nenuleido rankų: „*Jis stengėsi tik atskleisti negeroves, atskirų valdžios atstovų kėsnius, savanaudiškus jų siekimus*“.²¹

Šalia gana neilgai gyvavusio „Vilkolakio“ klubo ir teatro, telkėsi ir kita literatų grupelė, kurios veikloje taip pat pastebimas kaunietiškosios bohemos užuomazgos. Jos ištakos sietinos su avangardizmo atsiradimu, kadangi avangardizmas kaip kontrkultūra nukreipta prieš visuomenės konvencijas jau iš savęs turėjo bohemos bruožų. Avangardizmo pradininkais tapo po užsienį keliaavę bei Rytų ir Vakarų šalių literatūros naujienas sekę literatai: Balys Sruoga, Faustas Kirša, Kazys Binkis, Vytautas Bičiūnas. Nors lietuviškas modernizmas – simbolizmas, atmetęs didaktinę literatūrą ir propagavęs novatoriškumą, atsirado jau XX a. pradžioje, tačiau tokia meninė raiška buvo pasirinkta tik keleto rašytojų – Juozapo Albino Herbačiausko, Sofijos Kymantaitės – Čiurlionienės, Vydūno, platesnė rašytojų modernistų grupė tuo metu dar nesusitelkė.

Svarbiausias lietuviškojo avangardizmo sąjūdžio telkėjas buvo Kazys Binkis, kurio būte nuo 1920 m. lankydavosi Petras Vaičiūnas, Faustas Kirša, Juozas Švaistas, Juozas Tysliava, Salys Šemerys, Juozas Rimvydis bei Jonas Šimėnas.²² Rašytojai ir menininkai save vadinę „broliais paldieninkais“, diskutavo naujų literatūros formų klausimais, aptarinėjo modernios literatūros

¹⁷ Vaitkevičiūtė E., *Žinomas ir nežinomas Juozapas...*, p. 113.

¹⁸ Sutkus A., *Vilkolakio teatras*, sudarė ir įvadą parašė A. Samulionis, Vilnius, 1969, p. 48.

¹⁹ 1965, Kražiai, Petrulis J., Atsiminimai apie K. Binkį, *LLTI*, F. 45 – 284, I. 12.

²⁰ Sutkus A., *Vilkolakio teatras...*, p. 58.

²¹ Ten pat, p. 349.

²² Kuizininė D., *Lietuvių literatūrinis gyvenimas Vakarų Europoje 1945-1950 m.* Vilnius, 2003, p. 90.

sroves, buvo skaitomi, nagrinėjami ir kritikuojami brolijos sukurti kūriniai.²³ Nors šių susitikimų atmosfera gali priminti rimtą literatūrinį saloną, tačiau, remiantis J. Minelgaitės, tyrinėjusios bohemos įvaizdžius ikonografinėje medžiagoje, panašu, kad čia būta gerokai neformalesnės atmosferos, o diskusijos neretai būdavo perkiamos ir į kavinę.²⁴

K. Binkio ir bendraminčių susitikimai davė pradžią keturvėjininkų sąjūdžiui, kurį 3-čio dešimtmečio pabaigoje pakeitė trečiafrontininkai. Literatų tekstuose kaip pats aktyviausias bohemos egzistavimo laikotarpis, įvardijamas 3-čias dešimtmetis – 4-to pradžia – būtent šių srovių egzistavimo laikotarpis. Vytautas Kubilius, aptardamas bohema Pirmojoje Lietuvos Respublikoje jos pradžią taip pat tapatino su pirmųjų organizuotų modernistų sambūrių atsiradimu, tačiau jo nuomone, šis reiškinys Kaune egzistavo tik 3-čiame dešimtmetyje, o jo piką susiaurino iki 2 metų laikotarpio, teigdamas, jog tik 1928 – 1930 m. Kauno literatūrinis gyvenimas telkėsi kavinėse ir restoranuose.²⁵ Iš tikrųjų, 3-čią dešimtmetį galima laikyti didžiausių literatūrinių naujovių, aštriausių diskusijų bei kritikos laikotarpiu, tačiau šiame apibrėžime atsirado net keli netikslumai: pirmiausia bohemos reiškinys negali būti apibrėžtas tik pagal vieną kriterijų – kavinių lankymą, ir antra, kalbant ir apie šį bohemos skiriamąjį bruožą – literatus kavinėse matome abu Pirmosios Lietuvos Respublikos laikotarpio dešimtmečius.

Giedrė Jankevičiūtė aptardama dailės gyvenimą Lietuvoje 1918 – 1940 metais, pastebėjo, jog aktyviausiai, dar gana negausus dalininkų būrys, veikė vos susikūrus Lietuvos Respublikai. Vėliau dėl prieštaravimų bendruomenės viduje, ji susiskaldė, o entuziazmas atlėgo.²⁶ Panašūs procesai vyko ir literatų gyvenime. 1918 metai buvo reikšmingi ne tik jaunai valstybei, tačiau, kaip teigė Vytautas Kavolis, nepriklausomybės atgavimas literatams, ypač jaunesniems, suteikė individo išsilaisvinimo ir neriboto veržlumo pojūtį. Individualizmo, laisvės intonacijos atsirado ne tik rašytojų gyvenime, bet ir, pavyzdžiui, Kazio Binkio ir Kazio Borutos, kūrinuose.²⁷ Kazys Binkis eilėraštyje „Salem Aleikum!“ apie bosą spirito rašė kaip apie asmenybę išlaisvinančią priemonę.²⁸ Liūnė Janušytė romane „Korektūros klaida“²⁹ vaizdavo bohemišką Paryžiaus gyvenimą, tiesa, kas nebuvo itin būdinga, pagrindine bohemiško gyvenimo heroje vaizduodama moterį.

1931 m., uždarius „Trečią frontą“ avangardizmas Lietuvoje išsisėmė. Toliau jis egzistavo tik kaip savitas stilius pavienių rašytojų kūryboje, nebebuvo toks pastebimas.³⁰ Visgi negalima teigti, kad organizuoto avangardizmo, Kaune visiškai nebeliko bohemos. Kalbant apie išorinius jos

²³ Aistis J., K. Binkio gyvenimas ir kūryba, *Raštai*, T. 3: Šiapus ir anapus. Literatūros temomis, red. Aldona Grajauskaitė – Aistienė ir Viktorija Skrupskelytė, Čikaga, 2004, p. 530 – 531.

²⁴ Minelgaitė J., *Tarpukario Kauno bohemos ypatumai*, Kaunas, 2010, magistro darbas [saugomas VDU menotyros katedroje], p. 56 – 62.

²⁵ Kubilius V., Bohema, *Lietuvių literatūros enciklopedija*, <http://www.lle.lt> [žiūrėta 2012 03 21]

²⁶ Jankevičiūtė G., *Dailė ir valstybė...*, p. 15 – 38.

²⁷ Kavolis V., *Vyrai ir moterys lietuvių kultūroje*, Vilnius, 1992, p. 90.

²⁸ Binkis K., Salem Aleikum!, *Keturių vėjų pranašas*, Kaunas, 1922, p. 2.

²⁹ Janušytė L., *Korektūros klaida*, Kaunas, 2011.

³⁰ Žekaitė J., *Modernizmas lietuvių prozoje*, Vilnius, 2002, p. 112.

požymius pažymėtina, jog aktyviausieji 3-čio dešimtmečio literatai, ir toliau buvo pastebimi Laisvės alėjos kavinėse, neišnyko ir maišto kultūra, kaip bohemos raiškos forma. 4-tame dešimtmetyje pagrindinis literatūrinis sąjūdis telkėsi apie Juozo Keliuočio suformuotą „Naujosios romuvos“ žurnalą ir klubą, kurio nariai, taip pat kėlė modernaus požiūrio į gyvenimą idėjas, rašytojus skatino maištauti bei atnaujinti kultūrinį gyvenimą. Nors, J. Keliuotis savo prisiminimuose kratėsi bohemos atstovo vardo, tačiau su bohema ir jos reiškimosi erdvėmis jis buvo gerai susipažinęs, jos nesmerkė. Rašytojų bendruomeniškumo skatinimą ir raginimus nenurimti, o atvirksčiai – visą laiką judėti į priekį, visa kame ieškoti naujų raiškos formų, galima laikyti 4-to dešimtmečio, kad ir ramesnės, bet bohemos ašimi.

Tikriausiai neįmanoma tiksliai atsakyti į klausimą, kodėl 4-tame dešimtmetyje bohemiškumas tapo mažiau pastebimas, tačiau vienas iš galimų to paaiškinimo būdų galėtų būti: nusistovėjus naujos valstybės gyvenimui, literatų gyvenime atsirado tam tikras stabilumas, kuris sąlygojo ir ramesnį gyvenimo būdą. Reikia sutikti su V. Kavolio įžvalgomis, kuris individualizmo, laisvės energijos išsekimą, taigi ir bohemos išsikvėpimą, atsiradusį 4-tame dešimtmetyje siejo su laisvės pertekliumi, kuris jaunos valstybės rašytojams sukėlė baimę. Šiuo laikotarpiu rašytojai ėmė atsitraukti nuo drąsių užmojų bei eksperimentų, kurie buvo būdingi 3 – čio dešimtmečio pradžios literatams ir jų kūrybai. Remdamasis Vinco Mykoliaičio Putino, Salomėjos Nėries, Petro Juodelio kūryba, tyrinėtojas suformulavo tezę, jog nepajėgumą išlaikyti laisvės naštą sąlygojo keletas priežasčių: bendras intelektualinės substancijos trūkumas, laisvę remiančių tradicijų bei sąjūdžių laikinumas, atsiradęs dėl literatų nesutarimų ar posūkių į ideologiškai angažuotos literatūros kūrybą.³¹ Vytautas Kavolis analizuodamas kūrybiškiausių periodų bei kūrybos krizių ciklus, taip pat pastebėjo, jog pats judriausias bei kūrybiškiausias laikotarpis istorijoje paprastai būna iš karto po didesnių politinių sukrėtimų, pavyzdžiui, karo, tuo tarpu nusistovėjus sąlyginai ramiai politinei atmosferai, jis natūraliai mažėja.³²

Bohema kaip ir rašytojų ideologinės pažiūros buvo dinamiškas, nepastovus reiškiny. 1918 – 1940 m. pasikeitė kelios rašytojų kartos, o bohemiškiausias skirtingais laikotarpiais laikyti skirtingi literatai, o kai kurių iš jų bohemiškos elgsenos matomos visą nepriklausomybės laikotarpį. Vieniems, dėl įvairių priežasčių (amžiaus, pažiūrų pasikeitimo, užimamų pareigų) nutraukus ryšius su bohema, atsirasdavo kiti, dažniausiai jaunesni. Bohemos maištingumas ir laisvumas labiausiai imponavo jaunesniems rašytojams. Kaip rašė Vytautas Kavolis, bohema, bei bohemiška draugystė – tėra trumpas emocinis užsidegimas, poetiškas santykis, kuris yra labai trapus, todėl negali išlikti ilgiau. Visa tai daugiausia siejo jaunus žmones ir tokios draugystės neįmanoma perkelti į vėlesnius

³¹ Kavolis V., *Vyrai ir moterys...*, p. 90 – 102.

³² Kavolis V., *History on the art's side...*, p. 40 – 56.

gyvenimo metus. Kaip bohemiškos draugystės pavyzdį V. Kavolis pateikė Balio Sruogos, Unės Babickaitės – Graičiūnienės ir Pauliaus Galaunės trijulę, kuri laikui bėgant išsiskyrė.³³

3-čiame dešimtmetyje Lietuva atrandama kaip europietiškos kultūros tradicijų erdvė. Tačiau Kaunas negalėjo visiškai patenkinti miestietiškos kultūros lūkesčių, o vizitai didžiuosiuose Europos miestuose padėjo formotis literatų savivokai, savęs kaip profesionalaus rašytojo suvokimui.³⁴ Vienu jų tapo Paryžius. Nemažai Kauno literatų žavėjosi prancūzų, kaip modernia, sektina kultūra ir pačiu Paryžiumi kaip laisvės, Europos meno centro miestu. Paryžių į Lietuvą „parvežė“ ten studijavę ar lankęsi literatai: Bronys Raila, Juozas Keliuotis, Juozas Tysliava, Antanas Vaičiulaitis, Liūnė Janušytė, Petras Cvirka ir kiti.³⁵ Bohemos tradicijos buvo nusižiūrėtos ne tik nuo kultūros sostinės Paryžiaus, bet ir nuo kitų Europos miestų. Pavyzdžiui vyresnės literatų kartos atstovas Juozapas Albinas Herbačiauskas bohemiškumo „mokėsi“ Krokuvos kabareto tipo kavinėje „Žaliasis balionėlis“, kur rinkdavosi žymiausieji Lenkijos menininkai. Buvo studijavusių ir Peterburge, Maskvoje, Berlyne.

Neaišku kiek užsienyje praleistas laikas turėjo įtakos bohemiškiems polinkiams, ar atvirkščiai, jų išsižadėjimui, tačiau tai, jog nemaža dalis literatų buvo keliavę po Vakarų ir Rytų Europą, leidžia daryti prielaidą, kad jų parsivežti skirtingi kitų šalių bohemiško gyvenimo išpūdžiai bei suformuoti įpročiai, integravosi į Kauno kultūrinio gyvenimo realijas bei literatų kasdienybę. Patirtis pritaikant Kauno sociokultūriniame kontekste bei jungiant su jau egzistuojančiais gyvenimo stiliais, formavosi savitas literatų bei kitų menininkų gyvenimo būdas. Žvelgiant į bohemos raidos dinamiką XX a. 3-4 dešimtmečiuose, galima teigti, jog šis reiškinys, prasidėjęs pačioje nepriklausomybės pradžioje, 3-čią dešimtmetį augo, jo gretas pildė jauni, užsienyje lankęsi literatai, aktyvi buvo ir vyresnioji literatų karta. 4-to dešimtmečio pradžioje, išsiskirsčius aktyviausiems literatūriniais sąjūdžiams (keturvėjiniams, trečiafrontiniams), entuziazmas šiek tiek atlėgo, tačiau, literatūrinį gyvenimą palaikė naujos asmenybės, kurių idėjos buvo artimos bohemiškosioms.

1.2. Bendruomeniškumas ir individualizmas literatų tarpe

XX a. pradžia istoriografijoje apibūdinama kaip rašytojų individualėjimo laikotarpis, tačiau Pirmosios Lietuvos Respublikos literatams buvo būdinga ir kolektyvinė tapatybė. Tai rodo gausus įvairių srovių, judėjimų, kolektyvinių leidinių egzistavimas, kolektyvinio buvimo formų ieškojimas. Aptariamuoju laikotarpiu kiekvienas iš rašytojų buvo išskirtinė asmenybė, taigi ir individualistas, o kai kurie iš jų buvo charizmatiški ir traukė kitus aplink save. Būdami individualistais jie veikė ir kolektyviai, o jų bendruomeniškumas buvo viena savęs realizacijos formų bei bohemos atsiradimo

³³ Kavolis V., *Vyrai ir moterys...*, p. 88.

³⁴ Klišienė N., Ketvirtojo dešimtmečio estetinės savimonės laukas: Paryžiaus fenomenas, *Literatūra*, Nr. 52 (1), Vilnius, 2010, p. 34 – 54.

³⁵ Klišienė N., Menininko savimonė: Paryžiaus įspaudas, *Literatūra*, Nr. 50 (4), Vilnius, 2008, p. 21 – 31.

prielaidų. Kūrybinėse profesijose individualizmas suvoktinas kaip būtinybė. Jis glaudžiai susijęs su bendruomeniškumu ir be jo beveik nefunkcionalus. Tačiau siekis pasinaudoti individualistų iškovojimais yra balansavimas ant privatizmo ribos.³⁶

Dominique Maingueneau rašytojų sociumą apibūdino kaip tarpusavyje susijusių genčių struktūrą, kurią sieja nematomas ryšys, todėl rašytojai net ir atmesdami bendruomeniškumo svarbą, tarpusavyje yra susiję: literatūrinio gyvenimo struktūrą sudaro „gentys“, kurios pasiskirsto literatūros lauke pagal savo atitinkamus estetinius reikalavimus. Nors genties buvimas nereiškia, jog būtina nuolat lankytis ir bendrauti tose pačiose vietose, tačiau ji paremta atsitiktiniais susitikimais, gyvensenos panašumais, susirašinėjimu ar bendrais sumanymais: „*taigi, yra daugybė „nematomų genčių“, kurios atlieka savo vaidmenį ant literatūros šachmatų lentos, net ir neturėdamos grupių būdingos formos. Kita vertus, kiekvienas rašytojas, nesvarbu ar jis būtų iš praeities, ar dabarties, ar jo asmenybė žinoma, ar nežinoma, pakliūva į savo išrinktąją gentį, kuri jį įtraukia į savo panteoną, ir tada jo gyvensena bei kūriniai leidžia jam įteisinti savo paties sakymą. Ši dvasinė bendrija, nepaisydama nei laiko, nei erdvės, sujungia vardus į tokį derinį, kur pripažįstamas tik vienas išskirtinumo kriterijus – estetiški reikalavimai autoriui*“.³⁷ Kalbant apie Kauno literatus jų bendruomeniškumo pojūtis buvo sąlyginis. Jie nesudarė vientisos bendruomenės, bet jų bendradarbiavimas ir komunikacijos būdai leidžia kalbėti apie mikrobendruomenių funkcionavimą.

Tarpukario Lietuvos literatų individualizmą galima apibūdinti ne tik kaip pavienių asmenų individualaus meninio stiliaus paieškas, bet ir jungimąsi į platesnius literatūrinius sąjūdžius, kiekvienam iš jų deklaruojant savitas literatūrinės bei politinės pažiūras ir vienijančiam panašias pozicijas užimančius rašytojus. V. Kavolio teigimu: „*Individas nėra visiškai skirtingas nuo kitų, bet jis turi daugiau panašumo su vienais ir mažiau su kitais, ir šis panašumas jį suveda su kai kuriais kitais į vieną organizaciją*“³⁸ arba bendraminčių grupę, literatūrinę srovę. Literatų bendruomeniškumas buvo viena pamatinių jų kasdienybės gyvensenos formų. Jis reiškėsi ir dažno bendravimo poreikiu, kas buvo pastebima viešose erdvėse, pavyzdžiui, kavinėse. Nors, bohemiškumas apibrėžiamas kaip asmens poreikis laikyti save individualistu, tačiau, šie dalykai yra ne tik suderinami, tačiau ir papildantys vienas kitą. Panašiai mąstė ir aptariamojo laikotarpio literatai.

Klausimas, ar menininkas turėtų būti individualistas, ar bendruomeniškas žmogus, keltas jau trečiajame dešimtmetyje. Ignas Šlapelis kalbėdamas apie tai, koks turėtų būti kūrėjas, pagal kūrybos pobūdį išskyrė du tipus: pirmąjį jis pavadino *individualistu*, žmogumi, kuris nepaisydamas visuomenės poreikių, kuria, dažniausiai tik sau pačiam suvokiamus kūrinius, antrasis – *socialinis* kūrėjas, kuriantis pagal visuomenės idealus. Straipsnio autoriaus nuomone, tiek vieno tiek kito tipo

³⁶ Kavolis V., *Neriklausomųjų kelias*, Vilnius, 2006, p. 259 – 260.

³⁷ Maingueneau D., *Literatūros kūrinio kontekstas...*, p. 37 – 39.

³⁸ Kavolis V., *Nepriklausomųjų kelias...*, p. 53.

besąlygiškas pasirinkimas veda į kraštutinumus, kurie neatitinka meno prasmės. Tikras kūrėjas šiuos abu pradus, turėtų savyje suderinti.³⁹ Juozas Keliuotis taip pat nagrinėjo šį klausimą, teigdamas, jog žmogui iš esmės esant visuomeniška būtybe, tiek literatas, tiek jo kūryba negali atsiriboti nuo tos visuomenės, ir tapti atskira estetinė kategorija, kadangi tarp jų vyksta sąveika.⁴⁰

3-čiame dešimtmetyje bendruomeniškumas ypač svarbus buvo maištaujantiems avangardistams: keturvėjininkams ir trečiafrontininkams, o 4-tame dešimtmetyje – „Naujosios Romuvos“ žurnalo bei to paties pavadinimo gausiausio literatų ir menininkų klubo dalyviams. Šio klubo organizatorius Juozas Keliuotis teigė, kad būtent dėl to, kad vyresnioji literatų karta nebuvo organizuota, ji nesugebėjo išlaikyti savo pozicijų. Kolektyvinių tikslų nebuvimas, neieškojimas naujų kūrybos kelių, sąlygojo per greitą jų nusiramimą ir orientaciją į individualių, dažniausiai materialių poreikių tenkinimą.⁴¹ Šioje vietoje jis buvo teisus – vyresnioji rašytojų karta, kuriantis Lietuvos valstybei, sukūrusi žymių, išliekamąją vertę turinčių kūrinių, nepriklausomybės laikotarpiu nebuvo tokia pastebima, kaip organizuotos literatų grupelės. Nors ir trumpai, tačiau veikusios kolektyviai, jos įnešė naujos kūrybinės sumaišties. Susiskirstymą dažniausiai lėmė estetiškos bei politinės pažiūros, kuriuos labiau vienydavo su kitais panašių pažiūrų menininkais negu su kitokios pasaulėžiūros savo kolegomis. Todėl literatų rateliai nebuvo uždari ir kitų profesijų atstovams: dailininkams, skulptoriams, teatralams, kartais net valstybės elito atstovams.⁴² Kai kada pažiūrų susikirtimai privesdavo iki gana aštrių konfliktų, tačiau būta ir išimčių, kai bendros veiklos sritys suvienydavo priešingų „stovyklų“ atstovus.

Literatų gyvenime esminį vaidmenį vaidino bendruomeniškumo poreikio patenkinimas per komunikacijos procesą, o jame – pažiūrų bendrumas, panašių į save radimas. APavyzdžiui, Antanas Miškinis dėl savo panašumų su Jonu Aisčiu teigė jautėsis kaip jo Siamo dvynys.⁴³ R. Tūtlytės teigimu, ši bohemiška draugystė, pasireiškianti, net ir bravūrišku žaidimu (*„Išlikusioje nuotraukoje J. Aistis ir A. Miškinis „vaidina“ poetus: abu su katiliukais, baltais šalikais stovi Karo muziejaus sodelyje... Kauno poetai!“*) buvo tokia artima ir įsimintina, jog tapo šaržo objektu.⁴⁴ Lygindama A. Miškinio jausenas, jo bendravimą su J. Aisčiu ir P. Juodeliu, ji pastebėjo, jog, nors ir su vienu ir su kitu jis sugyveno gerai, tačiau, požiūrio į literatūrą ir jos kūrimą skirtumai neleido jiems taip artimai susibičiulianti.⁴⁵ Pažiūros buvo svarbus, bet ne absoliutus draugų pasirinkimo motyvas. A. Miškinis gerai sutarė ir su avangardistu K. Binkiu. Taip pat bendravo su Petru Cvirka, ir nors dėl skirtingų pažiūrų, didesniais draugais netapo, tačiau jausdami vienas kitam pagarbą, kūrybos klausimais

³⁹ Šlapelis I., Menas ir visuomenės idealai, *Logos*, Nr. 2, Kaunas, 1926, p. 167 – 168.

⁴⁰ Keliuotis J., Visuomeninis meno vaidmuo, *Meno kultūra*, Kaunas, 1930, Nr. 3 (11), p. 3.

⁴¹ 1960, Vilnius, Keliuotis J., Justinas Vienožinskis ir jo epocha, *LNB*, F. 31 – 50, l. 45 – 46.

⁴² Minelgaitė J., Tarpukario Kauno bohemos ypatumai, *Kauno istorijos metraštis*, Nr. 12, Kaunas, 2012, p. 109 -110.

⁴³ Aistis J., *Milfordo gatvės...*, p. 229.

⁴⁴ Penčyla J. O, Dvyniai: A. Miškinio ir J. Kossu – Aleksandravičiaus šaržas, *Literatūros naujienos*, Kaunas. 1935 03 01, p. 2.

⁴⁵ Tūtlytė R., *Antanas Miškinis...*, p. 76 – 77.

bendravo. Nors A. Miškiniui K. Borutos ir Karolio Vairo – Račkausko pažिūros taip pat buvo nepriimtinos, jis nevengė ir jiems pagelbėti – padėjo vaduoti iš kalėjimo.⁴⁶ Tokie poelgiai galėtų būti aiškinami kaip profesinio solidarumo apraiškos. Valentinas Gustainis taip pat teigė, jog prisidėjo prie Jono Marcinkevičiaus vadavimo, nors jo tuo laikotarpiu visai nepažinojo.⁴⁷ Apskritai, Antano miškinio teigimu, tuo laikotarpiu visi menininkai vieni kitus pažinojo, kadangi buvo labai populiari eiti į visus renginius, kuriuose kažkas iš jų dalyvaudavo: skaitydavo paskaitą, kūrybą, vaidindavo ar rengdavo parodą. Tokių renginių lankymas, anot jo, visiškai nepriklausė nuo pažिūrų bendrumo, ar, atvirkščiai, skirtumų, tai buvo bendro smalsumo reikalas.⁴⁸

Skirtingos literatūrinės pažиūros koją pakišo „salionų liūtais“ vadintų Kazio Binkio ir Balio Sruogos draugystei. Juozas Petrulis prisiminė kaip iki 1927 m. jie pastoviai rinkęsi „Božegraikoje“ išgerti firminio K. Binkio gėrimo – spirito su citrina ir cukrumi, vėliau, jiems pasukus skirtingais literatūriniais keliais (B. Sruoga liko simbolistas, neoromantikas, o K. Binkis tapo avangardistu), ši draugystė iširo.⁴⁹ Nors tam tikra vėlesnio bendravimo forma galima laikyti įvairią vienas kito kritiką, kūrybos parodijavimą spaudoje. Kostas Korsakas, sužinojęs, kad į „Trečio fronto“ kolektyvą yra pakviestas Henrikas Blazas, iškėlė ultimatumą – turi išeiti arba jis, arba H. Blazas. K. Korsakui buvo nepriimtinas jo pažиūrų nepastovumas: vieną dieną jis kritikavo „Trečią frontą“, o kitą – jau prašėsi į bendradarbius. Šitoki elgesį jis laikė ne tik, kad nesuderinamu su trečiafrontininkų programa, bet ir su literato vardu.⁵⁰

Įsimintina ir netradicinė buvo ganėtinai skirtingų rašytojų: tautinio idealizmo atstovo Vydūno, modernizmo pradininko Juozapo Albino Herbačiausko ir literatūros kritiko Adomo Jakšto draugystė. Savo įspūdžius šios trijulės atžvilgiu užfiksavo Pulgis Aldriušis: *„Mums senamiesčio gyventojams, būdavo nepaprastas akių pokylis, kai truokšmingoje Vilniaus gatvėje pasirodydavo reta kombinacija: A. Jakštas, A. Herbačiauskas ir Vydūnas. Pirmasis su katiliuku ant pakaušio, juodas kaip varnas, antrasis juoda plačiabryle skrybėle, neapibūdinamos formos kaklaraiščiu, o trečiasis, apsisiautęs juoda pelerina, pasmakrėj pasikabinęs tautišką juostelę. Žydai išeidavo iš savo krautuviių, sekdamo tą keistą trejetuką, vaikai bėgdavo iš paskos, net vežikai sustodavo pasimėgauti tuo neįprastu vaizdu. A. Herbačiauskas kaip vėjo malūnas plačiai mostaguoja rankomis, Vydūnas ramus it nesiektų kojom žemės, o A. Jakštas apsiputojęs svaidda į visas puses žaibus. Ir kas kelintas žingsnis visi trys sustoja, ginčui pasiekus aukščiausią viršūnę. Tai*

⁴⁶ Ten pat, p. 79.

⁴⁷ Gustainis V., *Nuo Griškabudžio iki Paryžiaus: Atsiminimai apie Lietuvos spaudą, jos darbuotojus (1915 – 1940) ir Lietuvos rašytojus (1924 – 1940)*, Kaunas, 1991, p. 190.

⁴⁸ Miškinis A., Justiną Vienožinskį prisimenant, *Justinas Vienožinskis*, parengė Irena Kostkevičiūtė, Vilnius, 1970, p. 321.

⁴⁹ 1965, Kražiai, Petrulis J., Atsiminimai apie K. Binkį, *LLTI*, F. 45 – 284, I. 13.

⁵⁰ 1930 02 23, Šiauliai, K. Korsako laiškas J. Šimkui, *Literatūra ir kalba*, T. 15: Kovoje už pažangiąją literatūrą, redagavo K. Korsakas, Vilnius, 1978, p. 195.

neatimamas Kauno senamiesčio spektaklis, eina trys lietuviškojo Talmudo rabinai.“⁵¹ Pastebimas buvo ir „Parnasu“ vadinta tradicinės literatūros atstovų profesorių Balio Sruogos ir Vinco Krėvės duetas, prie kurių prisijungdavo ir Levas Karsavinas: „Krėvė – Mickevičius dažniausiai iš universiteto išeidavo su Baliu Sruoga arba Karsavinu. O kai jau eidavo visi trys kartu, tai studentai juokaudami sakydavo: „Jau dekanas su profesoriais traukia į „Metropolį“.“⁵² Įsiminė ir skirtinga visų trijų išvaizda, kuri, būnant jiems visiems kartu, ypač kontrastavo ir sudarė neįprastos kompanijos įspūdį.

Tradicinės ir avangardistinės literatūros atstovus siejo ne vien konfliktai ir nesutarimai. Kai kuriais atvejais jie sėkmingai bendradarbiaudavo viename žurnale. Pavyzdžiui „Skaitymuose“, trečiajame dešimtmetyje buvusiame vienu svarbiausių literatūros žurnalų ir tapusiu vienu kanoninės lietuvių literatūros klasikos formuotojų, galima rasti Maironio, Antano Vienuolio, Šatrijos Raganos, taip pat ir Fausto Kiršos, Petro Vaičiūno, Juozo Tysliavos, Kazio Binkio kūrybos. Taigi, neoromantinei ir simbolistinei literatūrai skirtame žurnale nevengė reikštis ir avangardistai. Kaip rašė B. Raila: „Gi alaus buteliui atkimšti Urbono karčemoje ar vėliau sugrįžti į „Rambyno“ restoraną kuo broliškiausiai sugebėdavom visokių „partijų“ išpažintojai“.⁵³

Atskirose literatū mikrobendruomenėse bendravimas buvo ypač intensyvus. Anot Teofilio Tilvyčio beveik visi keturvėjininkai buvo ne tik bendraminčiai literatūroje, bet neišskiriama kompanija: „Literatų keturvėjininkų draugystė aktyvi, karšta, kasdienė, neperskiriama, nors ir, kaip žinome, ne amžina; mes atsiveikinę vakare, nenoromis skirdavomės, eidavome į namus, kaip į vienuolyno celę, pasižadėdami rytą vėl susitikti“.⁵⁴

Bendruomeniškumo poreikis buvo dažna korespondencijos tema. Išvykę iš Kauno laiškuose jie dažnai skundėsi bendravimo, veiksmo stoka, o susirašinėjimas atstojo tiesioginį bendravimą. Vienišumo jausmas apnikdavo ne tik viešint kaime, bet ir didžiausiuose Europos miestuose. Liūnė Janušytė Kazimierui Kielai iš Milano rašė:

„Sėdžiu dabar viena pati kavinėje, oras šiandien toks kaip maždaug pas mus Kaune ir laikas dabar: apie pirmą... Taip, kad jaučiuos visai lyg pas mūsų brangujį Konradą esanti! Tik, kad viena... Ot, rodos, tuoj tuoj išners iš durų koks priedelius ir užkvies partiją sulošti...

Ale deja... Niekas neišneria... Esu lyg vienišas vilkas. Arba „Kalnas Atsiskyrėlis“.

[...] Kartais užaina striošnos melancholijos priepuoliai: čiupčiau, rodos, ridikiulį į ranką, čemodanėlį į kitą – ir pulčiau atgal Lietuvon!“⁵⁵

Arba „Kaip aš dabar norėčiau, ot, tūpėt kokio „Božegraikoj“ su tavim prie šono, su grafinčiku prieš akis. [...] O paskui, staiga, iš kur nors atsirastų, lyg iš dangaus iškritę, keli įraudę

⁵¹ 1968, Adelaidė, P. Andriušis, Autobiografiniai apmatai, MAB, F. 269-26, l. 22 – 23.

⁵² 1969, Kiaunė Br., Taip man atrodė V. Krėvė, LLTI, F. 51 – 634, l. 2 – 3.

⁵³ Raila B., Kodėl antraip?... p. 279.

⁵⁴ 1957 – 1964, Tilvytis T., Atsiminimai apie rašytojus, LLMA, F. 153, ap. 1, b. 91, l. 50.

⁵⁵ 1937 11 09, Milanais, L. Janušytės laiškas K. Kielai, LLMA, f. 30, ap. 1, b. 20, l. 2 – 3.

jau prieteliai, visi kartu važiuotumėm izvoščiku Laisvės alėja ir laužtumėmės į Rambyną... Paskui Rimvydis kam nors suskaldytą mordą, Petrėnas ta proga padeklamuotų pragertu balsu „cicho vschėdzie...“, [...] o Binkis vis atsisakinėtų gerti, ba anam, girdi „daktarai uždraudė...“ ir tik po didelių maldavimų nusileistų ant poros grafinukų...

*[...] Oi, oi, kaip norėčiau turėti dabar nors vieną tokį vakarą su jūsų šaika!*⁵⁶

Kostas Korsakas provincijoje taip pat pasigedo kompanijos: *„Džiaugiuosi, kad Tu žadi pas mane atkilti. [...] Kartais toji vienatvė pasiutusiai įgrysta. Biaučiau net, negu kalėjime“*.⁵⁷

Panašios nuotaikos, daugiau ar mažiau sentimentalios, atspindi ir kitų rašytojų laiškuose. Vieni pasigedo konkrečių žmonių, kiti, kompanijos apskritai, trečiųjų laiškuose išreiškiama nostalgija Kauno kavinėms: „Metropolitui“, „Konradui“, „Božegraikai“, kurios siejosi su bendruomenišku gyvenimu ir linksma kompanija.

Kai kurie rašytojai bandė išlikti individualistais, neišitraukti į jokią literatūrinį sąjūdį. Vienas tokių buvo Juozapas Albinas Herbačiauskas, kūręs nesuprasto keistuolio maištautojo, „gyvenimo artisto“ amplua, atrodo, specialiai, įvairiais grasinančiais laiškeliais, savo laikysena ir keistais pasisakymais bandė nuteikti prieš save kitus rašytojus ir profesūrą. Vis dėlto, kaip prisiminė Juozas Keliuotis, ir jis, nors ir nenusileisdamas savo principams, kuo toliau tuo labiau įsijungė į bendradarbiavimą „Naujojoje Romuvoje“.⁵⁸ Iš kitos pusės, į šį aiškiai matomą individualizmo bei savo išskirtinumo deklaravimą galima žvelgti ir kaip į bandymą atkreipti į save dėmesį, tai yra - tapti žinoma, išsiskiriančia bendruomenės dalimi. Eugenija Vaitkevičiūtė individualistais, neišsijungusiais į jokių literatūrinius judėjimus ir vengusius viešumo bei bendruomeniškumo įvardino ir Henriką Radauską, Vytautą Sirijos Girą, Praną Morkūną.⁵⁹ Visgi ir šie rašytojai pastebimi įvairiuose susijėimuose ir sąjūdžiuose. Vytautas Sirijos Gira buvo gana dažnas kavinių svečias, o Pranas Morkūnas bandė dalyvauti „Trečiame fronte“. Gal tik Henrikas Radauskas šiuo laikotarpiu literatų tarpe buvo mažiausiai pastebimas.

Laikiniosios sostinės literatų bendruomenė pasižymėjo glaudžiais literatų tarpusavio santykiais, kurie dažniausiai buvo formuojami pagal panašias estetines bei politines pažiūras, taip pat išskirtinėmis, kartais netikėtomis, skirtingų pažiūrų rašytojų draugystėmis. Nors kai kurie iš jų bandė deklaruoti savo individualumą bei nesitapatinimą su jokiais grupėmis, tačiau, tuo pačiu buvo matomas bei išsakomas ir jų bendruomeniškumo poreikis. Bendravimas buvo natūrali literatų kasdienio gyvenimo forma, sudariusi sąlygas išskirtinėms, bohemiškoms mikrobendruomenėms, atsirasti, o neturint galimybės bendrauti tiesiogiai, vykdavo intensyvi komunikacija korespondencijoje.

⁵⁶ 1938 01 17, Londonas, L. Janušytės laiškas K. Kielai, *LLMA*, f. 30, ap. 1, b. 20, l. 8.

⁵⁷ 1931 06 15, Pašvitinys, K. Korsako laiškas B. Railai, *LLTI*, f. 1 – 4577, nenumeruota.

⁵⁸ 1961, Vilnius, Keliuotis J., Mano atsiminimai apie J. A. Herbačiauską, Vincą Krėvę, Balį Sruogą ir kt., *LLTI*, F. 53 – 1087, l. 1 – 50.

⁵⁹ Vaitkevičiūtė E., *Žinomas ir nežinomas Juozapas...*, p. 106.

1.3. Rašytojo socialinis statusas

Vienu pagrindinių bohemos bruožų įvardijamas finansinis nestabilumas, materialinės gerovės nesureikšminimas, lyg ir savanoriškas neturtas, turtingesnėje visuomenėje, taip save priešpastatant likusiai visuomenės daliai, jos materializmui bei sumiesčionėjimui: „*Bohemos gyvenimas žmonėms, „turintiems padėti“, atrodo nesuderinamas su protingu pinigų ir paveldėto turto tvarkymu. [...] Bohema neturi ne tik nuolatinės gyvenimo vietos, bet pastovaus pragyvenimo šaltinio – jų kapšas tai pilnas, tai tuščias*“.⁶⁰ Aptariamuoju laikotarpiu dar nebuvo susiformavęs didelis finansinio elito sluoksnis, todėl negalima teigti, kad visuomenė buvo turtinga. Tačiau galima kalbėti apie, tai, jog pragyventi vien iš literatūros buvo sudėtinga. Žymiai geresnes pragyvenimo iš literatūrinio darbo galimybes turėjo oficialiajai ideologijai neprieštaravę ar ją kūrę rašytojai. O nonkonformistinės literatūros kūrybos kelio pasirinkimas jau buvo bohemiško gyvenimo bruožas. Kita vertus, autoritarinio valstybės valdymo sąlygomis, už kūrybą gaunamas nemažas atlygis rodė, jog rašytojas paklūsta oficialiajai politikai ir tam, kad gauti valstybės paramą, kuria būtent tai, ko iš jo laukiama. Tokia kūryba vargiai galėtų būti laikoma menu. Literatai besiremiantys „menas menui“ principu ar kuriantys nekonvencionalių kūrinių dažniausiai didelio materialinio atlygio tikėtis negalėjo, tačiau taip jie galėjo išsaugoti savo kūrybos autonomiškumą.⁶¹

Rašytojai aptarė bei kritikavo įvairių gyvenimo ir pragyvenimo būdų pasirinkimus bei jų suderinamumą su menininko profesija. Menininkų savęs kaip tam tikros profesijos atstovų suvokimas laikomas išimtinai XX a. kultūros modernizacijos reiškiniu, prasidėjusiu Europoje 2-3 dešimtmetyje.⁶² Greta pašauktojo ir įkvėptojo menininko sampratos formavosi disciplinuotai, planingai, intencionaliai ir racionaliai darbą dirbančio profesionalo koncepcija. Ji nelengvai įsijungė į ligtolinius literatūros laukus, Lenkijoje trečiajame dešimtmetyje manyta, kad kurti galima tik iš pašaukimo, bet koks priartėjimas prie profesijos poetą diskvalifikuoja. Lietuvoje tarpukariu taip pat rungėsi įgimtos dovanos ir išmokto amato sampratos: Adomas Jakštas neabejojo: „*jau seniai pastebėta, kad norint būti poetu, reikia juo gimti*“⁶³, o keturvėjininkai tvirtino: „*nepasitikim pripuolamu įkvėpimu, bet stengiamės geležinės valio pagalba išmokti laisvai valdyti žodį*“.⁶⁴

D. Maingueneau teigė, kad rašytojo kaip menininko santykis su pinigais ir negali būti kitoks, kaip tik problemiškas: „*rašytojo ir jo darbo užmokesčio santykis iš esmės negali būti apibrėžtas. Rašymui, kaip ir visam menui sąvokos „darbas“ ir „atlyginimas“ taikytinos tik kabutėse. Rašytojas yra pasmerktas leisti į niekada netenkinantį kompromisą*“.⁶⁵ Dažniausiai šiuo

⁶⁰ Maingueneau D., *Literatūros kūrinio kontekstas...*, p. 45.

⁶¹ Doblytė S., Lietuvos meno laukas: jaunųjų meno kūrėjų požiūris, *Kultūra ir visuomenė*, Nr.2, Kaunas, 2012, p. 99 – 100.

⁶² Jakonytė L., *Rašytojo socialumas. Naujosios literatūros studijos*, Vilnius, 2005, p. 144.

⁶³ Jakštas A., Dekadentizmas ir jo atstovai mūsų poezijoje, *Židinys*, Kaunas, 1926, Nr. 10, p. 132.

⁶⁴ Mūsų laboratorija, *Keturi vėjai*, Kaunas, Nr. 1, p. 3.

⁶⁵ Maingueneau D., *Literatūros kūrinio kontekstas...*, p. 45.

kompromisu tapdavo papildomi pajamų šaltiniai – įvairūs su literatūra mažai, arba visai nesusiję uždarbiai. Tik maža dalis literatų, ištikimiausi savo pašaukimui, atsisakydavo papildomo darbo.

Idealaus menininko – bohemos atstovo santykio su materialiniu gerbūviu *credo* suformulavo Juozas Keliuotis, kuris, teigė, jog būtent susirūpinimas asmeniniu autoritetu, materialinių turtų kaupimu, karjeros siekimu, žlugdo literatų kūrybiškumą, pats prisiekė jog, norėdamas to išvengti sąmoningai ir savarankiškai pasirinko: „*sunkų tragišką gyvenimą, kuriame neieškoma jokios „laimės“, nesitikima įsigyti materialinių turtų ar laimėti pigaus pasisekimo*“.⁶⁶ Tačiau ne visi, o tiksliau tik nedaugelis Kauno literatų laikėsi tokios nuostatos. Keisčiausia tai, kad maištingieji „Trečio fronto“ dalyviai visiškai atmetė „menas menui“ idėją bei kūrybinio įkvėpimo reikšmę. Atvirkščiai, jie išreiškė požiūrį, kad kažką apčiuopiamo galima sukurti tik sistemingai bei kryptingai dirbant. Kūrybą jie prilygino amatui, sunkiam ir nuosekliam darbui.⁶⁷

Pirmosios Lietuvos Respublikos politinėse aplinkybėse, ypač Antano Smetonos valdymo laikotarpiu, literatas atsidūrė tarp dviejų pasirinkimo galimybių: kurti tai kas atstovautų oficialiąją politikos kryptį ir galbūt užtikrintų finansinį stabilumą, arba pradėti maištauti ir atsidurti už visuomenės normų ribų, konfliktuojant su ja, ne tik per kūrybines išraiškas, bet taip pat demonstruojant kritišką požiūrį jos atžvilgiu. Galima teigti, kad antrosios galimybės pasirinkimas – kurti nesiekiant materialinės naudos ar kitokių konkrečių tikslų, yra laikytinas antikonvencionalių ir glaudžiai siejosi su bohemišku gyvenimo būdu. Tačiau siekis gyventi tik iš kūrybos buvo praktiškai neįgyvendinamas: ne visi gaudavo valstybės paramą, stipendijas ar premijas. Dažnai, vis pakeiksnodami savo sunkią padėtį, finansines problemas literatai bandė spręsti pačiais įvairiausiais būdais, vienas iš jų – bandymai burtis į įvairias sąjungas bei draugijas, kurios rūpintųsi jų materialiu aprūpinimu. Pavyzdžiui, K. Binkis siūlė steigti „Litrūtą“⁶⁸, o K. Boruta „Rašytojų kooperatyvą“.⁶⁹ Kai kurie kūrė įvairius biznio planus, kiti sukosi nusižengdami savo pažiūroms ar bendroms moralinėms normoms, dar kiti bandė išlošti loterijoje.⁷⁰ Nepaisant to, kad kai kurie literatai deklaravo norą gyventi vien iš kūrybos, laikmečio politinės realijos diktavo savo sąlygas. Išskirtiniu tarpukario Kauno rašytojų gyvenimo bruožu galima įvardinti nepastovumą, finansinį nestabilumą ir blaškymąsi tarp savo pirmosios profesijos ir papildomų uždarbio būdų, kurie, kaip ir jų vertinimai buvo patys įvairiausi.

Petras Čiurlys rašė, jog literatui vien iš savo kūrybos pragyventi buvo labai sunku: „*to meto Lietuvos gyvenimo sąlygomis, kai rašytojai tegaudavo grašgalius už savo kūrinius arba ir visai nieko negaudavo, netgi leidėją sunkiai susirasdavo, toks ryžtas buvo labai drąsus. Reikėjo*

⁶⁶ 1960, Vilnius, Keliuotis J., Justinas Vienožinskis ir jo epocha, *LNB*, F. 31 – 50, l. 45.

⁶⁷ 1929 12 06, Viena, K. Borutos laiškas „Trečio fronto“ kolektyvo nariui, Boruta K., *Drauge su draugais...*, p. 138.

⁶⁸ Binkis K., „Litrūta ar akinė rašytojų „Maisto“ bendrovė, *Diena*, Kaunas, 1933 01 22, p. 1.

⁶⁹ 1929 10 10, Viena, K. Borutos laiškas „Trečio fronto“ kolektyvui, Boruta K., *Drauge su draugais...*, p. 123.

⁷⁰ K. Boruta rašė A. Venclovai, jog loterijoje išlošė 3 dolerius ir tikisi Velykoms jų išlošti daugiau. 1929 03 05, Viena, K. Borutos laiškas A. Venclovai, Boruta K., *Drauge su draugais...*, p. 115.

pasitikėti savimi, savo talentu.“⁷¹ Antanas Venclova savo prisiminimuose aprašė kaip praradęs darbą Kauno Žemės ūkio ministerijoje, jis neįstengė savęs išmaitinti.⁷² Būta ir priešingų nuomonių – Juozas Keluotis, literatų gyvenimą lygindamas su dailininkų, teigė, jog jis buvęs pakankamai geras: „*tuo tarpu jaunieji literatai nebuvo taip izoliuoti ir nebuvo tokios sunkios materialinės būklės. Daugelis jų turėjo stipendijas, buvo korporacijų nariai*“.⁷³ Nors valstybė buvo bene vienintelė meno mecenatė, visgi, literatūra nebuvo labiausiai valstybės remiama meno sritis, žymiai didesnis finansinis dėmesys buvo skiriamas teatrui.⁷⁴ Sprendžiant iš literatų prisiminimuose aprašytų jų gyvenimo sąlygų, dauguma jų, ypač jaunųjų, gyveno pakankamai kukliai: nuomojamuose prastuose kambarėliuose, glaudėsi vieni pas kitus, studentų tarpe buvo populiarius bendrabutis „Žiburėlis“.⁷⁵ Finansinės literatų padėtis gerai atkleidžia ir jų korespondencijoje, kadangi pinigų trūkumas, jų prašymas, skolos, yra jei ne vyraujanti, tai bent jau labai dažna tema.

Rašytojų skurdas buvo gana reliatyvus, radę geriau apmokamas pareigas, versdavosi kiek lengviau, taigi, sunkesnius periodus keisdavo kiek geresni ir atvirkščiai. Vyresnės kartos literatai, turėjo pakankamai geras gyvenimo ir darbo sąlygas: tapo universiteto profesoriais, solidžių leidinių redaktoriais, organizacijų vadovais. Pavyzdžiui, Vanda Sruogienė prisiminė, kad jie niekad nepatyrė didelių finansinių sunkumų, visada turėjo laisvų pinigų, laiku apmokėdavo visas sąskaitas.⁷⁶ O ir jaunieji rašytojai, avangardistai, skelbė kultūros permainų būtinybę ir gynė autonominio meno vertę, atskirais gyvenimo laikotarpiais ieškojo nuolatinės tarnybos. Pavyzdžiui, Marijos Cvirkienės teigimu, gavęs kažkelintą premiją, 1937 m. Petras kartu su žmona galėjo sau leisti ilgas atostogas Paryžiuje.⁷⁷ Visgi, sprendžiant iš korespondencijos su Lietuva, gana greitai ir šį kartą jį prisivijo „*bepinigės krienas*“.⁷⁸

Vyresniųjų rašytojų pagrindine darbo vieta tapo 1922 m. įkurtas Lietuvos universitetas. Čia dėstė Mykolas Biržiška, Vincas Krėvė, Pranas Augustaitis, Vladas Dubas, Juozas Tumas – Vaižgantas, Juozapas Albinas Herbačiauskas, Vladimiras Šilkarskis, Balys Sruoga, Jonas Maculevičius – Mačiulis (Maironis), Juozas Eretas, Vincas Mykolaitis Putinas ir kiti. Ketvirtojo dešimtmečio viduryje akademinę visuomenę papildė ir Antanas Salys, Juozas Ambrazevičius, Antanas Vaičiulaitis, Antanas Maceina.⁷⁹ Pradėję dėstyti universitete ir tapę profesoriais, rašytojai įsitvirtindavo akademinėje terpėje, todėl, susikūrę tvirtesnę materialinę pagrindą, laisvą nuo tarnybos laiką galėjo skirti kūrybai, nesirūpindami papildomų laikinų uždarbio šaltinių paieškomis.

⁷¹ Čiurlys P. Pakeliui į literatūrą, *Atsiminimai apie Petrą...*, p. 193.

⁷² Venclova A., *Jaunystės atradimas...*, p. 22 – 25.

⁷³ Keluotis J., *Mano autobiografija...*, p. 136.

⁷⁴ Mačiulis D., *Valstybės kultūros politika...*, p. 63.

⁷⁵ Aleknavičius J., Studijų metus prisimenant, *Atsiminimai apie Petrą...*, p. 126.

⁷⁶ Sruogienė V., Iš mūsų bendro gyvenimo, *Balys Sruoga ...*, p. 113.

⁷⁷ Cvirkienė M., Didžiausias stebuklas – grožis, Juozaitis A., *Prisilietimai: pokalbių knyga*, Vilnius, 1999, p. 135.

⁷⁸ 1937 06, Paryžius, P. Cvirkos laiškas „Lietuvos žinių“ redakcijai, Cvirka P., *Raštai*, T. 7: Publicistika. Kūrinių planai bei sumanymai. Laiškai. Dokumentai, parengė ir paaiškinimus parašė Vytautas Galinis, Vilnius, 1986, p. 271.

⁷⁹ Viliūnas G., *Literatūrinis gyvenimas Nepriklausomoje Lietuvoje (1918 - 1940)*, Vilnius, 1998, p. 44 – 47.

Kai kurie rašytojai, nesugebėjo suderinti kūrybos ir papildomų darbų, matydami, jog kiti darbai jiems trukdo kurti, ar neatitinka ideologinių nuostatų, jų atsisakydavo. Pavyzdžiui, A. Liepsnonis aiškino, jog jis ir Faustas Kirša išėjo iš oficiozo „Lietuvos aidas“, kadangi iš jų buvo reikalaujama laikytis jų įsitikinimams prieštaraujančios tautininkų politinės ideologijos krypties.⁸⁰ Tačiau, kaip galima suprasti, pats laikraščio pobūdis, nebuvo priežastimi jame nebendradarbiauti visai. Tuo tarpu, Jonui Aisčiui iškilus būtinybei rinktis tarp studijų, bohemos ir tarnybos Žemės banke, jis pasirinko pastaruosius du, o studijas kuriam laikui nutraukė.⁸¹

Blaškymąsi tarp laisvo rašytojo ir tarnautojo profesijos pasirinkimo savo autobiografijoje atskleidė Teofilis Tilvytis. Jis rašė, jog iš vienos pusės tarnautoju (dirbo mokesčių inspekcijoje) dirbti buvo patogų: nebloga alga, darbas, nors mechaniškas, tačiau nesunkus, o laisvas laikas galėjo būti skiriamas pramogai: „*Antroji dienos dalis buvo praleidžiama restorane, neblaivame stovyje deklamuojant, juokiantis arba verkiant, todėl ir kitą dieną iki pietų būdavau nedarbingas*“.⁸² T. Tilvytis mėgo pinigus ir prabangą, džiaugėsi gavęs auksinį laikrodį, rašė, jog visur demonstravo blizgantį daiktą. Šis darbas jam buvo geras ir tuo, kad darbovietėje dažnai darydavo nuolaidų – nebausdavo už vėlavimą, neatliktus darbus.⁸³ Tačiau, nepaisant visų šių patogumų, jis, kaip pats teigė, vis tiek pasirinko laisvo menininko kelią ir iš tarnybos išėjo. Šį jo žingsnį paaiškinti gana sunku, kadangi, iš jo prisiminimų matyti, jog savo pasirinkimu jis nebuvo patenkintas. Jis rašė, jog išėjimo motyvus lėmė grynai vidinės priežastys: jį slėgė rutina, valdininkų korupcija. Tapęs „profesionali rašytoju“ ir šiuo gyvenimo būdu greitai nusivylė, kadangi, uždirbti pasisekdavo retai, o ir pats bohemiškas gyvenimo būdas eikvojo ne tik pinigus, bet ir sveikatą, taigi „*karti buvo ta linksmoji mano duonelė*“.⁸⁴ Kad ji būtų ne tokia karti, pragyvenimui pelnėsi daugiausia kurdamas feljetonus, eilėraščius pagal užsakymą, bulvarinius straipsnelius apie poniučių moralę, apie atsilikusius ūkininkus ir panašiai. Kadangi buvo mokama už parašytų eilučių skaičių, jų skaičių didindavo, neatsižvelgdamas nei į kompozicijos, nei į moralės normas.⁸⁵ Taigi, valdininkų korupcija neatitiko jo moralės normų, tačiau literatūrinės machinacijos buvo priimtinos, o gyvenimas iš tiesioginės savo profesijos jam suteikė laisvės pojūtį, tačiau ne galutinį pasitenkinimą, kadangi: „*nieko aš šeimai ir neseniai gimusiam sūnui negalėdavau parnešti, išskyrus suliesėjusį, o kartais neblaivų, į neviltį įkritusį savo šešėlį*“.⁸⁶

T. Tilvytis daug vilčių dėjo į naują satyrinį žurnalą „Kuntaplis“, kurio bendradarbiu jis buvo, manė, jog rašyti humoristinius straipsnius bus linksma ir įdomu. Tačiau prisipažino, jog

⁸⁰ 1969, Liepsnonis A., Kas nejausta į eiles poeto. Poetas mano tėviškėje [Apie Faustą Kiršą], *LLTI*, F 58 – 30, l. 22 – 23.

⁸¹ Aistis J., Mano gyvenimas, *LLTI*, F. 100 – 345, l. 3.

⁸² 1959 – 1968, Tilvytis T., Išplėsta autobiografija, jos fragmentai, *LLMA*, f. 153, ap. 1, b. 89, l. 87.

⁸³ Ten pat, l. 85 – 86.

⁸⁴ Ten pat, l. 90.

⁸⁵ Ten pat, l. 89 – 91.

⁸⁶ Ten pat, l. 92.

lengva nebuvo, ši veikla, anot jo paties, taip pat pradėjo jį varginti kaip ir darbas mokesčių inspekcijoje, tik šis darbas jį sekino ne dėl monotoniškumo, o dėl per didelio kūrybinio krūvio.⁸⁷

Amžininkų atsiminimuose labai dažnai pastebima, jog piniginio ūkio tvarkymas nebuvo stiprioji literatų pusė. Pavyzdžiui, Kazys Binkis sugalvodavo įvairių planų kaip uždirbti pinigų, tačiau šie planai greitai žlugdavo, o kaip rašė A. Šimėnas: „*Pinigas degino jo delnus: vos tik jis atsirasdavo, poetas pajusdavo savotišką maudulį ir nenusiramindavo tol, kol visiškai ištuštėdavo kišenę*“.⁸⁸ Dažniausiai pinigai išgaruodavo kavinėse. Nepaisant to, kad namie laukdavo didelė šeima, Kazys Binkis čia mėgdavo ne tik pats pasivaikinti, bet ir kitus pavaišinti, tuo tarpu pats nemėgo būti vaišinamas.⁸⁹ Halina Korsakienė prisiminė, jog išlaidus jis buvo ne tik su savo draugais, bet apskritai mėgo platų mostą, nepaisant to, turėjo pinigų ar ne. Nors šeimą slėgė skolos, tačiau, jis niekada nepamiršdavo žmonos pasveikinti gimtadienio ar kita proga, įteikdamas būtinai brangią dovaną, pirkimą taip pat skolon.⁹⁰ Panašiai elgėsi ir J. Baltušis, ilgai laukęs honoraro už savo kūrybą, šį išleido labai greitai: „*Kai išėjo knyga, gavau 800 litų ir su spaustuvės darbininkais visus pragėriau. Gulėjo negyvi*“.⁹¹ Pastovių pajamų nebuvimą įtakoję ir nemokėjimas sistemingai dirbti. Tokį Petrą Cvirką prisimena Marija Cvirkienė: „*darbe griežtos tvarkos neturi. Rašo kokius tris mėnesius per metus*“.⁹² Pasak Halinos Korsakienės, jis ištisas dienas leisdavo Laisvės alėjos kavinėse ar važiuodavo žvejoti, susitikti su bičiuliais į kaimą, tada staiga dingdavo iš savo bičiulių akiračio, o po dviejų ar trijų savaitių intensyvaus darbo vėl pasirodęs kavinėse, tęsdavo savo bohemiško gyvenimo odisėją.⁹³ Taip kūrė daugelis to meto jaunųjų rašytojų, tokių jų gyvenimo būdą diktavo tiek bohemiški polinkiai, tiek papildomiems uždarbiams eikvojamas laikas. Literatų, ypač jaunųjų požiūris į savo materialinę būklę buvo lengvabūdiškas, o retsykliais gaunama didesnė ar mažesnė pinigų suma dažniausiai buvo skiriama ne savo gerbūviui gerinti. Nepaisant to, ambicijos, uždirbti kuo daugiau, buvo.

Petronėlė Orintaitė prisiminimuose užfiksavo Vinco Krėvės kaip Humanitarinių mokslų fakulteto dekaną požiūrį į Fausto Kiršos lengvabūdiškumą: „*Štai, kad ir mūsų Faustas. Geras bičiulis ir doras rašytojas. Bet mes, jo draugai, kenčiame gyvą naštą ant kupros. Skolink vis – amžinam neatidavimui, lyg tas Kušeliauskas knygų fondui. Jau nė neprašom atgalios (iš plikšio ką bepeši!), tiktai – kad kada nors dūgnas matytųsi, kad daugiau nereiktų... O jisai gumšo sau pas Konradą, juodą kavutę siurbčioja, tuščiu pamušalu apsikentęs, ir – dairosi į dangaus mūzas...*“⁹⁴

⁸⁷ Ten pat, l. 99.

⁸⁸ 1961, Kaunas, Šimėnas A., Vėjavaikis [atsiminimai apie K. Binkį], *LLTI*, F. 45 – 245, l. 3.

⁸⁹ Ten pat, l. 3.

⁹⁰ Korsakienė H., *Sugrįžusi praeitis...*, p. 156.

⁹¹ 1957, Baltušis J., J. Baltušis apie save, Užrašė V. Kubilius, *LLTI*, F. 4 – 896, l. 4.

⁹² Cvirkienė M., *Atsiminimai apie Petrą...*, p. 170.

⁹³ Korsakienė H., *Susitikimai...*, p. 62.

⁹⁴ Orintaitė P., *Ką laumės lėmė. Liepalotų medelynuose: Atsiminimai, Apybraižos*, parengė Justinas Kubilius, Vilnius, 1993, p. 148.

Negana to, kad nesiskaitė su skolintais pinigais, F. Kirša, kaip teigiama, buvo išdidus darbuotojas: „*Sukrapšome jam kokią tarnybą – redaktorium kur įstatome ar šiaip kuo (paprasto valdininko kėdės jis, žinoma – nė iš tolo!). bet kur tau poetas kasdien darbo valandas išsėdės kaip paprasti mirtingieji! Niekur ilgiau nepasilieka. Vos tik įkišome kur, protekciją išmaldavę – žiūrėk, mūsų dieviškas menų kūrėjas netrukus jau vėl pas Konradą dykas smurgso... Kiek žurnalų priredagavo! Tuoju ir užraukia, nelyginant su virvės mazgeliu. Tik paduok – žinai, kad bus galas. [...]* Poetas, matai, nepritinka kasdieniški triūsai, žmoniški užsiėmimai. Vis reikia būtinai dieviško įkvėpimo lūkuriuoti. Padausių sostuose kyboti, tobulybių perlais giedoti... O žemišku purvynėliu braidžioti – per prasta!“⁹⁵ Nepraktiškais „skraidančiais padebesiais“ rašytojais V. Krėvė taip pat įvardino universiteto profesorius Vincą Mykolaitį Putiną, Albiną Herbačiauską, tačiau, kaip teigė, dėl to paties nepraktiškumo jis nesiryžo atleisti vargšų rašytojų, kadangi paskui tektų „*dykus iš savo kišenės šerti*“.⁹⁶

Dauguma tarpukario literatų kaip papildomą uždarbio būdą rinkosi paraliteratūrinius darbus: bendradarbiavo spaudoje, jos redakcijose. Tačiau ir ši veikla nebuvo pakankamai pelninga, norint padoriai gyventi, be to, ne visų autorių darbai buvo lengvai spausdinami. Dar viena problema, kalbant apie darbų publikavimą spaudoje – didžioji jos dalis buvo vertinama nepalankiai ir deklaruota, jog šis uždarbio būdas buvo renkamas nenoriai. Pavyzdžiui, Antanui Venclovai atrodė, kad to meto literatūrinis gyvenimas apmiręs, spauda be politinių ir moralinių principų. Žurnalistai terašė „*išgalvotas sensacijas, gamino pornografines ir kriminalines istorijas, rinko žinias iš dvokiančių buržuazijos gyvenimo užkaborių*“.⁹⁷ Greta to kairieji literatai demonstravę siekį suartėti su komunistų partija, turėjo pripažinti jos sąlygas, kurios draudė rašyti oficialiojoje spaudoje.⁹⁸ A. Venclovos pažiūroms, liečiančios bulvarinę spaudą, artimas buvo ir J. Keliuotis, kuris savo prisiminimuose taip pat kritikavo geltonąją spaudą, kurioje „*buvo spausdinami detektyviniai ir pusiau pornografiniai verstiniai ir savo romanai, plačiu mastu buvo organizuojami „grožio karalienių“ rinkimai*“.⁹⁹ Kazys Binkis savo straipsniuose daug kalbėjęs apie lietuvių literatūros ir spaudos padėtį, vaizdingai ją lygino su žemdirbystės procesais: „*Mūsų literatūros derlius menkas dėl to, kad literatūros javų rūšis visai išsigimusi. Čia reikalinga atranka selekcija. <...> Mėslo mūsų literatūros ūkyje labai daug.*“¹⁰⁰ Taip apibūdinęs Lietuvos literatūros ir spaudos lygį, pats, tuo tarpu, bendradarbiavo populiariojoje spaudoje, rašė lengvo turinio poemėles, dainuškas, užsakomuosius straipsnius. K. Binkio posūkį į populiariąją spaudą trečiafrontinai laikė „*blogos*

⁹⁵ Ten pat, p. 148 – 149.

⁹⁶ Ten pat, p. 148.

⁹⁷ Venclova A., *Jaunystės atradimas...*, p. 143.

⁹⁸ Raškauskas K., *Dar kartą apie Kostą ...*, p. 221 – 225.

⁹⁹ Keliuotis J., *Mano autobiografija...*, p. 163.

¹⁰⁰ Binkis K., *Raštai* T.5: Literatūros kritika, publicistika, sudarė, įvadą ir paaiškinimus parašė Adolfas Juršėnas, Vilnius, 2004, p. 164 – 165.

biografijos“ pavyzdžiu,¹⁰¹ o „*nueiti Binkių keliais*“ reiškė blogiausia, kas gali atsitikti.¹⁰² Kostas Korsakas, rašantiems į tokią spaudą, ragino naudoti slapyvardžius, kad neprisidaryti sau gėdos ar žalos.¹⁰³ Visgi, tuo pačiu teigė, kad dėl honoraro reikia rašyti bet ką ir į bet kokią spaudą, tai vadindamas „pilvo reikalais“, o tikrąją kūrybą – „širdies“.¹⁰⁴

Savo talentą tokioje spaudoje „švaistė“ daugelis rašytojų, beje, pirmieji tarp jų buvo didžiausi jos kritikai: Kazys Binkis, Juozas Petrėnas – Tarulis, Antanas Rimvydis, Juozas Žengė, Teofilis Tilvytis, Petras Cvirka, Antanas Venclova ir daugelis kitų.¹⁰⁵ Tik 4-tame dešimtmetyje susiformavo didesnis ir įvairesnis skaitytojų sluoksnis, dėl ko galėjo egzistuoti įvairių pažiūrų literatų kūryba ir spauda. Literatų posūkį į geltonąją spaudą galima būtų paaiškinti tuo, kad nepriklausomybės pradžioje Kaune skyrėsi rašytojų ir skaitančiosios visuomenės literatūrinis išprusimas, todėl, kai kurie leisti literatūriniai žurnalai neišparduodavo viso savo tiražo, dėl ko negalėjo savęs išsilaikyti. Populiarioji spauda nuo trečio dešimtmečio pabaigos buvo gerokai paklausesnė, todėl už straipsnius galėjo mokėti honorarus. Dėl to, čia savo karjerą pradėjo nemažai jaunųjų rašytojų, o traukiami geresnio honoraro bendradarbiavo ir vyresnieji.¹⁰⁶

Pinigų trūkumą literatai bandydavo spręsti ir ne visai švariais būdais: ne vienam teko svetimų kūrinių plagiatoriaus vardas. Tačiau, kiti rašytojai jų atžvilgiu dažniausiai elgdavosi solidariai ir atlaidžiai – plagiovimo ar kitokie ne visai sąžiningo uždarbio atvejai dažniausiai pasilikdavo paties rašytojo sąžinės teismui. Galima paminėti, kad ir Onos Pleirytės – Puidienės atvejį: „Keturių vėjų“ žurnale, po antrašte „Didelis skandalas“, buvo paskelbta, jog šios rašinys „Gyvenimo akordai“ buvo labai panašus į vokiečių rašytojo Fleišleino kūrinių.¹⁰⁷ Šiam įvykiui ištirti buvo paskirta komisija, susidedanti iš Maironio, Vinco Krėvės ir Sofijos Čiurlionienės, kuri nustatė, jog pusė rašinio pažodžiui išversta iš minėto autoriaus kūrinio. Vis dėlto, net ir išsiaiškinusi sukčiavimą, komisija nesiėmė jokių priemonių – V. Krėvės siūlymu buvo nuspręsta šio įvykio neviešinti. Zigmo Toliušio teigimu, autorė už šį poelgį galėjo būti išmesta iš Lietuvos Rašytojų Draugijos.¹⁰⁸

Balys Sruoga ypač pasižymėjo tokiais bandymais užsidirbti vieną kitą litą. V. Krėvė pasakojo, jog Balys Sruoga kartais itin stokodavo pinigų, dėl to vykdavo įdomūs literatūrinio pasaulio užkulisiniai žaidimai: pasirodžius kažkuriam B. Sruogos darbui, viename leidinyje jis buvo „išgirtas“, kitame pagrįstai sukritikuotas, trečiame pasirodydavo dar viena recenzijos kritika. Pasak V. Krėvės, visa tai buvo padaryta paties B. Sruogos, kadangi jis stokojęs pinigų namo statyboms

¹⁰¹ 1930 01 26, Berlynas, K. Borutos laiškas Šimkui, *LLTI*, F. 1 – 4582, nenumeruota.

¹⁰² 1929 10 10, Viena, K. Borutos laiškas „Trečio fronto“ kolektyvui, Boruta K., *Drauge su draugais...*, p. 123.

¹⁰³ 1930 02 09, Šiauliai, K. Korsako laiškas J. Šimkui, *Literatūra ir kalba*, T. 15..., p. 187.

¹⁰⁴ 1930 02 23, Šiauliai, K. Korsako laiškas J. Šimkui, *Literatūra ir kalba*, T. 15..., p. 196.

¹⁰⁵ Venclova A., *Jaunystės atradimas...*, p. 144 – 145.

¹⁰⁶ Gudaitis L., *Noriu klysti...*, p. 250.

¹⁰⁷ Didelis skandalas, *Keturi vėjai*, Nr. 2, Kaunas, 1926, p. 4.

¹⁰⁸ 1958, Toliušis Z., Vincas Krėvė. Medžiaga biografijai, *LNB*, F 66 – 22, l. 46 – 47.

užbaigti (su tokiomis problemomis susidurdavo ir kiti profesoriai, pvz. Putinas).¹⁰⁹ Paminėtas ir dar vienas atvejis, kai B. Sruoga kaip ir O. Pleirytė – Puidienė buvo išaiškintas nuplgiavęs rusų autoriaus veikalą. Tačiau, kaip teigiama, vietoj to, kad šis įvykis būtų paviešintas ar kažkaip kitaip reaguota, Vincas Krėvė tik tėviškai pabarė ir, spausdinti atiduotą rašinį gražino jam atgal.¹¹⁰ Straipsnyje kritikuojančiame teatro veiklą, Juozapas Albinas Herbačiauskas, Balio Sruogos nesažiningiems poelgiams sugalvojo terminą „sruogizmas“, kurį aiškina kaip maniją „*anoniškai*“, „*apsidirbti*“ su priešu, pirmiau gerokai jį apšmeižus“. ¹¹¹ Tačiau J. A. Herbačiauskas dėl to kritikavo ne vien B. Sruogą, o teigė, jog „apsisruoginimas“ tapo būdingu reiškiniu, kad ir teatre, kuriame kuriama nei tai, kas, J. A. Herbačiausko nuomone, turi meninę vertę, o tai, kas gali atnešti didesnę pelną.

Pulgis Andriušis taip pat prisipažino, jog jis su Petru Cvirka, nors ir nemokėdami prancūzų kalbos, vertė prancūzų rašytojų romanus. Verčiama buvo iš rusų kalbos versijų, tačiau pažymima, jog naudotasi tik originalais.¹¹² Beje, reikia pažymėti, kad minėtajam P. Andriušiui tokie pelnymosi būdai neatrodė negarbingi. Kad tai buvo laikoma tik smulkmena, netgi pakankamai smagiu žaidimu, nemenkinančiu literato vardo, liudija toliau prisiminimuose aprašomas literato idealas: „*daugumai iš mūsų vienintelis siektinas šiame pasaulyje idealas buvo kūrybiškas žmogus*“. Beje, kaip pirmasis iš kūrybingųjų literatų sąrašo pateikiamas Balio Sruogos, pavyzdys.¹¹³ Akivaizdu, jog tarpukario literatai greičiau stengėsi kūrybingai išnaudoti pasitaikiusias situacijas uždirbti honorarą.

Tikriausiai tokius atvejus būtų galima vardinti ir vardinti kaip literatai visais įmanomais būdais bandė „gelbėtis“ iš sunkios finansinės padėties ir tokie uždarbio būdai nebuvo smerkiami. Dar vienas pagautas „nusikaltėlis“ buvo Faustas Kirša, kuris neva iš anglų kalbos išvertė eilėraščių. Laikraštyje „Sekmoji diena“ pasirodė Fausto Kiršos verstas Edgardo Po eilėraštis „Anabel Li“, tačiau „Vilkolakio“ klubo nariai, žinodami apie tai, jog F. Kirša nemokėjo anglų kalbos, o tuo pat metu laikraštyje „Iliustruojanaja Rosija“ buvo pasirodęs šio eilėraščio, atlikto Konstantino Balmonto, vertimas į rusų kalbą, apgavystę suprato. Tiesa, šį kartą „nusikaltėlis“ buvo nubaustas žymiai sunkiau – bičiuliai sukūrė pašiepiantį eilėraščių apie F. Kiršos poelgį, dėl kurio šis išsikeidė.¹¹⁴

Nors nesažiningi uždarbio būdai nebuvo retenybė ir į juos nebuvo griežčiau reaguojama, tačiau kai kuriais atvejais tokie literatų pomėgiai susilaukdavo atgarsių. Plagiavimo sferoje pagarsėjo ir Petras Cvirka. Jis žurnalo „Bangos“ redaktoriui, davė spausdinti iš rusų kalbos išverstą ir sulietuvintą amerikiečių rašytojo Konrado Berkovičiaus apysaką „Kaip teka upės“ pasirašytą J. K.

¹⁰⁹ Meškauskienė M., *Tolimi artimi...*, p. 36 – 40.

¹¹⁰ 1958, Toliušis Z., Vincas Krėvė. Medžiaga biografijai, *LNB*, F 66 – 22, l. 47 – 48.

¹¹¹ Hebačiauskas J. A., Mūsų teatro opiausiu klausimu, *Naujoji Romuva*, Kaunas, 1936, Nr. 16 (68), p. 361.

¹¹² 1968, Adelaidė, Andriušis P., Autobiografiniai apmatai, *LMA*, F 334 – 7, l. 35.

¹¹³ Ten pat, l. 45.

¹¹⁴ Sutkus A., *Vilkolakio teatras...*, p. 42 – 43.

Pavilionio slapyvardžiu. Šis kūrinys buvo išspausdintas „Lietuvos aide“.¹¹⁵ Šį kartą plagjavimas tapo skandalu, Z. Angariečiui „Balse“ paskelbus P. Cvirkos slapyvardžius. „Lietuvos žiniose“ apysakos „autoriaus“ pasmerkimas: „*Juk tai yra žemiausios rūšies vagystė, svetimos garbės savinimasis ir kartu skaitytojų mulkinimas. Reikėtų panašiams „kūrėjams“ ir jų „kūrybai“ užkirsti kelią*“.¹¹⁶ Ir nors P. Cvirka atsiprašinėjo ir pasižadėjo daugiau tokių dalykų neberašyti,¹¹⁷ tai jam sutrukdė 4-to dešimtmečio pradžioje suartėti su Lietuvos Komunistų partija. Buvo suabejota P. Cvirkos atsiprašymo nuoširdumu, o pats P. Cvirka pavadintas „bogemos prostitute“, įvertintas kaip nepatikimas, norintis prisiliesti prie komunistų partijos, tam, kad ją sukompromituotų.¹¹⁸ P. Cvirkos poelgis turėjo neigiamų pasekmių ir pačių trečiafrontininkų bendravimui. Kostas Korsakas kuriam laikui visai nutraukė ryšius su plagiatoriumi, o Antanui Venclovai dėl šio skandalo atsirado vienas kitas žilas plaukas.¹¹⁹

Kaip prisiminimuose rašė P. Slavėnas, „chaltūras“ ypač mėgo Kazys Binkis.¹²⁰ Neturėdamas pastovaus uždarbio šaltinio, sugalvodavo įvairių praturtėjimo planų, kurie trukdė jam susikaupti ties pradėtais literatūriniais darbais. K. Binkio papildomų uždarbių idėjos buvo pačios įvairiausios: ūkininkavimas (turėjo du dvarus, bandė auginti viščiukus, cukrinius runkelius), feljetonų rašymas, informacinio tipo dienraščio „Kauno naujienos“ leidimas, Žurnalistų neakivaizdinių kursų steigimas, lošimas kortomis. Šimėno teigimu, vienos jų buvo padiktuotos šeimos išlaikymo būtinumo, o kitos, buvo tik lakios fantazijos vaisiai. Dauguma K. Binkio praturtėjimo planų likdavo neįgyvendinti, kadangi, kaip greitai jis susižavėdavo nauja idėja, taip pat greitai ji jam pabosdavo. Tikriausiai vienas iš nedaugelio įgyvendintų planų buvo – Antano Smetonos biografija. Žavėjosi jis ir prabangos dalykais. Po kelionės į Berlyną, K. Binkis įsigijo automobilį, kurio negalėjo išlaikyti, todėl netrukus teko parduoti.¹²¹ Šių praturtėjimo planų nesėkmės K. Šimonis siejo su boheminio jų autoriaus gyvenimo būdu: „*matyt nebuvo lemta Binkiui tapti dvarininku ponu, o tik bogemu*“.¹²²

Rašytojų deklaruoti įsitikinimai, autoritetai aptariamuoju laikotarpiu nebuvo pastovūs, prisitaikant prie laikmečio sąlygų jie kito, o kritikuoti gyvenimo būdai tapdavo pačių pasirinkimais. Pavyzdžiui Juozapas Albinas Herbačiauskas pripažino, kad autoritetas, politinės nuostatos tėra laikinas dalykas. Iš pradžių simpatizavęs Antanui Smetonai, vėliau pradėjo jį kritikuoti. Tačiau K.

¹¹⁵ Tamošaitis M., Tarp iliuzijų ir tikrovės..., p. 54 – 55.

¹¹⁶ Čiupra, Akiplėšiškai drąsus plagiatorius. Kaip J. K. Pavilionis perdirbo Konradą Berkoviči, *Lietuvos žinios*, Kaunas, 1932 09 02, Nr. 200 (3992), p. 4.

¹¹⁷ Po plagiato skandalo Petras Cvirka „Priekalo“ redakcijai parašė laišką, kuriame pripažino savo klaidą ir atsiprašė bei pasižadėjo daugiau savo to nekartoti. 1932, Kaunas, Petro Cvirkos laiškas „Priekalo“ redakcijai, *LYA*, f. 1771, ap. 28, b. 1790, l. 18.

¹¹⁸ 1932 11 26, Kaunas, Ištrauka iš laiško apie P. Cvirkos atsiprašymą, *LYA*, f. 1771, ap. 28, b. 1790, l. 15.

¹¹⁹ Plačiau žr.: Raškauskas K., Dar apie Kostą ..., p. 221 – 224.

¹²⁰ 1966, Vilnius, Slavėnas P., Apie K. Binkį [Atsiminimai], *LLTI*, F. 45 – 271, p. 7.

¹²¹ 1961, Kaunas, Šimėnas A., Vėjavaikis [Atsiminimai apie K. Binkį], *LLTI*, F. 45 – 245, l. 3 – 29.

¹²² 1965, Kaunas, Šimonis A., Iš atsiminimų. Kai kurie krisleliai apie K. Binkį, *LLTI*, F. 45 – 267, l. 9.

Binkis, vienas didžiausių literatūros autonomijos gynėjų, to nepripažino, nors parašė A. Smetonos biografiją. Kito požiūris į papildomus pragyvenimo būdus bei poreikis jų turėti. Pragyvenimas arba bandymas gyventi vien iš literatūros asocijavosi su laisve, nepriklausomybe nuo valdiškų institucijų, pasirinkimų galimybėmis, tačiau tik nedaugelis rašytojų tam ryžosi, o ir pasiryžusieji dažnai juo nusivildavo ir grįždavo prie įvairių „biznio“ planų. Literatų bohemiškumas aptariamuoju laikotarpiu daugiau atsiskleidė ne gyvenimu ar bandymu pragyventi vien iš literatūrinio darbo, bet nepastoviu gyvenimo būdu, nesisteningu darbu, nereguliariomis pajamomis bei nemokėjimu tvarkyti savo finansinio ūkio. Polinkį į bohemiškumą atspindėjo ir materialinių išteklių paskirstymo prioritetai: tik vyresnių rašytojų tarpe buvo susimąstoma apie pastovias pajamas ir gyvenamosios aplinkos gerinimą, tuo tarpu jaunesiems šie dalykai buvo svarbūs gerokai mažiau – menkų pajamų dalis lengvai buvo skiriama bohemiškų polinkių patenkinimui.

2. KAUNO LITERATŲ BOHEMOS AUTOREFLEKSIJOS

2.1. Bohemos reiškinių vertinimai

Tuometiniame viešajame diskurse bei privačiuose užrašuose išreikštuose pastebėjimuose, bohema suvokta labai nevienareikšmiškai. Pradedant dar XIX a. viduryje, išpopuliarėjusiu mitu, jog meninių profesijų atstovai tiesiog privalo elgtis neįprastai, ekscentriškai bei skandintis alkoholyje, tokį gyvenimo būdą laikant neišvengiamu. Ir baigiant, teigiamų dalykų bei privalumų išskyrimu. Tai tik keletas vyraujančių požiūrių, atsiskleidžiančių tuometinėje retorikoje, pažvelgus giliau, galima pastebėti, jog kiekvienas, ypač pačių literatų, užfiksuotas pastebėjimas, išreiškė unikalų požiūrį į šį reiškinį. Vartant tarpukario spaudą galima pastebėti, kad pati sąvoka – *bohema* joje pasirodė tik trečiojo dešimtmečio pabaigoje.

Kostas Korsakas teigė, jog Kauno bohema pirmiausia yra individualus reiškinys, sietinas su atskirom asmenybėmis. Tai nėra platesnės reikšmės socialinio ir idėjinio judėjimų formos.¹²³ Šis jo teiginys buvo gana pagrįstas, kadangi, pats būdamas aptariamąs bohemos dalimi, matė ją iš vidaus su visomis jos teigiamomis ir neigiamomis išraiškomis. Visgi, pasak jo tik vieną J. A. Herbačiauską galima buvo laikyti bohemos atstovu. Nepaisant to, kad Kaune telkėsi pagrindinis šalies kultūrinis gyvenimas, bohemos tradicijos suvokimas nebuvo plačiai įleidęs šaknų, todėl bendras vaizdas gali būti sudėliojamas tik iš fragmentų.

Rašytojas Rapolas Mackonis tarpukariu gyveno ir kūrė Vilniuje, tačiau jam teko lankytis ir Kaune. Šis žmogus daug dėmesio skyrė to laikotarpio bohemos aprašymams. Vienuose prisiminimuose jis nostalgikai aprašė, kaip nuvykęs į Kauną, pirmiausia traukdavo į centrinę bohemos brolių šventyklą „Konrado“ kavinę, susitikti su kauniečiais rašytojais.¹²⁴ Kituose prisiminimuose kaunietiškosios bohemos egzistavimas jau kvestionuojamas.¹²⁵ Nors, bohemos vertinimai gana prieštaringi, tačiau vien jo prisiminimų, rašytų jau sovietmečiu pavadinimai („Bohemos tarnyboje“, „Iš kavinės į kavinę“) nurodo į tai, jog šis klausimas buvo aktualus, ir galima numanyti, jog ne tik pačiam prisiminimų autoriui.

Kalbant apie diskusijas dėl lietuviškosios bohemos, vienas nedaugelio bandymų užsimezgė tarp A. Šimėno ir „Piūvio“ redakcijos. Diskusijos ašimi tapo klausimas, koks reiškinys – pozityvus ar negatyvus, savo prigimtimi buvo bohema. Pasak A. Šimėno, bohemos Lietuvoje apskritai niekada nebuvo. Geriausiu atveju, ji tik kūrėsi, todėl literatų kalbėjimas apie jos atkūrimą,

¹²³ Korsakas K., *Bohema, Lietuviškoji enciklopedija, T. 4*, Boston, 1936, p. 2 – 3.

¹²⁴ Mackonis R., *Iš kavinės į kavinę: Atsiminimai*, sudarė Birutė Mackonytė, Vilnius, 1994, p. 20 – 21.

¹²⁵ 1974 – 1975, Mackonis R., Bohemos tarnyboje arba Danielius liūtų urve. Atsiminimai, *LMA*, F. 269 – 26, sąs. 1, l. 1. 1 – 3.

jam atrodė nereikalingas. Jis taip pat akcentavo, kad apie bohema kalbama, nesuprantant jos socialinės ir idėjinės reikšmės, išskiriami paviršutiniški jos bruožai (išvaizda, girtuokliavimas, kalbos apie meną ir t. t.), tačiau pats bohemos turinys, jos vidiniai ir išoriniai santykiai tebėra nesuvokti. Buvimas bendruomenėse, įsivaizduojant, jog esi menininkas ar bohemietis, tačiau nieko nesukuriant, ir nuolat prašant iš įvairių institucijų finansinės pagalbos, yra smerktinas. Daugeliui literatų tapo įpročiu jaustis nelaimingais bei skųstis savo visuomenine ir finansine padėtimi – tiek literatūrinio darbo nepelningumu, tiek tuo, jog turi ieškoti papildomų uždarbio šaltinių, kurie, kaip taisyklė, netenkina jų, kaip kūrėjų. Jo nuomone, tikras menininkas žino savo kainą, taigi jam nereikia pigaus populiarumo, o tas, kuris tik nori tokiu būti, bet nesugeba, visais įmanomais būdais stengiasi afišuotis, taip bandydamas įtikinti save ir kitus, jog jis yra didelis žmogus. Lietuvoje, savęs kaip bohemos atstovo įvardijimas tėra arogancijos požymis: literatas parašęs keletą kūrinių neva užsitikrina sau moralinę teisę jaustis išskirtinis, aukščiau už kitus. Apibendrinamas Lietuvos literatų padėtį, autorius teigė, jog lietuviškasis bohemos atitikmuo yra antivisuomeniškumo pavyzdys, o visuotinis nepasitenkinimas savo bei literatūros padėtimi, tėra talento nebuvimo dangstymas – tikrajam talentui pasireikšti materialinis komfortas iš viso nėra būtinas.¹²⁶

Priešingai negu A. Šimėnas, „Piūvio“ redakcija bohemoje išvelgė pozityvų pradą ir tuo pačiu bandė ją konkrečiau apibrėžti. Bohema apibrėžta kaip inteligentija, kuriai, kad ji galėtų atsirasti ir vystytis, reikalingos konkrečios sąlygos. Straipsnio autorius, iš dalies sutikdamas su A. Šimėnu, kad Lietuvoje bohema dar neegzistavo arba ji yra dirbtinas, snobiškas ir neišplaukiantis iš realių gyvenimo sąlygų, reiškiny, prieštaravo kitam, teigdamas, kad, vis dėl to, ji yra ne tik reikalinga, bet ir palanki Lietuvos visuomenės ateičiai, kadangi jos ateitis negali būti kitokia, kaip tik inteligentinė, tai yra – boheminė. Straipsnio autoriaus nuomone, literatų kaip atskiros visuomenės grupės antivalstybiškumas bei protestas prieš nusistovėjusias visuomenės normas ir yra tikroji bohemos esmė, o tiesiausias kelias link to – literato susvetimėjimas su visuomene, kuris skatintų susikurti savo asmeninę savitą pasaulėžiūrą. Taigi, Lietuvos atveju, bohema galėtų atsirasti tada, kai kūrėjas iš tiesų pasijustų visuomenės užribyje, tokiu būdu jis susikurtų savo pasaulėžiūrą, uždavinių nuovoką ir kultūrą.¹²⁷

A. Šimėno požiūrį paaiškina jo prisiminimuose išdėstytas „tikrosios“ bohemos supratimas. Jo nuomone bohemos atstovai iš kitų žmonių tarpo išsiskiria savo išvaizda (ilgi plaukai, niūrus įdubusių akių žvilgsnis), gyvenimo būdu (neturėjimas savo kampo, girtuokliavimas, palaidas elgesys, įvairūs iškrypimai). Tikraisiais bohemos atstovais jis įvardijo XIX – XX a. sandūros rašytojus: Ž. Baironą, Š. Bodlerą, Edgarą Po, P. Verleną, Oskarą Vaildą, Dostojevskį, H. Balzaką ir kitus. Lietuvos rašytojų tarpe jis nematė nei vieno, kuris būtų į juos panašus. Visgi, vėlesniuose

¹²⁶ Šimėnas A., Meno kankiniai, *Diena*, Nr. 24, Kaunas, 1929 05 05, p. 3.

¹²⁷ Mieščioniškumo sargyboje, *Piūvis*, Kaunas, 1929, Nr. 2, p. 110 – 112.

prisiminimuose jis jau neteigė, jog Lietuvoje bohemos nebuvo, tiesiog ją įvardijo kaip kitokią, kaip pagrindinius jos bruožus išskirdamas – ilgų plaukų nešiojimą ir stikliuko pamėgimą.¹²⁸

Tokio pobūdžio diskusija atskleidė, kad bohemos kaip reiškinių vertinimai buvo be galo prieštaringi, o polemizuojančios pusės naudodamos tas pačias sąvokas, bohema suprato skirtingai. Ši sąvoka laikytina individualizuota, kadangi kiekvienas, aptardamas bohema, ir išskirdamas tas pačias savybes, galėjo ją vertinti ir teigiamai ir neigiamai, o kartais net ir vulgarizuotai.

Anoniminiame „Ryto“ straipsnyje, panašiai kaip ir „Piūvyje“, bohema buvo suprasta ir kaip siekiamybė, kuri būtina kultūriniam gyvenimui, jo intensyvumui užtikrinti. Bandoma propaguoti šią idėją: *„Menininkų bohema — tai nuolatinis maištų ir revoliucijų šaltinis. Užtenka, kad gimė nauja idėja, ir ji paverčiama gyvu kūnu. Menininkas nelaukia visuomenės pritarimo jo kūrybai, neieško aukštų honorarų — visa tai atperka jo pagimdyto naujagimio meilė. Dėl to menininkams yra svetima bet kokia stagnacija. Menas neperkamas už pinigų ir netarnauja dievukams (atsieiti, jam nebaisios likimo grimasos)“*.¹²⁹

Juozas Keliuotis, nors ir nevartodamas šio termino, gana išsamiai, aptarė svarbiausias menininko savybes, taikytinas ir bohemai, kuriomis jis turėtų pasižymėti, bei reflektavo savo gyvenamojo laikotarpio aktualijas, išskirdamas svarbiausius dalykus, kurie turėtų tapti literatų gyvenimo ir kūrybos siekiamybe, ir atvirkščiai, įvardindamas tas, kurios netinka kūryba užsiimančiam žmogui. Nors J. Keliuotis smerkė išorines bohemiško gyvenimo apraiškas tarp Lietuvos literatų ir deklaravo, jog įkurtame „Naujosios Romuvos“ klube, jis siekė įdiegti antibohemiškas tradicijas – rašytojų blaivinimo vardan, susirinkimų metu tiekė tik kavą ir pyragaičius.¹³⁰ Kalbėdamas apie vidinius literato asmenybės bruožus, kaip teigiamus, jais įvardino tokius, kuriuos galima vadinti bohemiškais. Anot jo, tiek menininkui, tiek apskritai, veikliam žmogui svarbiausia nenutrūkstama kūrybinė dinamika, neramumo principas, naujų gyvenimo formų paieška, bendruomeniškumas, nonkonformizmas bei sumaterialėjimo, sumiesčionėjimo vengimas. J. Keliuotis naują kūrybinį potencialą matė jaunesniųjų rašytojų kartoje, kurie, kurdami literatūrinius žurnalus ir taip tapdami organizuotais, turėjo galimybę atnaujinti literatūrinį gyvenimą.¹³¹ Taigi, Juozo Keliuočio nuomone, tiek Lietuvos literatūrai, tiek, apskritai, kultūros kūrimui, yra būtini kūrybingi, maištaujantys, su visuomeninėmis normomis nesitaikstantys bei sugebantys bendruomeniškai veikti, žmonės, iš ko galima spręsti, kad jis bohema vertino kaip teigiamą reiškinį. Šios sąsajos nėra atsitiktinės, kadangi J. Keliuotis žinojo ne tik patį bohemos terminą, bet ir jos gyvenimą bei jį vertino gana kontraversiškai. Teigęs, jog jis pats nebuvo linkęs į

¹²⁸ 1961, Kaunas, Šimėnas A., Vėjavaikis [atsiminimai apie K. Binkį], *LLTI*, F. 45 – 245, l. 1.

¹²⁹ Silvestras Dūdelė, *Rytas*, Kaunas, 1936 06 06, Nr. 127, p. 2.

¹³⁰ Keliuotis J., *Mano autobiografija...*, p. 157.

¹³¹ 1960, Vilnius, Keliuotis J., Justinas Vienožinskis ir jo epocha, *LNB*, F. 31 – 50, l. 43 – 53.

siautėjimą ir viešus skandalus,¹³² kitoje vietoje kalbėjo apie tai, jog Sofijos Čiurlionienės organizuotame salone dėl perdėto apeigingumo ir pernelyg oficialaus stiliaus, čia jam būdavo nuobodu, tuo tarpu „įdomiau, smagiau ir jaukiau būdavo boheminėse sueigose. Jose ne tik pailsėdavau ir patirdavau tikro džiaugsmo, bet gaudavau ir įkvėpimo naujiems kūrybos žygiams“.¹³³ Dar kitur Juozas Keliuotis, bohemos pasaulį įvardijo kaip tragišką, bet labai įdomų.¹³⁴

Augustinas Gričius bohema siejo su bendruomeniškumu ir jaunų literatų energingumu gyvenime ir kūryboje: „*Keturvėjininkų*“ grupei iširus, Kaune buvo apsčiai privisę bohemuojančių „*plunksnos darbininkų*“ grupių grupelių, pasivadinusių įvairiais vardais ir bevardžių. Tų grupelių eitis kelius, artus barus žymi žurnalai žurnalėliai, almanachai, rinkiniai įvairiausiais pavadinimais, o taip pat ano meto laikraščių kronikos. Daug ano „literatūrinio sąjūdžio“ veidų šmešeliuoja mano atmintyje. Jauni, jauni, jauni! Buvo savotiškas, neramus, norįs eiti, bet nežinąs kur, ir dėl to vietoje labai energingai trypiąs pasauliukas“.¹³⁵

Bohema buvo įvardijama ir kaip konfliktų atsiradimo priežastis. Petras Cvirka laiške Antanui Gudaičiui, aptardamas jų nesutarimų priežastis, teigia, kad jas paskatino „*kasdieniškas, nuobodus gyvenimas. [...] toji tvanki „bohemščina“, vazojimas ir tampymasis „draugų“ bandoje iš vienos vietos į kitą, iš kavinės į kavinę. [...] Dabartinis pyktis – yra nesveikos kauniškos konradiškos bohemos išdava*“.¹³⁶ Remiantis daugeliu bohemos sąvokos apibrėžimų, bohema turėtų būti kūrybinga, maištaujanti menininkų bendruomenė, siekianti savo gyvenimo būdu atitrūkti nuo rutinos, tačiau čia matome priešingą vaizdą – bohemiškas gyvenimas įvardijamas kaip nuobodus, o žodis draugai, dedamas į kabutes. Darosi akivaizdu, jog neretai bohemiškas gyvenimo būdas buvo tapatinamas tik su nuolatiniais pasisėdėjimais kavinėse, kuris tapdavo rutininio veiksmu, nebeteikiančiu ne tik džiaugsmo, bet ir peno kūrybingumui, o dažnai, sukeliančiu nuobodulį ir tarpusavio trintį. Tačiau kontekstas ir nuorodos į išorinius bohemos bruožus yra pernelyg akivaizdžios, jog nebūtų galima atpažinti antrojo laiško sluoksnio, kuomet aplinka apkaltinama dėl konflikto, kas, P. Cvirkos atveju, buvo pakankamai dažnas reiškinys jo biografijoje.

Buvo teigiama, kad bohemiškas gyvenimo būdas nieko neduoda, ir ne tik, kad neskatina kūrybos, tačiau, atvirkščiai, ją tik žlugdo. Giacomo Puccini opera „Bohema“ visus žavėjo, tačiau bohemiškumas ne visuomet. Minėtasis A. Šimėnas lietuviškai bohemai diagnozavo „*meniško gumbo ligą*“, ¹³⁷ o tendencija bohema sieti tik su girtavimu kavinėse, įtakojo ne tik neigiamą požiūrį, bet ir pasižadėjimus jos atsisakyti. Bohema, kaip reiškinys, plačiau nagrinėta, išskiriant bent keletą jos bruožų, pateikiant teigiamus ar neigiamus vertinimus, tik pavieniais atvejais, daug

¹³² Ten pat, l. 60.

¹³³ Keliuotis J., Atsiminimai apie Faustą Kiršą, LNB, F. 31 – 45, l. 5 – 6.

¹³⁴ Keliuotis J., Kaune, Atsiminimai apie Vincą Mykolaitį Putiną, Parengė D. Mitaitė, Vilnius, 1992, p. 273.

¹³⁵ Gričius A., Keletas momentų, Atsiminimai apie Petrą..., p. 409.

¹³⁶ 1935 02 19, Kaunas, P. Cvirkos laiškas A. Gudaičiui, Cvirka P., Raštai, T. 7..., p. 238.

¹³⁷ Šimėnas F., Meno kankiniai, Diena, Kaunas, 1929 05 05, nr. 24, p. 3.

dažniau literatų prisiminimuose bei korespondencijoje užfiksuotas gana siauras požiūris, bohemiską gyvenimo būdą suprantant tik kaip polinkį dažniems išgėrimams ir pasisėdėjimams kavinėse, todėl šių išgėrimų klausimas iškyla kai kurių literatų pasisakymuose.

Kostas Korsakas laiške Jonui Šimkui rašė, kad lankymasis kavinėse trukdo dirbti.¹³⁸ Kitame laiške Antanui Venclovai užsiminė, jog: „*tas girtavimas Metropoliuose ir stotyse, mus visus baisiai kompromituoja, ir aš jau ne iš vieno girdėjau dėl to karčių pastabų. Reikalas, žinoma čia eina ne apie kokią nors blaivybę ar pilną abstinenciją, bet tiesiog apie tai, kad mūsų kolektyvas neturi tapti pijancų šaika*“.¹³⁹ Nenuostabu, kad kai padauginę Laisvės alėjos medžiuose gegučių balsais kukuodavo,¹⁴⁰ susimušdavo ar kitokių kvailysčių prikrėsdavo, po to atsirasdavo šio toks noras atsisakyti tokio gyvenimo būdo. Alkoholio vartojimą A. Venclova, siejo su ydinga politine santvarka – jo nuomone, žmonės, dėl režimo neturėjo kur, ir negalėjo prasmingai savęs realizuoti, todėl daug gėrė. Jis rašė, kad gėrimas buvo vienas pagrindinių inteligentų užsiėmimų, ir kai kurie iš jų gerdavo tol, kol užtekėdavo pinigų.¹⁴¹ Toks laisvalaikio leidimo būdas kartais privėsdavo prie muštynių ir kitų kvailiojimų bei, jo nuomone, kūrė tik „*visuotinę nesusigaudymą ir košę smegenyse*“.¹⁴² Panašiai teigė ir Juozas Keliuotis. Pastebėjęs, kad daugelis meninių profesijų atstovų buvo pripratę prie alkoholizmo ir, jo žodžiais tariant, gyveno bohemisko gyvenimo sukuryje, nusprendė mažinti tokį jų polinkį, todėl bandė kurti skaidrinantį, menininkus jungiantį centrą.¹⁴³ Arba Teofilis Tilvytis, kalbėdamas apie Joną Marcinkevičių, pastebėjo, kad būtent besaikis alkoholio vartojimas jam trukdė susikurti palankesnes darbo ir gyvenimo sąlygas.¹⁴⁴ Nors, atsižvelgiant į tai, kad raginimai bandyti keisti savo gyvenimo būdą buvo pakankamai nuosaikūs, juos galima laikyti tik pastabomis sau, atsiradusiomis mąstant apie ateities perspektyvas.

Išoriniai bohemos bruožai buvo laikomi smerktiniais, destruktiviais, tačiau negalima nepastebėti to, kad jie davė ir teigimų dalykų: dažnai prisiminimuose pastebima, jog būtent pasisėdėjimuose kavinėse prie stikliuko kildavo naujos kūrybinės idėjos, gyvuose pokalbiuose susiformuodavo naujų kūrinių temos ar net naujo literatūrinio sąjūdžio užuomazgos. Vidiniai bohemos bruožai aptarinėti mažiau, labiau traktuojant juos kaip literato, kūrėjo funkcijų apibrėžimą, nors ir nevartojant termino „bohema“, tačiau priskiriant jam tokias savybes, kurios, laikytinos bohemiskomis, skirtingai, nei išoriniai, – buvo laikomi ne tik teigiamais, bet ir siektiniais literatų gyvenime. Taigi, bohemos vertinimai kaip ir šiuolaikiniai bandymai apibrėžti bohema labai kontraversiški. Pagrindinėmis bei išskirtinėmis savybėmis įvardijamas maištingumas,

¹³⁸ 1930 12 11, Pašvitinys, K. Korsako laiškas J. Šimkui, *Literatūra ir kalba*, T. 22: Kostas Korsakas, redagavo J. Lankutis, Vilnius, 1995, p. 246.

¹³⁹ 1931 06 16, Pašvitinys, K. Korsako laiškas A. Venclovai, *Literatūra ir kalba*, T. 22 ..., p. 291.

¹⁴⁰ Venclova A., *Jaunystės atradimas...*, p. 173.

¹⁴¹ Ten pat, p. 173 – 174.

¹⁴² Ten pat, p. 95.

¹⁴³ Keliuotis J., *Mano autobiografija...*, p. 157.

¹⁴⁴ Tilvytis T., *Raštai*, T. 6: Taikos sėja, sudarė J. Pilypaitis, Vilnius, 1982, p. 113.

kūrybingumas, bendruomeniškumas, tačiau šalia atsiranda ir nuobodumo, rutinos, gyvenimą sunkinančio veiksnio kriterijai. Visgi, pats faktas, kad buvo bandymų suvokti, aptarti ir netgi diskutuoti šia tema, rodo, kad bohemiškumas buvo ne tik egzistuojantis, bet ir gerai matomas, bei bandomas suvokti, atskiroms literatų bendruomenėms būdingas reiškiny, stengiantis neužmiršti ir pozityvių jo savybių.

2.2. Bohemos atstovo vaizdinys

Asmens tapatybės formavimąsi sąlygoja ne tik gyvenamojo laikotarpio aktualijos, tam tikros ideologijos pasirinkimas, bet ir paties asmens susivokimas šiame kontekste. Žmogaus pasaulėžiūroje viešojo ir privataus gyvenimo patirtys glaudžiai susiję: viešosios asmens nuostatos įtakoja privatų gyvenimą, tiek asmeninės patirtys atsiliepia viešajam įvaizdžiui. Vytautas Kavolis pastebėjo, kad „*visuomenė susideda iš individų, kurie turi savo privatų gyvenimą*“.¹⁴⁵ Taigi, asmens identitetą, jo savęs suvokimą formuoja tiek viešasis, tiek privatus gyvenimai, o literato kaip bohemos atstovo autorefleksijas susideda iš savo bei kolegų elgsenų vertinimo viešajame bei privačiajame diskurse. Remiantis Remi Brague išvalgomis – negalima tapti kažkuo, pačiam to nenorint. O konkrečios grupės atstovu save gali laikyti tik tas, kas sąmoningai jaučiasi jai priklausąs.¹⁴⁶ Asmeninės patirtys, reiškinių vertinimai bohemos tyrimui yra labai svarbūs, kadangi leidžia nustatyti jo egzistavimo priežastis, vidinius motyvus, požiūrių įvairovę, kas atskleidžia bohemos kaip reiškinių tuometinį suvokimą bei vietą laikotarpio kultūriniame kontekste. Pavieniuose ar grupiniuose pareiškimuose, individualiuose svarstymuose bus bandoma išvelgti tam tikras konstantas, kurios reprezentuoja egzistavusias bohemos atstovo vaizdinio sampratas. Tam, kad būtų galima išskleisti bendresnį vaizdą, jį neišvengiamai tenka dėti tarsi mozaiką iš smulkesnių dalių, kuriomis tapo atskirų rašytojų gyvenimai. Kai kurios atskiros asmenybės amžininkų laikytos ypač bohemiškomis, todėl iš jų asmeninių savybių galima spręsti kaip buvo įsivaizduojamas bohemos atstovas apskritai. „Tobulų“, „tikrų“ bohemos atstovų nebuvo daug. Tik keletas iš jų bohemiškais įvardinami daugelio amžininkų, jiems priskiriant bent po keletą savybių, kurios davė pagrindo taip juos vertinti. Tuo tarpu, įvairiuose prisiminimuose, laiškuose ir kt., literatų, kurie tik pavieniais atvejais vadinami bohemos atstovais, vardynas pakankamai platus.

Kaip pastebima, bandant apibrėžti bohemos sąvoką – bohemos atstovams būdinga telktis aplink ryškesnes asmenybes. Taip buvo ir Kaune. Tiek tuo laikotarpiu, tiek vėlesniuose atsiminimuose, net ir dabartinėje istoriografijoje, kurioje užsimenama apie bohemiškumą tarpukariu, kaip ryškiausias jos atstovas išskiriamas Kazys Binkis, kuris pats mokslų taip ir nepabaigęs, pasak A.

¹⁴⁵ Kavolis V., *Kultūros dirbtuvės*, Vilnius, 1996, p. 170.

¹⁴⁶ Brague R., *Ekscentriškoji Europos tapatybė*, vertė Kristina Kazakevičiūtė ir Regina Matuzevičiūtė, Vilnius, 2001, p. 10.

Miškinio, bandė kreipti ir kitus jaunos literatus į bohema, nenorėjo, kad jie studijuotų Lietuvoje ar užsienyje, anot jo, jis pripažino tik „natūralų“ poeto talentą.¹⁴⁷ Literatai aplink šią asmenybę būrėsi jau nuo pat nepriklausomybės pradžios. Dalios Striogaitės teigimu K. Binkis darė įtaką daugeliui literatų, tarp jų: Petruį Taruliui, Antanui Rimvydžiui, Juozui Žlabiui – Žengei, Teofilui Tilvyčiui, Antanui Miškiniui, Jonui Aisčiui, Vytautui Sirijos Girai ir kitiems. Jis tapo mokytoju, ne vien kaip kūrėjas, bet imponavo ir savo gyvenimo būdu, nerūpestingumu.¹⁴⁸ Teofilis Tilvytis K. Binkį prisiminė kaip kompanijos sielą, įkvėpėją: „*Visada kai susitikdavo didesnis mūsų būrys ir dalyvaudavo K. Binkis, skambėdavo stiklai ir eilėraščių posmai*“.¹⁴⁹ „*Taip Kazys Binkis dirbo – kūrė ir užgeso kaip bogema*“.¹⁵⁰ Dauguma Kazio Binkio amžininkų jį prisimena, ir kaip ganėtinai ekscentrišką asmenybę. Kaip rašė Teofilis Tilvytis – kūryba jam buvo tik viena iš nedaugelio laisvalaikio leidimo formų, kuriai jis laiko skirdavo tik pagautas įkvėpimo: „*ką jis parašė, sukurta tarsi trumputėmis įkvėpimo valandėlėmis traukiant papiroso dūmą. Kartą kažkieno užklaustas, ką jis šiuo metu kuria, poetas su šypsena atsakė: „aš kūrį, o ne kuriu*“.¹⁵¹ Bohemiškas buvo ir jo kūrybos bei poilsio santykis – amžininkų pastebėjimais, jis daugiau laiko leisdavo kavinėse ar su draugais negu kūrybiniame procese. Kūrybiški buvo ir įvairūs jo pragyvenimo planai, o nemokėjimai taupyti ir išlaidumas taip pat įvardijami kaip bohemiškumo bruožas.

K. Binkį drąsiai galima vadinti to laikotarpio bohemos atstovo etalonu. „Binkiško“ bohemiškumo skiriamosiomis savybėmis tapo: bendruomeniškumas, maištingumas, nerūpestingumas bei polinkis vaišinti kitus. Galbūt pastaroji savybė ir buvo svarbiausiuoju argumentu literatam burtis aplink jį. Juo labiau, kad K. Binkį amžininkai apibūdino kaip prastą organizatorių, kuris nesugebėdavęs išlaikyti nuoseklesnės idėjinės krypties,¹⁵² dėl to sunkiai tikėtina, jog jis draugijos šerdimi tapo dėl savo polinkio reikšti naujas literatūrinės ir meninės idėjas.

Iš kitų literatų tarpo išsiskyrė ir Juozas Albinas Herbačiauskas, kuris net enciklopedijoje buvo įvardintas kaip lietuviškosios bohemos etalonas, o gal net vienintelis jos atstovas. Tačiau J. A. Herbačiausko bohemiškumas buvo kitoks negu K. Binkio. Jis aplink save nesubūrė didelio bendraminčių rato, netgi priešingai, stengėsi likti nuošalyje. Pirmiausia jis buvo labiausiai pastebimas ir vertinamas kaip bohemiškas asmuo dėl polinkio laiką leisti kavinėse, savo iššaukiančių pasisakymų, keistų okultistinių, spiritistinių ir kitokių istorijų. Ne tik literatų tarpe, bet ir akademiniame bendruomenėje jis išgarsėjo kaip atsiskyrėlis, keistuolis, avantiūristas ir maištautojas. Tokį savo įvaizdį jis nuosekliai kūrė: viešumoje ir privačioje aplinkoje „kalbėjo“ su

¹⁴⁷ Aistis J., *Milfordo gatvės...*, p. 216 – 217.

¹⁴⁸ Striogaitė D., Binkis Kazys, *Lietuvių literatūros enciklopedija*, <http://www.lle.lt>, [žiūrėta 2012 03 21]

¹⁴⁹ 1957 – 1964, Tilvytis T., Atsiminimai apie rašytojus, *LLMA*, F. 153, ap. 1, b. 91, l. 11.

¹⁵⁰ 1965, Kaunas, Šimonis A., Iš atsiminimų. Kai kurie krisleliai apie K. Binkį, *LLTI*, F. 45 – 267, l. 9.

¹⁵¹ 1957 – 1964, Tilvytis T., Atsiminimai apie rašytojus, *LLMA*, F. 153, ap. 1, b. 91, l. 4.

¹⁵² Venclova A., *Jaunystės atradimas...*, p. 61.

dvasiomis, būrė ateitį, visus kritikavo. J. A. Herbačiauskas išgarsėjo kaip magas ne tik dėl savo tariamų būrimų ir pasakojimų apie dvasias, bet kartais atsitiktiniai sutapimai šį išpūdį dar labiau sustiprindavo. Teofilija Vaičiūnienė rašė, jog kartą „Metropolio“ restorane jis kažkokiam jaunuoliui „išbūrė“, jog reikia saugotis vandens, o po kiek laiko šis iš tikrųjų nuskendo.¹⁵³ Galima sakyti, jis tapo visuomeniško ir bendruomeniško K. Binkio priešingybe – vienišu, nesuprastu atsiskyrėliu. Jie pasirinko skirtingus savęs pateikimo, viešojo reiškimosi būdus, tačiau abu jie vertintini kaip bohemiškiausi tarpukario literatai.

Vienu triukšmingiausių vyresnės kartos bohemos atstovų buvo laikomas ir dažnas kavinių ir įvairių pobūvių lankytojas Balys Sruoga. Zigmas Toliušis prisiminė, jog dėl pastarojo pomėgio išgerti ir agresyvaus elgesio išgėrus, buvo vengiama jį kvieisti į oficialesnius renginius, ypač po to, kai 1926 m., kai Kauno teatre, švenčiant 20 metų literatūrinio darbo Vinco Krėvės jubiliejų, vakarienės metu išgėręs B. Sruoga smogė Pauliui Galaunei į pilvą.¹⁵⁴ Nepaisant B. Sruogos polinkio į agresyvumą, „Konrado“ kavinėje ar „Metropolio“ restorane jis su Vincu Krėve, Leonu Karsavinu ir Faustu Kirša sudarė vyresnės kartos literatų bohemos centrą, kuris, remiantis atsiminimais, savo bohemiškais polinkiais, mažai nusileisdavo jaunesniesiems. Petronėlė Orintaitė atskleidė jų „nuodėmingus“ pokalbius bei poelgius, dažnai vykusius kavinėse. Prie šios kompanijos minimas ir tylusis Vincas Mykolaitis Putinas.¹⁵⁵ Pastovūs V. Krėvės ir B. Sruogos maršai į „Konrado“ kavinę studentų akyse buvo tobulo literato pavyzdys.¹⁵⁶ Vyresniosios kartos atstovai nesudarė maištautojų išpūdžio, tačiau bohemiškai jie buvo laikyti dėl gana familiarių santykių su studentais ir kitais jaunais literatais bei dėl pomėgio dažnai rodytis viešose vietose, ypač tokiose, kur kažkas švenčiama.

Kartais ne tik atskiros asmenybės, bet kartais ir visa jų grupė – sąjūdis laikytas bohemišku. Labiausiai linkusiais į bohemą buvo laikyti keturvėjininkai ir trečiafrontininkai, kurie, Juliaus Būtėno teigimu, vadovavosi *credo*: „intensyviai dirbant, reikia ir pailsėti, išsiblaškyti“,¹⁵⁷ todėl buvo dažni įvairių kavinių, pobūvių ir kitų pasilinksminimo vietų lankytojai. Šios grupės bohemiškomis laikytos ir dėl jų veiklos – maištingo santykio su visuomene, jos bei valdžios kritikos, įvairių nusistovėjusių vertybių atmetimo, bravūriškų laikysenų. Visgi, net visą grupelę laikant vienu, sklaidant rašytinį literatų palikimą, iš jų tarpo išsiskiria atskiros asmenybės.

Jonas Graičiūnas, kalbėdamas apie dažnai aptarinėjamą Kazio Binkio vėjajaikiškumą bei pomėgį išgerti, vertino tai kaip literatų bendruomenėje įprastą dalyką, teigdamas, jog tik retas iš jų

¹⁵³ Vaičiūnienė T., *Literatūros ir meno pasaulyje*, Vilnius, 1986, p. 205.

¹⁵⁴ 1958, Toliušis Z., Vincas Krėvė. Medžiaga biografijai, *LNB*, F 66 – 22, l. 23.

¹⁵⁵ Orintaitė P., *Ką laumės lėmė...*, p. 150 – 151.

¹⁵⁶ Plg.: Kniūkšta A., Atsiminimai apie V. Krėvę, *Literatūra ir kalba*, T. 17: Vincas Krėvė, redagavo K. Korsakas, Vilnius, 1981, p. 399;

¹⁵⁷ Būtėnas J., *Žmonės, kuriuos...*, p. 68.

neturėjo šio polinkio.¹⁵⁸ Kazys Inčiūra savo pažintį su keturvėjinių grupę taip prisiminė: „*Iš tikrųjų, ne tokie baisūs tie futuristai. Gal vienas kitas kiek pasipūtęs, bet šiaip – žmonės kaip žmonės, kiek bohemiški, linksmy plaučių ir aštraus liežuvio vyrai*“.¹⁵⁹ Dažnai aprašomi ir Kazio Borutos bohemiški polinkiai bei įkvėpimo ieškojimas moterų tarpe: „*vienas poeto – rašytojo charakterio ir gyvenimo polinkis atitrūkti nuo rutinos ir tam tikras bohemiškumas*“.¹⁶⁰ Antanas Venclova savo prisiminimuose įvardijo nemažai asmenų, kurie, jo nuomone, turėjo polinkį į bohemiškumą. Kalbėdamas apie Joną Marcinkevičių, Kazį Binkį, Petrą Cvirką ir kitus, bohemiškumą įvardijo kaip teigiamą bruožą – sąmojingumą, aktyvumą. Tuo tarpu kitus: Pulgį Andriušį, Bronį Railą, Henriką Blazą laikė pernelyg bohemiškais, turinčiais per didelį potraukį alkoholiui, kuris vedė ne tik iki nekaltų kvailiojimų, bet ir rimtų konfliktų.¹⁶¹

Kairiųjų pažiūrų rašytojų bohemiškus polinkius gana neblogai atskleidžia ir Valstybės Saugumo policijos vestos bylos apie Petrą Cvirką įrašai. Užfiksuota, jog Petras Cvirka, Antanas Venclova, Bronys Raila, Salomėja Nėris ir kiti „*kasdieną pastebimi restoranuose, kavinėse, kur nesiskaito piniguose*“.¹⁶² O Antano Venclovos išskirtiniu požymiu įvardintas pomėgis išgerti.¹⁶³

Vytautas Sirijos Gira abejojo ar Kaune buvo tokia literatų bohema, kokia buvo pavaizduota Puccini operoje, jo nuomone tikroji bohema Kaune vienijo dailininkus ir teatralus, tačiau jis išskyrė keletą literatų kompanijų, kurios matyt, nors ir netiesiogiai, asocijavosi su kažkokiomis bohemiško gyvenimo formomis. Jam įsiminė Kazio Binkio, Antano Rimvydžio ir Teofilio Tilvyčio kompanija, išskirtinis buvo išgėrusio A. Rimvydžio polinkis į agresiją, taip pat Jonas Marcinkevičius, kuris anot jo, mėgo karčiamas ir buvo neišrankus draugams. V. Sirijos Gira taip pat mini: Joną Kossu – Aleksandravičių ir Antaną Miškinį, su kuriais „Božegraikoj“ gerdavo spaustinę – arbatą su citrina ir spiritu.¹⁶⁴

Bohemiškuose literatų susitikimuose dažnas svečias buvo ir Liūnė Janušytė, bendravusi su B. Sruoga, K. Binkiu, J. Aisčiu, A. Miškiniu ir kitais. Jonas Aistis prisiminė kaip kartą literatūros vakare, vykusiam Ukmergėje, ši taip „*užmynė ant kamščio*“ ir įsisiautėjo (pradėjo šokti viena), jog kartu atvažiavusius literatus (K. Binkis, J. Aistis, A. Miškinis) papiktino tokiu savo elgesiu, dėl ko, šie nusprendė ją palikti ir išvažiavo atgal į Kauną.¹⁶⁵ Literato vyro kvailiojimas viešumoje greičiausiai būtų vertintas visai kitaip – kaip smagus pokštas. Pavyzdžiui, tas pats J. Aistis aprašė kaip K. Binkis kurį laiką gėrė Kaune, šiam užsiėmimui nusibodus, išvažiavo į Birštoną ir ten toliau tęsė išgėrimus. Vėl apėmus nuoboduliui, užsimanė lietaus, tačiau, kadangi jo nebuvo, sukėlė

¹⁵⁸ 1973 11 19, Graičiūnas J., Prisiminimai apie K. Binkį, *LNB*, F. 130 – 1683, l. 2.

¹⁵⁹ Inčiūra K., „Gėlės iš šieno“ [atsiminimai apie K. Binkį Panevėžyje ir Kaune], *LLTI*, F. 45 – 278, l. 4.

¹⁶⁰ Kauneckas V., *Susitikimai su Kaziu Boruta*, Sudarė E. Borutaitė – Makariūnienė, Vilnius, 2005, p. 97.

¹⁶¹ Venclova A., *Jaunystės atsiminimai...*, p. 7 – 252.

¹⁶² 1931 06 05, Kaunas, Ataskaita apie Trečio Fronto veiklą, *LCVA*, f. 438, ap. 1, b. 522, l. 7.

¹⁶³ 1931 10 07, Kaunas, Trečiafrontininkų charakteristika, *LCVA*, f. 438, ap. 1, b. 522, l. 8.

¹⁶⁴ Sirijos Gira V., Atsigręžus atgal, *Metai*, Nr. 4, Kaunas, 1996, p. 104 – 105.

¹⁶⁵ Aistis J., *Milfordo gatvės...*, p. 226.

šurmulį – pasikvietė keturis patarnautojus, kuriems teko jam ant skėčio purkšti selterį. Abi šias gana komiškas situacijas galima sieti su alkoholio poveikiu, tačiau vertinimai jų atžvilgiu labai skirtingi – J. Aistis aprašęs šį tikrą ar išgalvotą įvykį, K. Binkį įvardino gyvenimo poetu.¹⁶⁶

Reikia pastebėti, kad, nors ir koks įvairius būtų literatų užfiksuotas bohemos atstovo paveikslas, tačiau bet kuriuo atveju dažniausiai jis būna vyriškos lyties. J. Minelgaitė savo straipsnyje, aptardama moterų dalyvavimą bohemiškame gyvenime, Liūnę Janušytę įvardijo kaip vienintelę literatę pretendavusią į bohemiškumą.¹⁶⁷ L. Janušytės atvejis pakankamai išskirtinis, kadangi, sprendžiant iš amžininkų liudijimų, moterys, išskyrus keletą literatų žmonių, bohemiškame gyvenime dalyvavo pakankamai retai. L. Janušytė, ne tik savo romanu, bet ir spontanišku būdu šokiravo ne vieną vyriškosios bohemos atstovą. Valentinas Gustainis, sutikęs ją Paryžiuje labai nustėbo, ir sužinojęs, kad ji atvažiavo savo menkomis lėšomis, „*loterinio pobūdžio laimės ieškodama*“, vertino jos poelgį kaip itin neapgalvotą ir nesuprantamą.¹⁶⁸

Vartant rašytojų prisiminimus, gana nemenką dalį užima įvairių pasisėdėjimų aprašymai ir kalbant apie juos, minimos daugelio žymesnių Pirmosios Lietuvos Respublikos literatų pavardės. Skiriasi tik šio bohemiškumo „lygis“. Vienu, pavyzdžiui K. Binkio, J. A. Herbačiausko portretuose, žodis bohema naudojamas dažnai, kaip neatskiriama jų įvaizdžio dalis, kiti, tuo tarpu, bohemos atstovais įvardijami tik pavieniais atvejais. Skyrėsi ir bohemiškumo vertinimai: dalis literatų manė, kad polinkis į bohemišką gyvenimą sunkino tiek gyvenimo, tiek darbo sąlygas, eikvojo ne tik pinigus, bet ir kūrybai skirtą laiką, todėl iš dalies buvo bandoma nusikratyti šios etiketės. Kiti tokį gyvenimo būdą suvokė kaip savaime suprantamą bei įprastą literatų bendruomenėje. Tiek daugelio literatų, tiek jų gyvenimą stebinčių žmonių vaizduotėje buvo susidarius bohemiečio, kaip pastoviai sėdinčio kavinėse, daug geriančio užsiimančio plepalais ir apkalbomis bei krečiančio šunybes, įvaizdis, kurį vieni iš literatų (pvz.: J. A. Herbačiauskas) formavo sąmoningai, kitiems jis buvo natūralus, iš asmeninių savybių, pavyzdžiui bendruomeniškumo, išplaukiantis gyvenimo būdas. Bohemos atstovo įvaizdžio dalimi įvardijami ir kitos asmeninės savybės: spontaniškumas, laisvumas, kūrybinė laisvė. Tokia prasme asmens įvardijimas bohemos atstovu skambėjo kaip komplimentas. Refleksijose išskiriami įvairūs bohemos atstovo bruožai ar jų dalis jungėsi į gana darnią visumą ir atsispindėjo atskirų bohemos atstovų ar netgi grupelių gyvenimo būde bei elgsenoje.

¹⁶⁶ Aistis J., *Milfordo gatvės...*, p. 216.

¹⁶⁷ Minelgaitė J., Tarpukario Kauno bohemos ypatumai, *Kauno istorijos metraštis*, Nr. 12, Kaunas, 2011, p. 136.

¹⁶⁸ Gustainis V., *Nuo Griškabūdžio iki Paryžiaus...*, p. 172 – 174.

3. MAIŠTO KULTŪRA BOHEMIŠKOSIOS SAVIMONĖS KONTEKSTE

Intelektualams, menininkams jau pagal apibrėžimą priskiriama pozicija būti šalia normų ir institucijų, bei deklaruoti laisvesnį santykį su jomis. Tarp meninio pasaulio žmonių nepasitenkinimas valstybe, valdžia, politikais, nusiskundimai prasta kultūros, meno, menininkų padėtimi, beveik įprastas požiūris.¹⁶⁹ Tokio nepasitenkinimo apraiškų bei emocionalių nusiskundimų gausu Pirmosios Lietuvos Respublikos viešajame bei privačiajame literatų diskurse. Moderniojo bohemiškumo tradicijos atstovams tapo tarsi privalu deklaruoti karą su visuomene, jos normomis ir institucijomis, bjaurėtis vyraujančia socialine tvarka.¹⁷⁰ Įvairūs kovos, maišto šūkiai gana dažnai deklaruoti ir Kauno literatų: skelbta kova prieš senąją literatų kartą ir jos kūrinį, prieš netinkamą bevertę spaudą ir literatūrą, mieščioniškumą ir praktiškumą, konkretų rašytoją ar jo kūrinį, skaitytoją ir neskaitančiuosius ir kt.¹⁷¹ Kai kurie iš autorių netgi siūlė savo receptus kaip visa tai pakeisti. Nepasitenkinimas politiniu režimu, spaudoje buvo išsakomas gana retai, kritika šia tema dažniau išreikšta laiškuose ir prisiminimuose. Pastebima viešojo opozicija valdžiai, daugiausia reiškęsi kairiųjų literatų kūryboje bei spaudoje, ryškiausia ji buvo „Trečio fronto“, „Kultūros“ žurnaluose, taip pat kai kurių rašytojų – Petro Cvirkos, Antano Venclovos, Kosto Korsako, Kazio Borutos kūryboje. Kai kurie iš jų buvo cenzūros išbraukti ar konfiskuoti.

Literatai deklaravo, jog stengėsi susikurti specifinę profesinę kultūrinę aplinką, siekė atsiriboti nuo merkantilinių tendencijų ir išsaugoti menininko bei intelektualo laisvę, kritišką santykį su oficialiąja kultūra. Nors apie platų maištavimą Kauno literatų tarpe, negalima kalbėti (Lietuvos literatai nerengė skandalingų viešų visuomeninių akcijų prieš plačiosios visuomenės skonį ir papročius), maištas daugiau reiškęsi tik pavieniais spontaniškais veiksmais. Literatų opozicinės nuostatos aptariamuoju laikotarpiu taip pat buvo nevienakryptės. Vektoriai buvo nukreipti tiek į išorę, tiek į vidų – tiek prieš visuomenę ar joje funkcionuojančias normas, tiek prieš kitas literatų sroves, generacijas. Nuolatinis išgyvenamas konfliktas tuo pačiu metu vertė ieškoti sambūvio galimybių, siekiant surasti jungčių taškus.

Šiame skyriuje nebus bandoma aptarti visų įmanomų deklaruoto ar tikro maišto formų, taip pat nebus bandoma surinkti visų pasisakymų šia tema. Pasirinkta kalbėti tik apie keletą būdingiausių ir labiausiai pastebimų literatų konfliktų. Pirmiausia, tai opozicijos valdžios politikos ir visuomenės atžvilgiu, konfliktai pačios literatų bendruomenės viduje: literatūrinių srovių atstovų

¹⁶⁹ Krukauskienė E., Kublickienė L., Matulionis A., Rapoportas S., Šutinienė I., *Menininkas ir valstybė: socialinis psichologinis aspektas*, Vilnius, 2003, p. 33.

¹⁷⁰ Ten pat, p. 37.

¹⁷¹ Plg.: Keliuotis J., *Menas tautos gyvenime, Naujoji Romuva*, Kaunas, 1935, Nr. 10 – 11, p. 221 – 223.

nesutarimai, kartų konfliktas, bei maištas prieš nuobodulį. Kalbant apie bohema, kaip jau buvo minėta, jos nariams būdinga opozicija prieš viską ir prieš visus, arba nors prieš kažką. Aptariamojo laikotarpio literatai, bent jau savo pasisakymais sukuria tikrų maištautojų išpūdį.

3.1. Opozicijų apraiškos valdžios ir visuomenės atžvilgiu

Literatų bohemiškos elgsenos bei jų refleksijos buvo glaudžiai susiję ne tik su pasirinkimu tapti menininku, kas tapo pirmu žingsniu link bohemos, bet ir su gyvenamuoju laikotarpiu. Menininkų, literatų gyvenimo bei išgyvenimo sąlygas įtakojo kultūros politika, valstybės prioritetai šioje srityje bei pačių rašytojų sugebėjimas sau susikurti nišas, kuriose jie save galėtų realizuoti. Kritiškas santykis su valstybinėmis institucijomis bei oficialiąja politika leido save identifikuoti kaip autsaiderį, susvetimėjusį su visuomene ir tapo viena bohemiškosios tapatybės išraiškos formų.

Pirmosios Lietuvos Respublikos kultūros politika gana plačiai aptarta Dangiro Mačiulio ir ir Mindaugo Tamošaičio veikaluose.¹⁷² Apibendrintai galima priminti svarbiausias jos kryptis, kurios tapo kritikos ir nepasitenkinimo objektu. Tarpukariu vienos rašytojų grupės turėjo oficialių organizacinių struktūrų pagrindą ir galėjo laisvai reikšti savo mintis, tuo tarpu kitų oficialus egzistavimas ir reiškimasis spaudoje buvo apsunkintas valstybinės kultūros politikos, kadangi savo pažiūromis prieštaravo šios ideologijai. Universitete taip pat didėjo atotrūkis tarp atskirų studentų srovių. Ryškiausia perskyra buvo tarp ateitininkų ir kairiųjų studentų.¹⁷³ Anot Kazio Borutos: „*Lietuva vis daugiau skilo į kairę ir į dešinę, ir universitetas dažnai būdavo panašus į mitingą ar seimo tribūną*“.¹⁷⁴ Dešinieji Lietuvos rašytojai, susibūrę apie katalikų ir tautininkų ideologines stovyklas, dirbę tautinės kultūros linkme, buvo geriau finansiškai aprūpinti negu kairieji, juos globojo valdžia. Tuo tarpu kairiesiems, oponavusiems oficialiajai ideologijai, tokios sąlygos suteiktos nebuvo.¹⁷⁵

Krikščionių demokratų valdymo laikotarpiu kultūrinis gyvenimas buvo bandomas tvarkyti pagal valdžios poreikius, o dvasininkų rankose buvo sutelktos svarbiausios valstybės funkcijos. Sauliaus Pivoro teigimu, demokratija 1922 – 1926 m. buvo labiau politinis šūkis negu reali politinė santvarka, o klerikalai pretendavo į ideologinį pasaulėžiūros monopolį, reikalaudami, kad „*mokslas, švietimas ir apskritai visas lietuvių nacionalinis gyvenimas eitų ranka rankon su tikėjimu*“.¹⁷⁶ Autoritarinio Antano Smetonos valdymo laikotarpiu kultūros politika nurodė kryptis, tačiau aiškos programos kaip būtų galima kultūrą pajungti politinio režimo propagandiniams tikslams, nebuvo. Ir,

¹⁷² Mačiulis D., *Valstybės kultūros politika...*; Tamošaitis M., *Didysis apakimas...*, Vilnius, 2010.

¹⁷³ Venclova A., *Jaunystės atradimas...*, p. 20 – 21.

¹⁷⁴ Boruta K., *Autobiografija, Drauge su draugais...*, p. 13.

¹⁷⁵ Tamošaitis M., *Didysis apakimas...*, p. 13.

¹⁷⁶ Pivoras S., Tarp klerikalizmo ir liberalizmo: ideologinės alternatyvos universiteto koncepcijoje, *Vytauto Didžiojo universitetas. Mokslas ir visuomenė 1922 – 2002*, Kaunas, 2002, p. 99 – 103.

nors, buvo raginama griežčiau kovoti su kairiųjų rašytojų skleidžiamomis idėjomis, tačiau rašytojų deklaruotas apolitiškumas, iš dalies kliudė tai įgyvendinti. Taip pat, pastebima, jog, nors ir buvo bandymų griežčiau kontroliuoti literatūrą, tačiau A. Smetonos politikoje į kultūros klausimus dažnai buvo žiūrima „pro pirštus“, netrūko neapdairumo ir kuriozų.¹⁷⁷

Pagrindinės kultūros politikos priemonės nukreiptos netinkamą literatūrą buvo: cenzūra, kūrinių bei periodinės spaudos uždraudimas, leidimo naujam periodiniams leidiniui nesuteikimas, bei propagandos straipsnių (mėlynujų lakštų) privalomas spausdinimas, tačiau uždraustų leidinių organizatoriai dažniausiai nebūdavo griežtai baudžiami. Pagrindinės bausmės buvo pažeminimas pareigose, rečiau atleidimas iš darbo ir retais atvejais įkalinimas (pastaroji bausmė dažniausiai buvo taikoma ne už literatūrinę veiklą, o už bendradarbiavimą nelegalioje komunistinėje veikloje. Ilgesnį ar trumpesnį laiką už politinę veiklą buvo kalinami: A. Jasutis, V. Montvila, A. Maginskas, A. Guzevičius, K. Korsakas, K. Boruta.¹⁷⁸ Kairiesiems literatams nebuvo draudžiama dalyvauti ir literatūrinių premijų skyrimo komisijose bei patiems jas gauti. 1935 m. įsteigta Valstybine literatūros premija iki okupacijos buvo apdovanoti 5 rašytojai, iš jų 2 kairieji. Kairieji taip pat laimėdavo ir leidyklų „Sakalas“ bei „Spaudos fondas“ įsteigtas literatūrines premijas. Taigi, Lietuvoje susidarė gana paradoksali literatūrų situacija – savo kalbomis bei kūriniais kritikavę A. Smetonos valdžią, jie buvo apdovanojami premijomis, gaudavo stipendijas studijuoti užsienyje. O už komunistinę veiklą bausti rašytojai (pvz.: Kostas Korsakas, Michalina Navikaitė (Meškauskienė)), atlikę bausmę turėjo galimybes įsitvirtinti kultūriniame Lietuvos gyvenime. Mindaugo Tamošaičio teigimu, tokį A. Smetonos neryžtingumą sąlygojo tai, kad kai kurie kairiųjų atstovai buvo autoritetingi ir nesipelnę asmenys (pvz.: Vincas Krėvė, Liudas Gira), be to, kairieji rašytojai oficialiai neužėmė jokių politinių postų bei nebuvo politiniai konkurentai autoritariniam valdymui.¹⁷⁹ Tokią valdžios politiką galbūt galima paaiškinti ir kaip bandymą kairiuosius literatus patraukti į savo pusę – papirkti stipendijomis bei literatūrinėmis premijomis.

Nepaisant kai kurių suvaržymų, politiniai klausimai spaudoje buvo keliami, ir tam tikra valdžios kritika buvo daroma, kadangi su cenzūra būdavo įmanoma susitarti ir iki tam tikros ribos ji „nepastebėdavo“ politikavimo. Kai kurie literatai deklaravo savo apolitiškumą, tačiau kiti, politinių klausimų kėlimą literatūrinėje spaudoje laikė svarbesniu už pačią kūrybą. Kai kurie kairieji literai buvo sekami, buvo stebimas jų kūrybinis bei organizacinis darbas, jiems buvo draudžiama kelti politines idėjas.¹⁸⁰ Tačiau, nepaisant to, jie turėjo stengėsi realizuoti savo sumanymus. Uždarius vieną kairiosios krypties leidinį, buvo bandomas leisti arba leidžiamas kitas. Nepavykus

¹⁷⁷ Ten pat, p. 147 – 156.

¹⁷⁸ Gudaitis L., *Plunksna ir ugnimi...*, p. 16.

¹⁷⁹ Tamošaitis M., *Didysis apakimas...*, p. 147 – 156.

¹⁸⁰ Plg.: 1931 – 1940, Kaunas, V. R. M. Kriminalinės Policijos Valdybos Operatyvinės - Žinių sekcijos Byla, Nr. 4245, Apie Cvirką Petrą, *LCVA*, f. 438, ap. 1, b. 522.; 1932, Kaunas V. R. M. Kriminalinės Policijos Valdybos Ypatings Dalies byla Nr. 4, Apie Kazį Borutą, *LCVA*, f. 378, ap. 3, b. 826.

išspausdinti kūrinio, bandyta spausdinti jį kitu pavadinimu,¹⁸¹ o kūryboje nerealizuotos idėjos, buvo išsakomos įvairiuose literatūros vakaruose, organizacijų susirinkimuose.

Literatų maištavimas buvo pastebėtas net ir valstybės saugumo tarnybų. Petro Cvirkos byloje rašoma, jog kairieji literatai lankosi SSRS atstovybėje ir iš ten gauna draudžiamos spaudos, kurią visai nesislapstydami, netgi, atvirkščiai, pabrėžtinai atvirai skaito viešose vietose – kavinėse.¹⁸² Tokių elgesį galima būtų vertinti kaip savireklama, norą parodyti savo išskirtinumą, o galbūt net nebaudžiamumą. Bylose kalbama ir apie tai, kad nevengiama organizuoti įvairių susirinkimų, kuriuose keliama politiniai klausimai,¹⁸³ platinama komunistinė spauda¹⁸⁴ bendradarbiaujama su pagrindine Lietuvos Komunistų partija.¹⁸⁵

Jaunų literatų *credo* apibendrintai atsiskleidžia Kazio Borutos požiūryje ne tik į kūrybą, bet ir patį gyvenimą: „*Kad ką dirbti, tai dirbti, kad ne, tai ne! [...] Man rodos, kad gyvent – tai taip, kaip ta audra: nuūžt, nugriaut visa sau nuo kelio ir prieit, prie ko reikia: arba prie dievo, arba prie velnio! [...] Aš rašysiu, kaip aš norėsiu, ir man to nieks neuždraus!*”¹⁸⁶ Toks požiūris nebuvo priimtinas visiems to laikotarpio literatams bei nebuvo įgyvendinamas sistemingai, tačiau epizodiškai reiškėsi atskiruose sąjūdžiuose ar pavienių asmenų tokio gyvenimo būdo pasirinkimuose.

Įstatymiškai buvo draudžiami ardantys drausmę, diskredituojantys vyriausybę, kenkiantys prezidento autoritetui, skleidžiantys klaidingas žinias, propagandinio, agitacinio pobūdžio, kenkiantys vidiniam ar išoriniam valstybės atsparumui, drumsčiantys viešąją rimtį kūriniai.¹⁸⁷ Visgi nebuvo iki gal aišku, kas buvo laikoma „politikavimu“. O ir pats cenzūros mechanizmas, daugelio teigimu, buvo artimas nesusipratimui, kadangi buvo tikrinami net tautininkų leidiniai, o kai kurie kairiųjų, praeidavo gana lengvai, ypač turint kompromituojančių žinių apie vyriausybės narių santykius.¹⁸⁸ Kartais patys kairieji kartais stebėjosi, cenzūros nepastabumu. Bronys Raila rašė: „*tautininkų spauda į mus ilgai nekreipė didesnio dėmesio, beveik ignoravo, tik retkarčiais pasišaipydavo ar pirštuku pagrūmodavo. Valdžios cenzūra mums veikė kaip ir visiems, bet ne griežčiau kaip visai opozicinei krikščionių – demokratų, liaudininkų ir socialistų spaudai. Buvo*

¹⁸¹ 1935 m. parengta Antano Biliūno poezijos knyga „Išpažintis Lietuvai“ buvo išspausdinta, tačiau cenzūra uždraudė ją platinti. 1937 m. ta pati knyga duota cenzūruoti, tik su pakeistu titulinio lapu. Gudailis L., *Plunksna ir ugnimi...*, p. 13.

¹⁸² 1931 06 05, Kaunas, Ataskaita apie Trečio Fronto veiklą, *LCVA*, f. 438, ap. 1, b. 522, l. 7.

¹⁸³ Plg.: 1931 – 1940, Kaunas, V. R. M. Kriminalinės Policijos Valdybos Operatyvinės – Žinių sekcijos Byla, Nr. 4245, Apie Cvirką Petrą, *LCVA*, f. 438, ap. 1, b. 522, l. 30, 36, 51 ir t.t.

¹⁸⁴ Plg.: 1931 – 1940, Kaunas, V. R. M. Kriminalinės Policijos Valdybos Operatyvinės – Žinių sekcijos Byla, Nr. 4245, Apie Cvirką Petrą, *LCVA*, f. 438, ap. 1, b. 522, l. 24, 33 ir t.t.

¹⁸⁵ Plg.: 1931 – 1940, Kaunas, V. R. M. Kriminalinės Policijos Valdybos Operatyvinės – Žinių sekcijos Byla, Nr. 4245, Apie Cvirką Petrą, *LCVA*, f. 438, ap. 1, b. 522, l. 43, 46 ir t.t.

¹⁸⁶ 1922 07 30, Kūlokai, K. Borutos laiškas A. Venclovai, Boruta K., *Drauge su draugais...*, p. 66 – 67.

¹⁸⁷ Riaubienė A., Valstybės cenzūros mechanizmas tarpukario Lietuvoje, *Knygotyra*, Vilnius, 2005, Nr. 44, p. 106 – 108.

¹⁸⁸ Gustainis V., *Nuo Griškabudžio iki Paryžiaus...*, p. 97 – 107.

*galima kentėti, net derėtis, o kai kada šį tą ir nusiderėti“.*¹⁸⁹ Kazys Boruta taip pat nesitikėjo, kad pirmas „Trečio fronto“ numeris „*taip gerai išrodys po „vyriausio redaktoriaus“ globa“.*¹⁹⁰ Panašiai ir su Antano Venclovos apysaka „Žmogus tarp piuklų“, K. Borutos nuomone, cenzūra ir čia buvo pakankamai nepastabi.¹⁹¹

Gana neblogai literatų požiūrį į politikų bandymus apsibrėžti politikos sąvoką, atskleidžia Juozo Keliuočio aprašytas ar sukurtas beveik anekdotinis pokalbis su propagandos vadybos direktoriumi, bandant išsiaiškinti kas toji neleidžiama politika:

„- Jei taip, tai dabar susitarkim ką laikysime politika. Jei aš atspausdinsiu N.Romuvoj, pono prezidento politinę kalbą, ar tai jau bus politika?

- Ne, tai nebus politika! – atsakė juokdamasis direktorius.

- O, jei aš paskelbsiu straipsnius apie mūsų kovas dėl Vilniaus ir Klaipėdos ir įdėsiu straipsnį apie Tautų Sąjungą, ar tai jau bus politika?

- Oi ne! Tai nebus politika!

- O jei aš įdėsiu straipsnį, kad švietimo ministerija nevykusiai tvarko Lietuvos kultūros reikalus, jei nurodysiu kokioj sunkioj, tragiškoj būklėj yra atsidūrę mūsų valstiečiai ir kas reikia daryti jų šiai būklei pagerinti, - tai tas ar jau bus politika?

*- Čia jau bus politika ir po to mėlyni lakštai automatiškai jums taps privalomi!“*¹⁹²

Pats Antanas Smetona, viešai pasisakydamas meno klausimais, pirmiausia akcentavo, jog svarbiausia, kad menas būtų tautiškas – reikštųsi lietuviška forma, o klausimas, ar menas turi betarpiškai ir sąmoningai tarnauti valstybės reikalams, jo nuomone, vienas sunkiausių meno ideologijoje. Visgi į šį klausimą jis pabandė atsakyti. Meno, kaip valstybės politikos įrankio, rolės jis neatmetė kaip visiškai negalimos, kadangi tikruoju meno pavyzdžiu jis laikė renesanso laikotarpiu būtent pagal valstybės ideologiją sukurtus kūrinius. Tačiau Lietuvos atveju, jis darė tam tikrą išlygą, teigdamas: „*Ne tiek svarbu, ar menas tarnauja kokiai idėjai, svarbiausia, kad menas kurtų menu. [...] Kada menas reiškiamas tautiškomis ir meniškomis priemonėmis, tai jis ir bus tikras menas. Ir bolševikų menas, jei jis bus nuoširdus, gali palikti amžinas“.*¹⁹³ Taigi, prezidentas nesiūlė jokios kultūros politikos koncepcijos ir mažai kišosi į kultūros reikalų tvarkymą, nesiekė pajungti nei literatūros nei meno, o kūrėjus bandė kreipti tautinės kūrybos linkme, reguliavo spaudos turinį cenzūra, bet neprimetė menininkams kūrybinio gyvenimo normų.¹⁹⁴

¹⁸⁹ Raila B., *Kodėl antraip?...*, p. 151.

¹⁹⁰ 1930 01 27, Viena, K. Borutos laiškas „Trečio fronto“ kolektyvui, Boruta K., *Drauge su draugais...*, p. 149.

¹⁹¹ 1930 02 20, Viena, K. Borutos laiškas A. Venclovai, Boruta K., *Drauge su draugais...*, p. 153.

¹⁹² 1961, Vilnius, Keliuotis J., Mano atsiminimai apie J. A. Herbačiauską, Vincą Krėvę, Balį Sruogą ir kt., *LLTI*, F. 53 – 1087, l. 21.

¹⁹³ Alantas V., Tautos Vadas Meno klausimais, *Vairas*, Kaunas, 1934, Nr. 8-9, p. 75.

¹⁹⁴ Eidintas A., *Antanas Smetona ir jo aplinka*, Vilnius, 2012, p. 306- 307.

Antanas Venclova savo prisiminimuose klerikalų valdžią kaltino korupcija, valstybės turto grobstymu, spekuliacijomis. Jo teigimu, su valstybine politika nesutikę literatai lengviau atsikvėpė tik trumpą laiką – 1926 m., kada valdžioje buvo socialdemokratai.¹⁹⁵ Tautininkų valdžia jam asocijavosi su fašizmu, visi jo prisiminimai „Jaunystės atradimas“ demonstratyviai persmelkti neapykanta šiai valdžiai, panašiai manė ir J. Keliutis, jo nuomone, literatūrą žlugdė „autoritatyvinės diktatūros konservatizmas su jos fašistinėmis tendencijomis“.¹⁹⁶ Skirtumas buvo tik tas, kad A. Venclova dėl tokių savo pažiūrų nukentėjo. Gyvenimo Kaune pradžioje, anot A. Venclovos, jo straipsnius laikraščiai priimdavo spausdinti be jokių problemų. Tačiau dėl tokių pasisakymų spaudoje, kaip Maironio kritika, laikraštyje „Socialistų atstovas“ išspausdinto studentų himno „Gaudeamus“ parodija, A. Venclova buvo atleistas iš tarnybos Žemės ūkio ministerijoje. Dar viena A. Venclovos ir kitų viešo politinių pažiūrų reiškimo pasekmė buvo „Trečio fronto“ žurnalo uždarymas. Vėliau jam buvo sunkiau susirasti darbo ir išspausdinti savo kūrinius, baigęs universitetą A. Venclova negalėjo įsidarbinti Kaune, lietuviškoje gimnazijoje, kadangi, kaip jis teigė, jose dirbo tautininkams ištikimi mokytojai. A. Venclovai baigus universitetą, politinės pažiūros vėl pakišo koją – nebuvo galimybių gauti stipendiją studijuoti užsienio universitetuose.¹⁹⁷ J. Keliutis taip pat jautė valdžios varžymus aktyviai reikštis spaudoje, visgi, „Naujamajam Romui“ buvo šiek tiek lengviau išsilaikyti, kadangi ji deklaravo savo nepartiškumą ir tai, anot J. Keliučio, varžė „fašistinius, iš esmės priešiškus elementus sistemškai persekiojti žurnalą“.¹⁹⁸

Kalbant apie didžiausius valdžios ir visuomenės kritikus, tokiais galima būtų įvardinti trečiafrontininkus: Kazį Borutą, Antaną Venclovą, Bronį Railą ir kitus, kurių laiškuose dažnai išreiškiama būtinybė sujudinti literatūrinį pasaulį, apversti jį aukštyn kojom. Naujo sąjūdžio poreikis atsirado kaip teigiama dėl „žiopliškos“ literatūrinės atmosferos,¹⁹⁹ „Keturių vėjų“ idėjinio bankroto²⁰⁰ bei kitų literatūrinių blogybių. Antanas Venclova laiške Kaziui Borutai jau 1926 m. rašė: „Manėm įkurti kokią literatišką draugiją, bet aišku, kad ji toliau išsikolijimų nėra per sprindį nenuėis: didžiausias pažiūrų palaidumas“.²⁰¹ Viena iš naujo žurnalo bei literatūrinio sąjūdžio steigimo priežasčių buvo planuojamas atsakas, jų žodžiais tariant „išsikvėpusiems“ „Keturiems vėjams“: „Tuščia pasaka, broli „4 v[e]jai“ seniai gyvas lavonas, ir jo tokie vyrai, kaip Petrėnas ir Binkis ir K°, neatgaivins. Galėjom gaivinti mes, jaunieji, bet nebuvo nei pas vieną tikro noro. Ir veltiniam lavonus gaivinti, jei galima naują sutvėrimą į švietą paleisti!“²⁰² K. Borutos laiškuose deklaruojamoje sąjūdžio idėjinėje programoje matyti, jog atkirčiu keturvėjininkams turėtų tapti ne

¹⁹⁵ Venclova A., *Jaunystės atradimas...*, p. 47.

¹⁹⁶ Keliutis J., *Mano autobiografija...*, p. 211.

¹⁹⁷ Venclova A., *Jaunystės atradimas...*, p. 12, 21, 238.

¹⁹⁸ Keliutis J., *Mano autobiografija...*, p. 211.

¹⁹⁹ 1926 02 06, Kaunas, A. Venclovos laiškas Kaziui Borutai, *Atsiminimai apie Antaną...*, p. 47.

²⁰⁰ 1927 01 02, Kaunas, A. Venclovos laiškas Kaziui Borutai, *Atsiminimai apie Antaną...*, p. 48.

²⁰¹ 1926 02 06, Kaunas, A. Venclovos laiškas Kaziui Borutai, *Atsiminimai apie Antaną...*, p. 47.

²⁰² 1926 03 20, Viena, K. Borutos laiškas A. Venclovai, Boruta K., *Drauge su draugais...*, p. 75.

jų idėjų paneigimas ar kritika, bet pats kolektyvo pobūdis, kuris K. Borutos planuose buvo projektuojamas kaip būsimo didelio judėjimo, galbūt net literatų profesinės sąjungos, kooperatyvo pradžia, kuri vėliau išsaugotų į visą leidybos, mechanizmą, kuris ilgainiui neštų pelną. Jau iš anksto buvo numatoma, kad žurnalas dėl savo krypties gali būti uždarytas, todėl K. Boruta žiūrėdamas į ateitį numatė, jog profesinę sąjungą būtų sunkiau panaikinti.²⁰³ Galbūt dėl skirtingų pažiūrų į būsimą judėjimą, platesnė organizacija nebuvo įkurta.

Trečiafrontininkai gana aiškiai suformulavo savo kairiąsias politines pažiūras, literatūroje bei spaudoje smerkė Lietuvos valdymo formą ir kėlė Sovietų sąjungos pavyzdį. Taip pat ši grupelė jaunų literatų skyrė daug dėmesio socialiniams klausimams, pirmiausia, keldama darbininkų problemas. Kritikuotas tiek krikščionių demokratų, tiek A. Smetonos valdymo laikotarpis, abu šie laikotarpiai buvo suvokti kaip nedemokratiniai – nesuteikiantys pakankamų kūrybinės laisvės sąlygų. Nors trečiafrontininkai kaltino „Keturis vėjus“ dėl apolitiškumo, tačiau jau 1922 m. „Keturių vėjų pranaše“, Kazys Binkis kritikavo politikos pusgalvių valdymo būdus.²⁰⁴ B. Raila prisiminimuose rašė, kad „Keturi vėjai“ savo ūpu ir stiliumi patiko daliai jaunimo, tačiau nepatiko ideologinėms ir politinėms srovėms: „*Tautininkai buvo nepatenkinti dėl jų pajuokimo ir kaltinimo „pseudopatriotizmu“. Katalikai dėl per daug įtartino maištingumo, ypač dėl išsišokimų prieš moralės ir krikščioniškos etikos normas, nepagarbų Dievo ir šventųjų traktavimą. Liberalai ir šiaip „pažangieji“, nevirškinantys humoro, tai laikė vien nerimtu triukšmavimu, praktiškai nepateisinančiu skelbtųjų pažangumo šūkių. <...> V. Kapsukas „Keturiuose vėjuose“ nerado jam patinkamų ir Maskvos bolševizmui naudingų idėjų*“.²⁰⁵

Jau pirmais „Trečio fronto“ numeris išėjo su skambiu šūkiu: „*Pastaraisiais nepriklausomo gyvenimo metais mes, jaunieji, prigyvenom ligi to, kad mum liko tik vienintelė alternatyva: arba – pasikart ant daržinės kraigo, arba – išleisti literatūrinę gazetą. Mes pasiryžom sunkesniai sprendimui, mes pasiėmėm sunkiausią iš visų pareigų: gyventi (nes reikia), būti rašytojais (nors Lietuvoj tai yra visų biauriausia profesija), būti visur ir visuomet aktingi*“.²⁰⁶ Buvo išleisti 5 numeriai. Kaip rašė A. Venclova, šis žurnalas vis labiau kėlė visuomenės susidomėjimą, buvo skaitomas moksleivių, darbininkų, studentų, kaimo žmonių.²⁰⁷ Grupelė rašytojų siekė, kad jų: „*meno žodis visada judintų, neramintų, pykintų, nervuotų, džiugintų, drąsintų*“.²⁰⁸ Vadinas, jie norėjo, kad jų žurnalas keltų visokias, tiek geras, tiek blogas emocijas, tačiau nieko nepaliktų abejingo. Galima teigti, kad iš dalies jiems tai pasisekė, žurnalas turėjo šokią tokią įtaką visuomenės pažiūroms. Tai gana gerai iliustruoja Salomėjos Nėries atvejis. Ši poetė, buvusi

²⁰³ 1929 03 05, Viena, K. Borutos laiškas A. Venclovai, Boruta K., *Drauge su draugais...*, p. 115;

²⁰⁴ Binkis K., Vasaris vėjas, *Keturių vėjų pranašas*, Kaunas, 1922, p. 6.

²⁰⁵ Ten pat, p. 250.

²⁰⁶ Mes pasiryžom, *Trečias frontas*, Kaunas, Nr. 1, 1930, p. 1.

²⁰⁷ Venclova A., *Jaunystės atradimas...*, p. 178.

²⁰⁸ Ten pat, p. 181.

dešinioji, pasak A. Venclovos, įtakota žurnalo, kardinaliai pakeitė savo pažiūras ir prisijungė prie kairiųjų leidžiamo žurnalo.²⁰⁹ Iš Kazio Borutos ir Antano Venclovos susirašinėjimo atsiskleidžia kiek kitokios Salomėjos Nėries pakvietimo į „Trečio fronto“ kolektyvą priežastys. Poetė kviesta ne dėl to, kad jos darbai atrodė tinkami žurnalo kryptčiai, bet dėl reklamos ir maišto prieš katalikiškųjų pažiūrų rašytojus: „Šiaip ji (Salomėja Nėris – J. J.) gana ašaringa, bet suvilioti reikia jau vien dėl to, kad kokią porą prabaščių apopleksija užmuštų. [...] Bėdos mums dėl to didelės nebus, o vandenį sudrumsime“.²¹⁰

Gana greitai ir pats žurnalas susilaukė kritikos: „visų kryptčių buržuazinė spauda, visa reakcija sukilo prieš mus. Įnirtimas pasiekė aukščiausią laipsnį. Kovoje buvo vartojami šmeižtai, prasimanymai, insinuacijos“.²¹¹ Maskvoje leidžiamame komunistiniame žurnale „Priekalas“, trečiafrontininkų maištingos nuotaikos taip pat buvo sutiktos neigiamai. Tik šiuo atveju, buvo teigta, kad jų pozicija pernelyg švelni, prisitaikanti, ką rodo ir tai, kad „Trečias frontas“ kuo puikiausiai leidžiamas oficialiai ir beveik nevaržomai.²¹² Apskritai, komunistams nepatiko tai, kad trečiafrontininkų maištas tebuvo išreikštas tik spaudoje, nevykdant jokių realių veiksmų, – nedalyvaujant mitinguose, streikuose, barikadose ir panašiai.²¹³

Leidžiant vis naują „Trečio fronto“ numerį, žurnalas radikalėjo. Ypač tai pasijautė dviejuose paskutiniuose jo numeriuose, kuriuose jau buvo remiamasi marksistine ir tarybine literatūra.²¹⁴ 1931 m. jungtinis 6 – 7 „Trečio fronto“ numeris cenzūros buvo atmetas. Tuo pačiu iširo ir bendraminčių draugija.²¹⁵ Visgi žurnalo uždarymas nebuvo pagrindinė sąjūdžio iširimo priežastis, trečiafrontininkų skilimas buvo prasidėjęs jau anksčiau. Kęstutis Raškauskas pagrindine iširimo priežastimi įvardijo vidinius dalyvių konfliktus, vykusius dėl pažiūrų išsiskyrimo ir kai kurių narių (Valio Drazdausko) per didelio polinkio į komunizmą bei bandymų įtakoti kitus narius.²¹⁶ Nors iki galo nebuvo įgyvendinti anksčiau minėtieji Kazio Borutos visa apimančio maištingo literatūrinio sąjūdžio planai, tačiau, žurnalo rengėjai dėjo pastangas sujungti literatūrą Lietuvos gyvenimą bei šokiruoti visuomenę.

Literatai buvo nepatenkinti ne vien Lietuvos kultūros politika – matė ir savo klaidas. Kai kuriems atrodė, kad ir pats to meto literatūrinis gyvenimas apmiręs, spauda be politinių ir moralinių principų. Balys Sruoga spaudoje piktinosi, kad Lietuva, bene vienintelė šalis Europoje, kurioje meno organizavimas toks apleistas, o taip atsitiko dėl to, kad rašomuoju laikotarpiu, 1926 m. nebuvo menu besirūpinančios valstybinės įstaigos. Anot jo, dėl šių priežasčių lietuvių literatūra

²⁰⁹ Ten pat, p. 183.

²¹⁰ 1930 01 16, Viena, K. Borutos laiškas A. Venclovai, Boruta K., *Drauge su draugais...*, p. 142.

²¹¹ Venclova A., *Jaunystės atradimas...*, p. 190.

²¹² Varnėnas V. K., Apie „Trečiąjį frontą“, *Priekalas*, Maskva, 1931, Nr. 1-2, p. 19 – 22.

²¹³ Kapsukas V., „Trečio fronto“ tikrasis veidas, *Priekalas*, Maskva, 1931 06 – 09, Nr. 3 – 4, p. 92 – 97.

²¹⁴ Venclova A., *Jaunystės atradimas...*, p. 181 – 185.

²¹⁵ Ten pat, 194 – 203.

²¹⁶ Raškauskas K., Dar apie Kostą..., p. 221 – 225.

„suvaryta ožio ragan“, o kultūros ministerija nieko nedaro jos būklei pagerinti. Tačiau B. Sruoga, kaip ir K. Binkis, pastebėjo, kad dėl tokios literatūros padėties kalta ne vien kultūros ministerija, bet ir patys menininkai: *„Per daug jie rūpestingai jau stengėsi kompromituoti Lietuvių Meno Kūrėjų Draugiją, kuri savo laiku buvo suspietusi visus menininkus ir meno reikalus aukštai iškėlusi. Vėliau per daug pasinėrė asmeniškai nesantaikon, per daug uoliai sėjo vieni kitiems nepasitikėjimą, per ilgai gyveno iškrikę, nesugebėdami sudaryti stiprios savo idėjinės bei profesinės organizacijos“*.²¹⁷

Pirmosios Lietuvos Respublikos valdžios politika literatų atžvilgiu neturėjo aiškios krypties ir buvo labai prieštaringa. Iš vienos pusės literatūros daugiausia buvo remiama politiškai tinkama kūryba, tačiau iš kitos – net ir kairieji už savo kūrinius gaudavo literatūrinės premijas. Kairioji, politiškai angažuota, literatūra buvo draudžiama, tačiau buvo leidžiama nemažai šios krypties kūrinių ir laikraščių, o autoriai dažniausiai nebuvo baudžiami arba bausti pakankamai švelniai (žurnalo, knygos konfiskavimu, pinigine bauda ir pan.). Buvo draudžiama literatūroje kelti politikos klausimus, tačiau iki galo nebuvo aišku kas buvo laikoma politika ir kokie klausimai buvo laikomi netinkamais. Tuo tarpu literatų vertinimai tiek Aleksandro Stulginskio, tiek Antano Smetonos politikos atžvilgiu buvo labai panašūs ir dažniausiai neigiami. Matydami politikos spragas, jie turėjo pakankamai didelę reikšmės dėl ko buvo pakankamai daug galimybių ir nišų išreikšti įvairias savo pažiūras, net ir politines. Be to, vykdytos policinės priemonės bei cenzūra, literatus ne tik mažai stabdė, bet kai kuriais atvejais tapdavo akstinu patikrinti jos budrumą. Neigiamas požiūris į bet kurią valdžią stiprino literato išskirtinumą, formavo jo, kaip visuomenės autsaiderio identitetą.

3.2. Generacijų prieštaravimai

Konfliktai veikė kaip literatūrinės kaitos variklis. Dar vienas svarbesnį dalyką, dėl kurio buvo grumtasi literatūros lauke – rašytojo ir kūrybos samprata: kas turi galios pasakyti, kas yra „tikra“ literatūra, o kas jau nėra, ir tokiu būdu vienus rašytojus įtvirtinti lauko centre (su visomis jame gaunamomis privilegijomis), o kitus išstumti. Ši konfrontacija pasireiškė konfliktu tarp literatūros kūrėjų kartų ir grupių.

Kuriantis Lietuvos valstybei literatūra turėjo vienus uždavinius, o jai susikūrus atsirado nauji tikslai. Jau nepriklausomybės laikotarpiu formavosi nauja literatų karta, kurios atstovai baigė mokslus Lietuvos ar užsienio aukštosiose mokyklose, todėl natūralu, kad kito ir literatūros pobūdis, radosi naujos literatų srovės. Vaiva Račiūnaitė teigė, kad tokį lūžį tarp senosios ir naujosios kartų iš dalies sąlygojo miestietiškos kultūros atsiradimas. Kaunui, tapus Lietuvos sostine, čia dirbti ar mokytis atvyko nemažai kuriančių žmonių, atsirado nauja inteligentų karta. Dėl to, kad keitėsi jų

²¹⁷ Sruoga B., Mūsų meno politika, *Pradai ir žygiai*, Kaunas, 1926, nr. 1, p. 13 – 16.

gyvenimo būdas, – buvo pereita iš kaimiškos visuomenės prie miestietiškos, – kartu kito ir mentalitetas bei pažiūros, kurios atsispindėjo literatūroje.²¹⁸

Modernistinės literatūros kūrėjai deklaravo siekį pakeisti ne tik literatūrą, bet ir perauklėti žmogų ir visuomenę, sukurti naują pasaulį. Lietuvių avangardizmui taip pat buvo būdinga subjektyvistinė ir anarchistinė pasaulėžvalga, materialistinė, „žemiškoji“ orientacija, ligtolinio meno (realizmo, romantizmo) ir ankstesnių modernistų estetinių principų pajuokimas, menininko antikonformizmas bei modernią epochą atitinkantys nauji kūrybos principai, tokie kaip: laisvė, aktyvizmas, maksimalus išradingumas.²¹⁹ Modernistinis maištas suvoktas kaip grupinis uždavinys – tikslų siekta ne pavieniui, bet telkiantis į modernistinius sąjūdžius. Tai, kad modernizmas buvo suvoktas kaip maištavimas savaime, liudija ir Juozo Keluočio požiūris: „*Aš ieškojau naujų kelių, maištavau prieš tradicines tendencijas, domėjausi impresionizmu, ekspresionizmu, neoromantizmu, visomis modernizmo tendencijomis*“.²²⁰

Vytautas Kavolis, žvelgdamas į tarpukario laikotarpį, didžiausiais maištininkais, kovotojais įvardijo keturvėjininkus ir trečiafrontininkus. Teigė, kad tokie žmonės kiekvienai tautai yra reikalingi kaip meniniai novatoriai, tam, kad duotų naujų impulsų kūrybai, tačiau jie yra nepajėgūs sukūrę kažką naujo tai ilgiau išlaikyti, toliau jų darbus turi tęsti konservatyvesnių pažiūrų asmenys, kurie gali sujungti tai, kas nauja ir tai, kas sena.²²¹ Taigi, maištininkai reikalingi kaip atnaujinanti jėga, tačiau paprastai jų veržlumas ilgai netrunka.²²² Pirmosios Lietuvos Respublikos laikotarpio literatūros istorija patvirtina šią teoriją. 3-čiajame dešimtmetyje suklestėjęs avangardizmas savo maištingumu davė naujų postūmių literatūrai, tačiau gana greitai išsikvėpė ir į jų vietą 4-ajame dešimtmetyje sugrįžo tradicinės literatūros atstovai.

Nors literatūros istorijoje romantizmas, traktuotas kaip senoji lietuvių literatūros srovė, o simbolizmas – kaip vienas pirmųjų literatūrų žingsnių į moderniąją literatūrą, tačiau jaunesnių literatūrų nuomone, simbolizmo ir romantizmo atstovai buvo statomi greta ir traktuojami kaip atgyvenos. Beveik visos vėlesnės literatūrų srovės kritikavo romantikų ir simbolistų kūrybą, teigė, kad ji nebeatitinka jų dienų reikalavimų. Ir vienos ir kitos srovės atstovų buvo Kauno, vėliau Vytauto Didžiojo universiteto dėstytojų tarpe, kas kėlė įvairias studentų reakcijas – nuo susižavėjimo iki nepasitenkinimo. Romantizmo ir simbolizmo atstovai daugiausia koncentravosi literatūrinėje, kūrybinėje bei pedagoginėje veikloje, tuo tarpu politinių klausimų kėlimui beveik neskirdami dėmesio. Avangardistinių literatūrų judėjimų „Keturi vėjai“, „Trečias frontas“ viena svarbiausių užduočių buvo kritikuoti netgi parodyti šių dviejų srovių kūrybą ir atstovus. Pavyzdžiui, Antanas Venclova, tik atvykęs į Kauną studijuoti, 8 „Baro“ numeryje ėmėsi gana aštrios visos senosios

²¹⁸ Račiūnaitė V., Miestiškojo romano proveržis, *Darbai ir dienos*, nr. 36, Kaunas, 2003, p. 91 – 104.

²¹⁹ Striogaitė D., Avangardizmas, *Lietuvių literatūros enciklopedija*, <http://www.lle.lt>, [žiūrėta 2012 03 21]

²²⁰ 1964, Vilnius, Keliutis J., Vincas Mykolaitis Putinas, *LNB*, F. 31 – 46, I. 30.

²²¹ Kavolis V., *Nepriklausomųjų kelias...*, p. 250 – 251.

²²² Jakonytė L., *Rašytojo socialumas...*, p. 39 – 40.

literatūros kritikos. Daugiausia jos teko Maironiui. Jis teigė, kad Maironio laikų idėjos, kaip ir jis pats pasenusios, o kūriniai nebeatitinka laikų dvasios ir meno reikalavimų.²²³

Bendrą daugumos jaunųjų literatų nuomonę senosios literatų kartos atžvilgiu neblogai iliustravo Kazio Borutos laiške Antanui Venclovai išsakyti žodžiai apie J. A. Herbačiauską: „*Skaičiau, žinai, Herbač[iausko] str[aipsni]. Na ir durnius! Diedas gyvena pradžia lenkų 20 šimtmečio ir nei iš vietos. Visa jo mandrybė bene pasenus 30 metų*“.²²⁴ Nors laiškas, atskleidžia tik asmeninę nuomonę, tačiau tokias nuotaikas galima justti beveik visame avangardizmo judėjime. Vyresnieji taip pat kritikavo jaunuosius. Juozapas Albinas Herbačiauskas neigė keturvėjininkų kūrybos meniškumą, laikė ją beprasmiška.²²⁵ Visus modernius judėjimus kritikavęs Juozas Jakštas, „Keturių vėjų“ kūrybą laikė šuns lojimu ir vaikišku išdykavimu.²²⁶

Nors avangardistų ir neoromantikų bei simbolistų nesutarimuose galima išvelgti kartų konfliktą, tačiau vis dėlto, juos labiau skyrė ne amžius, o literatūrinių bei politinių pažiūrų skirtumai. Juozapas Albinas Herbačiauskas būdamas vyresnės literatų kartos atstovu, tačiau tuo pačiu ir modernizmo pradininku Lietuvoje laiške Juozui Urbšui seniais vadina savo bendraamžius, turėdamas omenyje ne jų amžių bet pažiūras: „*Seniai*“ (*Tumų generacija*) *į mane biškį šnairuoja, mat jie bijosi, ar aš jiems nepadarysiu konkurencijos ir jų didybės neužtemdinsiu. Su jaunesniais veikiai susibroliavau, gerai viens kitą suprantam ir atjaučiam [...]* Ir aš pats, nors man 46 metai, jaučiuosi labai jaunu, ką mūsų Kauno „seniai“ (50 metų!!!) su pasipiktinimu man vis prikaišioja“.²²⁷

Kartų klausimu spaudoje užsimezgė diskusija tarp „Naujosios Romuvos“ ir „Akademiko“ vienoje pusėje ir „Vairo“ – kitoje. Dviejuose „Naujosios Romuvos“ numeriuose išsakoma keletas požiūrių į senosios ir jaunosios kartų konflikto priežastis. Čia laikomasi jaunųjų pusės ir daugiausia kritikos tenka vyresniosios kartos atstovams. Jie kritikuojami dėl per didelio prisirišimo prie praeities ir nenoro ieškoti naujovių, dėl ko jaunieji, jų nuomone, su savo entuziazmu šioje srityje yra pranašesni. Kaltinami aptingimu bei arogancija, darbo vietų užėmimu bei kitokiomis „nuodėmėmis“. Jaunieji skatinti kovoti prieš senius ir išsikovoti sau pozicijas, kurios, pasak jų, yra užgrobtos.²²⁸ Dar platesnis ir aštresnis J. Balio straipsnis šia tema publikuotas „Akademike“. Čia kalbama, kad Lietuvoje „tėvų“ ir „vaikų“ konfliktas ypač aštrus, ne tik dėl amžiaus skirtumų, bet ir dėl skirtingų mokyklų bei kultūros kartų susidūrimo. Senieji čia kaltinami neryžtingumu, nepaslankumu, lėtumu, o svarbiausia kaip ir „Naujojoje Romuvoje“ užimamomis vietomis, dėl ko

²²³ Venclova A., *Jaunystės atradimas...*, p. 13.

²²⁴ 1930 07 31, Berlynas, Antanui Venclovai, Boruta K., *Drauge su draugais...*, p. 177.

²²⁵ Gudaitis L., *Permainų vėjai...*, p. 83.

²²⁶ Maciūnas V., Jakštas baro Vaižgantą, *Aidai*, 1980. Nr.2, p.81-89, 92-95.

²²⁷ 1923, Kaunas, J. A. Herbačiausko laiškas Juozui Urbšui, *LNB*, F 15 – 226, l. 6.

²²⁸ Yčas M., Malinauskas I., Keliuotis J., Slavėnas P., Dovydenas L., Babickas P., Tamošaitis A., Senieji ir jaunieji, *Naujoji Romuva*, 1933, Nr. 147, Kaunas, p. 860.

žlugdomas jaunimas ir jam neleidžiama dirbti.²²⁹ Taigi, jaunųjų pozicija susiveda į norą išstumti vyresniosios kartos atstovus iš jų užimamų pozicijų bei šias vietas užimti patiems. Į pastarųjų kritiką bandoma atsakyti plačiame „Vairo“ straipsnyje. Šiame straipsnyje ginami senųjų nuopelnai. Teigiama, kad amžiaus kriterijus nieko nereiškia, o jaunųjų nepasitenkinimo kėlimas, vertinamas kaip bambėjimas, kuris kaip tik yra vienas senatvės požymių. Čia kartų konfliktas vadinamas išpūstu, specialiai sukeltu jaunosios kartos atstovų, tam, kad sukelti nesantaiką ir pašalinti senuosius iš valstybinių tarnybų: „*Jaunųjų ir senųjų konfliktas paaštrėja pas mus tuomet, kai atsiranda koks kandidatas į atsakomingesnę vietą ir „konfliktas“ tęsiasi, kol toksai kandidatas savo tikslo pasiekia. Paskum „konfliktas“ apimsta, iki kitas kandidatas atsiranda*“.²³⁰ Iš šios diskusijos galima suprasti pagrindines „kartų konflikto“ priežastis: jaunieji neslėpė, kad turi intensijų pašalinti senosios kartos atstovus iš jų užimamų vietų, senieji tai suprasdami, stojo į gynybines pozicijas, aiškindami savo teises į šias vietas ir kritikavo jaunuosius dėl nereikalingo konflikto aštravimo bei nepagrįstų pretenzijų.

Dar viena diskusija įvyko tarp Juozo Keliuočio ir Vinco Krėvės. J. Keliuotis, kalbėdamas apie „Naujosios romuvos“ žurnalą ir klubą teigė, jog šiuo literatų bei kitų menininkų sąjūdžiu siekta moderninti, atnaujinti ne tik lietuvišką meną, bet būta ambicijų vykdyti politinius, socialinius bei ekonominius pokyčius, tačiau kaip pats prisipažino tai tebuvo teoriniai svarstymai.²³¹ „Naujosios Romuvos“ įkūrėjo svarstymuose išryškunami senosios literatų kartos trūkumai, kuriuos, anot jo, turėtų ištaisyti į lietuvių literatūrą ateinantys, jo sutelkti jauni rašytojai. Vyresniuosius literatus J. Keliuotis kaltino neveiksnumu ir sumiesčionėjimu, susitelkimu į materialinės gerovės kūrimą. Neneigdamas, jų įdirbio svarbos, valstybės kūrimosi laikotarpiu, teigė, jog 4-tame dešimtmetyje ši karta jau buvo išsisėmusi ir savo kūryba nebeatitiko laikotarpio realijų. Įdomu tai, kad vos 9 metais vyresnį Kazį Binkį 3-čio ir 4-to dešimtmečio sandūroje jau priskyrė senajai literatų kartai ir kaip pasenimo žymę įvardijo, jo silpnybę dvarų pirkimui.²³² Jo nuomone, kartų konfliktas savo piką pasiekė 1933 m., kai „Naujosios romuvos“ karta ėmė stumti vyresniuosius iš jų pozicijų.

Kostas Korsakas, kalbėdamas apie „Trečio fronto“ dalyvių įvardijimą trečiaja generacija taip pat pabrėžė, kad žodis generacija šiam reiškiniui yra netikslus, kadangi jis įvardija kartą, o ne idėjinę kryptį. Jo nuomone, svarbiausia apsibrėžti ne savo amžių ar tikslą sudaryti atskirą literatų kartą, bet akcentuoti vienminčių literatų idėjinius išskirtinumus. Taip pat teigė, jog savo pažiūromis jiems žymiai artimesni gerokai vyresni rašytojai: Žemaitė, Lazdynų Pelėda, Jonas Biliūnas, negu kai kurie trečiafrontininkų bendraamžiai.²³³ Su trečiafrontininkais taip pat konfliktavo jauni literatai,

²²⁹ Balys J., Senoji ir Jaunoji karta. Žodžiai ir darbai, *Akademikas*, 1934, Nr. 3, Kaunas, p. 54 - 55.

²³⁰ Mikas Ašutinis, „Senosios ir jaunosios kartos“ priešingybių baubas, *Vairas*, Nr. 4, Kaunas, 1934, p. 493.

²³¹ 1960, Vilnius, Keliuotis J., Justinas Vienožinskis ir jo epocha, *LNB*, F. 31 – 50, l. 54.

²³² Ten pat, l. 53.

²³³ 1929 10 13, Šiauliai, K. Korsako laiškas J. Šimkui, *Literatūra ir kalba*, T. 15..., p. 171 – 172.

priklausantys dešiniajam visuomenės sparnui ir bendradarbiaujantys tautininkų spaudoje.²³⁴ Pavyzdžiui, tos pačios kartos atstovas Jonas Aistis, tikriausiai dėl jų pažiūrų nesutapimo su savosiomis, daugumą narių laikė netaalentais, iš kurių išimtis, jo nuomone, buvo tik Petras Cvirka.²³⁵ Tuo tarpu, B. Raila prisiminimuose rašė, kad šiam judėjimui simpatijas reiškė tokie gerbiami asmenys kaip Mykolas Riomeris ir Petras Leonas, jam pritarė ir liaudininkai, liberalai, socialdemokratai, eserai ir kiti.²³⁶

Tam, kad užsitikrinti, pagrįsti literatūrinio sąjūdžio naujumą buvo imtasi ankstesnių kartų bei kitokių pažiūrų literatūrinių grupių kritikos. Kartų konfliktas, kaip ir kiti literatų bendruomenių tarpusavio konfliktai daugiausia susivedė į skirtingas politines bei literatūrinės pažiūras, o kūrėjų amžius mažai turėjo reikšmės. Tiek keturvėjininkai, trečiafrontininkai, tiek J. Keliuotis, kritikuodami savo oponentus, naudojo skirtingas sąvokas, tačiau iš esmės kalbėjo apie tą patį. Terminas „senasis“ reiškė pasenusį, nebeaktualų mastymą, o „jaunasis“ – tai, kas nauja, modernu.

3.3. Maištas kaip žaidimas

3.3.1. Viešasis karnavalas – išraiškos būdas

Bohema gali būti suvokiama ir kaip simbolinė agresijos forma, siekianti sudaryti kontrastą visuomenėje įprastoms gyvenimo normoms. Vienas iš menininkų, įvardijamų bohemos atstovais, bruožų – siekis atsiriboti nuo merkantilinių, vartotojiškų tendencijų. Literatai aptariamuoju laikotarpiu ne tik užsiėmė kūryba, bet ir kūrybiškai žiūrėjo į savo gyvenimą, kas atsiskleidė per jų viešąsias elgsenas. Rimtumas dažniau asocijuojasi su susikausčiusia asmenybe, o išradingas elgesys viešose vietose, elgesio taisyklių laužymas, tapo turėtos ar siektos laisvės, kūrybingumo išraiška. Kaip rašė Michailas Bachtinas: „*mes negalime suprasti dramos, jeigu nesuprantame komedijos*“.²³⁷ Turima omenyje – analizuojant bet kokias viešąsias elgsenas, svarbu ne tik tai, kas atitinka visas įprastas elgesio normas, bet ir tai, kas atskleidžia kitą – nekonvencionalią jų pusę. Deklaratyvus visuomenės konvencijų nesilaikymas, tai žaidimo forma išreikštas maištas prieš jas. Tačiau toks elgesys, kurį galima apibūdinti kaip karnavalinę elgseną – ne tik spektaklis, bet ir gyvenimo būdas, paremtas savomis taisyklėmis ir laisvėmis.²³⁸

Tarpukario literatų gyvenime dalyvavo du svarbūs veikėjai *ironija* ir *parodija*, kurie reiškėsi viešose ir privačiose erdvėse, netgi akademinėje aplinkoje, buvo dažni literatų, ypač jaunųjų, aplinkos svečiai bei akcentai. Kvailiojimai buvo ne tik išskirtinė saviraiškos forma, bet ir

²³⁴ Gudaitis L., *Noriu klysti...*, p. 93.

²³⁵ Aistis J., *Milfordo gatvės...*, p. 213.

²³⁶ Raila B., *Kodėl antraip?...*, p. 134.

²³⁷ Bachtin M., *Rabelais and His World*, Massachusetts, 1968, p. 474.

²³⁸ Ten pat, p. 7.

lengvai prieinamas visuomeninės kritikos įrankis. Pauliaus Galaunės teigimu, tuo laikotarpiu visi menininkai mėgo progai pasitaikius pasilinksinti, tik skirtumas buvo tas, kad vieni iš jų tai darydavo tyliai, savoje kompanijoje, tuo tarpu, kiti – viešai ir triukšmingai. Visuomenė gerai žinojo tokius menininkų polinkius, ir nors, juos vadino skandalais, tačiau, P. Galaunės teigimu, buvo pakankamai atlaidi ir „nurašydavo“ tai menininko prigimčiai, neva, nieko kito iš jo ir negalima tikėtis.²³⁹

Agnė Jurčiukonytė teigė, jog visas avangardizmo judėjimas, kuris buvo paremtas provokuojančia laikysena ir skandalingais teatrališkais išsišokimais buvo tarsi poveikio žiūrovams priemonė skirta atkreipti į save dėmesį, išsiskirti bei radikaliomis priemonėmis, dadaistinėmis klounadomis nustebinti, šokiruoti skaitytoją taip siekiant pritraukti sau skaitytojų. Į šį žaidimą buvo įtraukta literatūra, suteikiant jai naujų stilistinių formų, ir literatų viešoji laikysena.²⁴⁰ Taigi, teatrališkumas ir kuriamas skandalo efektas apėmė tiek literatūrą, tiek patį gyvenimą.

Jolita Mulevičiūtė rašė, jog tarpukario menininkai, tarp jų ir literatai, mėgo ir netgi labai atsakingai žiūrėjo „Metropolyje“ vykusius maskaradus. Ši, dar iš prieškarinio Vilniaus atkeliavusi renginių tradicija žavėjo dėl galimybės nors laikinai persikūnyti į kitą asmenį.²⁴¹ Visgi, karnavalo elementų buvo ne tik šiuose maskaraduose, tikrieji bohemiškumo proveržiai kildavo spontaniškose viešosiose akcijose, nerečiau ir privačioje erdvėje, tačiau visą laiką išlaikydavo pagrindinį principą: elgsenos pavyzdžiais platesniam ar siauresniam visuomenės ratui buvo demonstruojama menininko kitoniškumas.

Menininko karnavališkas elgesys dažnai pasireiškėdavo netikėtais proveržiais, įnešant šurmulio į nusistovėjusį miestietišką gyvenimą. Atkartojamos žinomos elgesio normos leisdavo miesto bendruomenei kartu su menininku išgyventi jo konfliktą. Būdingas pavyzdys iš Boriso Dauguviečio gyvenimo: „*Mama <...> išsiuntė tėvą parnešti medinio kryžiaus formos stovo eglutei. <...> Pati susiruošė į parduotuvę. Bėga ji Kęstučio gatve ir mato: priešai ateina minia. Priekyje jos vyras, nešdamas kryžių, giesmės gieda, visus žegnoja. Iš paskos seka žioplių minia*“.²⁴² Procesijos parodija, pagyvinusi sekuliarią miesto bendruomenės kasdienybę, buvo tai, ko menininkas siekė savaime, leisdamas visiems „žiopliams“ sudalyvauti karnavaliniame vaidinime, kur režisierius prisiėmė dvasininko vaidmenį, o minia lengvai pasidavė jo provokacijai.

J. Krivickas taip pat pastebėjo, jog bohema yra linkusi save išreikšti per blefą ir tam tikrą žaidimą, kuriuo asmenys tarsi pozuoja siekdami aplink sukurti mitologizuotą savo įvaizdį, bei tam tikrą ideologiją. Visų pirma tai bandoma kurti išskirtine kalba, komizmo elementais joje.²⁴³

²³⁹ Galaunė P., Neišsenkančios energijos žmogus, *Justinas Vienožinskis...*, p. 316.

²⁴⁰ Jurčiukonytė A., Keturvėjiška trauktinė. Teatriskas Petro Tarulio eksperimentas, *Darbai ir dienos*, Nr. 35, Kaunas, 2003, p. 153.

²⁴¹ Mulevičiūtė J., *Modernizmo link...*, p. 46 – 67.

²⁴² Dauguvietytė G., *Perpetuum mobile*, užrašė Inga Liutkevičienė, Vilnius, 2002, p. 28.

²⁴³ Krivickas V., Jurgio Kunčino bohema ir boheminkas, *Literatūra ir menas*, Nr. 21 (2900), Vilnius, 2002, p. 6.

Praktiškai kiekvienas Juozapo Albino Herbačiausko pasirodymas viešumoje tapdavo nedideliu spektakliu. Savo okultistines istorijas jis dėstė tiek literatų tarpe „Konrado“ kavinėje, tiek viešojoje paskaitoje Vytauto Didžiojo universitete. Eugenijos Vaitkevičiūtės teigimu, tokia J. A. Herbačiausko elgsena buvo skirta reklamos vardan, mat naujai atvykusiam į Lietuvą rašytojui reikėjo kažkaip pritraukti kitų žmonių dėmesį, tapti žinomu.²⁴⁴ Laisvojo menininko, skandalisto reputacija buvo palaikoma sąmoningai ir tendencingai. Taip jis jautėsi išskirtinis, galbūt vienintelis toks. Tai atskleidė, kad ir jo pasisakymai pensijos skyrimo klausimu: jam priverstinai išėjus iš Vytauto Didžiojo universiteto, liko labai nepatenkintas, kodėl jam, garsiam rašytojui ir veikėjui buvo paskirta tik 400 litų pensija.²⁴⁵ Apskritai jis tikėjo maišto kaip revoliucinės priemonės galia. Bandęs ekstravagantiškais poelgiais bei kūryba pakeisti visuomenę gyvas būdamas, J. A. Herbačiauskas nesulaukė norimo rezultato, todėl išsikeičęs dėl per mažos jam skirtos pensijos, J. Keliuočiui ir F. Kiršai pasakojo, kad protesto vardan numirs iš bado ir tada įvyks revoliucija, viskas pasikeis ir Lietuvoje taps gera gyventi.²⁴⁶ J. Keliuotis pastebėjo, kad Herbačiauskas, dažniausiai taip elgėsi iš vienos pusės protesto prieš skaitančiosios visuomenės skonį vardan – jo kūriniai nebuvo taip vertinami, kaip vieši neįprasti pasirodymai. Iš kitos pusės tai tebuvo neturinčio ką veikti rašytojo žaidimas, juokavimas. Ir, nors dažnai jo pasisakymai buvo vertinti neigiamai, kaip bepročio kliesdėsiai, bet koku atveju jie sulaukdavo dėmesio.²⁴⁷

Maištavimas kaip teatras konkrečią formą turėjo jau 3-čio dešimtmečio pradžioje, „Vilkolakio“ teatro gyvavimo laikotarpiu. Į satyros ir grotesko rūbą įvilкта visuomenės kritika buvo žaismingas būdas išryškinti visuomenės ydas. Tačiau, net ir patys kritikai nemėgo būti kritikuojami kitų. A. Sutkus prisimena kaip išsikeičė Faustas Kirša, kai buvo pašieptas dėl jo literatūrinės apgavystės išaiškėjimo.²⁴⁸ Apskritai tiek „Vilkolakio“ programai, tiek vėlesniems „Keturiems Vėjams“, „Trečiam Frontui“ bei jų nariams buvo būdinga ironiška kalbėsena, kuri tapo tarsi privaloma maištaujantiems novatoriams. Sarkazmas ir ironija kaip visuomenės kritikos forma buvo pasitelkti ir humoristinėje spaudoje: „Kuntaplyje“, „Vėploje“, „Yloje“ ir kitur, kur buvo kritikuojamos ne tik visuomenės ydos, bet nevengiama pasišaipyti ir iš savo kolegų bei savęs pačių.

Kritika visuomenės normų atžvilgiu vyko ir per rimtojo gyvenimo parodiją, pavyzdžiui, inscenuotus teismus. 1927 m. gale universitete buvo surengtas „Keturių vėjų“ „teismas“. Jie buvo kaltinami tuo, kad jų protestas prieš estetizmą, simbolizmą, romantizmą išsikvėpė, sunyko, o jie pasinėrė į bulvarinę spaudą. Ir nors jie buvo laikomi gabiais rašytojais, tačiau A. Venclovos nuomone, juos sužlugdė aiškių idėjų nebuvimas, formalizmas, stilistinis įmantrumas, taip pat ir

²⁴⁴ Vaitkevičiūtė E., J. A. Herbačiausko asmenybė ir kūryba..., p. 94.

²⁴⁵ 1961 02 02, Vilnius, Keliuotis J., Mano atsiminimai apie J. A. Herbačiauską, Vincą Krėvę, Balį Sruogą ir kt., *LLTI*, F. 53 – 1087, l. 58.

²⁴⁶ Ten pat, l. 54 – 67.

²⁴⁷ Ten pat, l. 5.

²⁴⁸ Sutkus A., *Vilkolakio teatras...*, p. 43 – 46.

bohema, girtavimas, nepakankama valia iki galo atlikti užsibrėžtą darbą.²⁴⁹ B. Raila savo prisiminimuose užfiksavo dar daugiau priežasčių dėl ko jie tada pusiau rimtai, pusiau juokais kaltinti. Jie buvo kaltinami ir pripažintų autoritetų griovimu, ramybės drumstimu, visuomenę šokiruojančia laikysena, pernelyg dideliu poezijos sutechninimu. Nepaisant visko, jie buvo nuteisti tik „*sunkiems literatūros darbams iki gyvos galvos*“.²⁵⁰ Tiek A. Venclova, tiek jo bendraminčiai, – Kazys Boruta, Leonas Skabeika, Butkų Juzė, Jonas Šimkus, Kazys Jakubėnas, Kostas Gelvainis – Korsakas, Bronys Raila, pastebėjo, kad nenori eiti tokiu keliu kaip jie, ketino ieškoti kitokių kelių.²⁵¹ B. Raila pastebėjo, kad „Keturių vėjų“ teismas virto daugiau senosios literatų kartos, nei jų pačių teismu.²⁵²

1929 m. kovo 3 d. būrelis studentų Kauno universiteto auloje surengė lietuviško romantizmo teismą. Kaltinimai buvo panašūs kaip ir visa kita jų kritika: Liudas Gira, Kazys Inčiūra, Bronė Butvydienė ir kitus. Romantikai kaltinti pasenusių dalykų rašymu. A. Venclova savo prisiminimuose teigė: „*Tuo metu, kada Lietuvoje vis pasiūčiau įsigali fašizmas, rašyti apie išgalvotas, nieko bendro su gyvenimu neturinčias fatimas burtininkes yra nereikalinga ir tiesiog kenksminga*“.²⁵³ Kaip rašoma tuose pačiuose atsiminimuose, teismas išėjo gana chaotiškas, ginčai buvo palaidi, visi dėstė, kas jiems šovė į galvą ir tą pačią dieną sprendimas nebuvo priimtas. Tik po kelių dienų buvo paskelbtas nuosprendis – „*lietuviškąjį romantizmą laikyti kritikos priežiūroj*“.²⁵⁴

Literatai mėgdavo vieni kitus pašiepti, atvirai pasijuokti iš vienas kito silpnybių ar trūkumų. Jų pačių teigimu, dažniausiai tai nebuvo piktybiškas tyčiojimas, greičiau tik dar viena žaidimo forma. Žinoma, buvo ir išimčių. Skirtingų srovių literatai ginčijosi tiek spaudoje, tiek tarpusavyje. Pavyzdžiui, Bronys Raila prisimena: „*Mes iš „Express“ grupės Miškinį ir Aistį su didžiausiu malonumu pravardžiuodavome „graudaus sopulio poetais*“.²⁵⁵ Nors šie pašiepimai dažnai buvo gana aštrūs, tačiau jie buvo tokie įprasti, kad draugystės nė nepaveikdavo: „*Juokdamiesi vieni iš kitų ir erzindamiesi, mes tada vis dėlto nepraradom savo draugysčių ir pajėgėm respektuoti skirtingą įsitikinimą*“.²⁵⁶ Tikriausiai didžiausias pasiūpymų meistras buvo Petras Cvirka, kuriuo bandė sekti ir kiti kolegos. Halinos Korsakienės teigimu, Antanas Venclova, sekdamas Petru Cvirka, pats taip pat dažnai bandė kurti anekdotus apie savo draugus, pašiepti jų silpnybes, tačiau pats, tuo tarpu, nepakėsdavo anekdotų apie save.²⁵⁷

²⁴⁹ Venclova A., *Jaunystės atradimas...*, p. 61.

²⁵⁰ Raila B., *Kodėl antraip?*..., p. 241 – 245.

²⁵¹ Venclova A., *Jaunystės atradimas...*, p. 61 – 62.

²⁵² Raila B., *Kodėl antraip?*..., p. 246.

²⁵³ Venclova A., *Jaunystės atradimas...*, p. 90.

²⁵⁴ Ten pat, p. 90.

²⁵⁵ Raila B., *Kodėl antraip?*..., p. 30.

²⁵⁶ Ten pat, p. 278 – 279.

²⁵⁷ Korsakienė H., Žalio gluosnio užuoglaudoje: Antaną Venclovą prisimenant, *Atsiminimai apie Antaną...*, p. 62.

Įvairūs vieši skandalai buvo naudingi kaip reklama. Dėl to spaudoje atsirasdavo įvairių kritikos vieni kitų atžvilgiu straipsnių. Net jei buvo rašoma iš blogosios pusės, vardo įvedimas į literatūrinę apyvartą davė savo plusų. Pavyzdžiui, Valys Drazdauskas rašė: „*Manau, kad ginčus baigt su ponu Herbačiausku ir dėl to neverta, kad tie skandalai nebloga reklama. Reikia kirkinti senis kol nusibos*“.²⁵⁸

Skandalingas elgesys viešose vietose gana dažnas literatų maišto prieš nuobodulį būdas. Pulgis Andriušis aprašė keletą tokių viešų išsišokimų. Jis teigė, mėgęs eksromptu sakyti viešas prakalbas, dainuoti bei rodyti „fokusus“. Viename iš Humanitarų draugijos balių, užlipęs ant scenos greitai sugalvojo kaip nustebinti publiką, tuo pačiu pasisiekė pašiepti Vytauto Didžiojo universiteto Humanitarinių mokslų fakulteto dekaną V. Krėvę: „*Radau tarp draperijų susmūkusį, virstinai girtą kolegą. Kitų padedamas, įnešiau negyvėlį scenon, šiaip taip pasodinau kėdėn ir, uždangai atsiskleidus, ėmiau pasakoti humanitarinei publikai, girdi, štai žaliame it bijūnas darželyje augo klestėjo jaunikaitis, senų tėvų paguoda bei ateities ramstis, bet įstojęs į universitetą, pateko į visokių skerdžių rankas, ir va, kuo dabar jis pavirto!*“²⁵⁹ Kitą kartą jis su kolegomis meno mokykloje taip „atžymėjo“ darbo dienos pabaigą, kad buvo padegta auditorija, o pasilinksminimo dalyviai turėjo sprukti pro langą.²⁶⁰ K. Boruta taip pat mėgo iššūkius nusistovėjusioms normoms, mėgo plūstis ir gyveno pagal savo taisyklės, pavyzdžiui, merginą pabandė nustebinti ne banaliomis gėlėmis ar knyga, o iš Vrublevskių bibliotekos kiemo paimta Veneros skulptūra.²⁶¹

Žaismingą „protesto“ akciją prieš įprastas visuomenės konvencijas įvykdė keturvėjininkų grupė, nusprendę „Laisvės“ restorane atšvęsti Juozo Tysliavos vardadienį, kaip rašė Teofilis Tilvytis, ne miesčionišku, o kaimišku būdu: jie pasirinko alų gerti ne iš bokalų kaip įprasta, o tiesiai iš kibiro. Deja, prisiminimų autoriaus teigimu, J. Tysliava, draugų išradingumu neliko patenkintas, o įmurkdytas į kibirą netgi supyko, teigdamas, jog literatas neturėtų elgtis kaip kiaulė. Tokį J. Tysliavos nepasitenkinimą, T. Tilvytis aiškino nepritapimu prie nerūpestingos keturvėjininkų grupės ir polinkiu į miesčioniškumą.²⁶² Taip pat gana įdomią Kazio Binkio „maišto“ prieš miesčioniškumą formą aprašo Juozas Petrulis: „*Šeimininkas (K. Binkis) nemaža rūkydavo. Jis baigęs rūkyti, papiroso nuorūką numetė ant grindų. [...] Matyt jis, keturvėjininkas ir buityje laužė įprastines „miesčioniškumo normas*“.²⁶³

„Žiburėlio“ bendrabutis, kuriame gyveno nemažai jaunų literatų ir kitų įvairių sričių studentų, prisiminimuose aprašomas kaip pastovi nuotykių, spontaniškų kvailiojimų vieta: „*Linksmas kūrybiškas pasaulis. Bendroji valgykloja, kieme po beržais ir kambariuose, kur gyveno*

²⁵⁸ 1931 06 15, Skuodas, Drazdauskas V., Laiškas B. Railai, LLTI, f. 1 – 4574, l. 54.

²⁵⁹ 1968, Adelaidė, Andriušis P., Autobiografiniai apmatai, MAB, F. 269-26, l. 47.

²⁶⁰ Ten pat, l. 57.

²⁶¹ Kukulas V., Vienas tarp vienu ir su visais, *Susitikimai su Kaziu ...*, p. 415.

²⁶² 1957 – 1964, Tilvytis T., Atsiminimai apie rašytojus, LLMA, F. 153, ap. 1, b. 91, l. 50 – 51.

²⁶³ 1965, Kražiai, Petrulis J., Atsiminimai apie K. Binkį, LLTI, F. 45 – 284, l. 15.

susikimšę po tris keturius, nuolatos vyko liežuvių varžybos, balalaidžių koncertai, pasaulėžiūrinės kautynės, rytmečiais skambėjo įtartino padorumo dainos“.²⁶⁴ Čia, kaip rašė Julius Būtėnas, jaunų studentų būryje, didžioji laiko dalis buvo skirta pramogoms, kurių metu didelį vaidmenį vaidino ironija ir parodija: vyko inscenizuoti „teismai“, improvizuoti „literatūros vakarai“.²⁶⁵ Boleslovas Motuza gailėjosi, kad „Žiburėlio“ gyventojų improvizacijos netapo kūrybos tema: „*Suguža, būdavo, čia geras būrys, ir visi minčių, idėjų kupini. Mėlynam tabako dūmų sūkury žaižaruoja sąmojo, juoko kibirkštys. Mintys, posakiai aforizmai, poetiniai posmai*“.²⁶⁶

Pirmosios Lietuvos Respublikos spaudoje buvo akcentuojama, ne tik pačių literatų tarpusavio nesutarimai ir literatūriniai maištai, bet ir literato konfrontacija su skaitančiąja visuomene. Literatai, pirmiausiai avangardistai, ieškodami naujų kūrybos formų, pasirinko tokį kūrybos stilių, kuris tapo suprantamas tik siaurame jų rate. Tai galima įvardinti kaip maištą prieš populiariosios literatūros skaitytojų skonį, kadangi ne tik neatsižvelgiama į jų poreikius, bet ir, priešingai, bandoma kurti tai, kas jiems sunkiai suvokiama. Ignas Šlapelis pastebėjo, jog Lietuvos visuomenė šiuo laikotarpiu iš visų kultūros sričių labiausiai domėjosi tik teatru, kadangi atėjus pažiūrėti spektaklio galima buvo susitikti pažįstamų ir draugų. O visuomenės ir literatų santykį jis įvardijo kaip kovą: „*Taip tiedvi stovyklos su viena kita ir kovoja kovą. Menininkai iš savo pusės šaudo visuomenę epitetais: storžieviai, neišmanėliai, tamsuoliai ir leidžia stiprias tulžies ir paniekos sroves. O visuomenė taip pat neapsileidžia, šaudydama menininkus karčiais epitetais: maniakai, pamišėliai, girtuokliai ir t.t.*“.²⁶⁷ Vis dėlto, tokia menininkų pozicija nebuvo labai tvirta, vieni pirmųjų, išitraukę į populiariosios spaudos ir literatūros kūrybą ir buvo maištingieji avangardistai.

Maištu prieš skaitytojų skonį galima laikyti Jono Aisčio aprašytą įvykį su Kaziu Binkiu, kuris gerai iliustruoja šio rašytojo požiūrį į skaitančią visuomenę. J. Aistis prisiminė kaip K. Binkis pasikvietė jį ir Antaną Miškinį, tam, kad šie ištrauktų jį iš „bėdos“. Kaip paaiškėjo bėda buvo ta, kad reikėjo pabaigti K. Binkio feljetoną, kol jis „*su mergužėlėmis pakalbės*“. Šiems paklausus apie ką turėtų būti feljetonas, K. Binkis atsakė „*rašykite, ką tik norite – aš pasirašysiu*“.²⁶⁸ Tiesa, nors jų feljetonas, anot J. Aisčio, gavosi labai linksmas, tačiau, K. Binkis pabaigti jį nusprendė pats.

Išsiskyrė literatai ir savo apranga, kuri buvo ne tik maskaradų elementas, bet ir jų gyvenimo dalis. Polinkį šitaip deklaruoti savo išskirtinumą plačiai aptarė Justina Minelgaitė. Menininkų aprangoje ji pastebėjo 3 tendencingai formuotus menininko įvaizdžius: praeities idealizuotojo – aprangoje naudojusio senamadiškas detales, dendžio – pabrėžtinai puošnaus ir pedantiško bei maištininko – stengusio išsiskirti neįprasta, ryškia apranga arba sukurti

²⁶⁴ 1968, Adelaidė, P. Andriušis, Autobiografiniai apmatai, *MAB*, F. 269-26, I. 34.

²⁶⁵ Būtėnas J., *Žmonės, kuriuos...*, p. 50 – 53.

²⁶⁶ Motuza B., Kolonų pavėsy, *Atsiminimai apie Petrą...*, p. 131.

²⁶⁷ Šlapelis I., Menas ir visuomenės idealai, *Logos*, Nr. 2, Kaunas, 1926, p. 163.

²⁶⁸ Aistis J., *Milfordo gatvės...*, p. 224.

nesirūpinančio savo išvaizda menininko įvaizdį.²⁶⁹ Neįprasto aprangos stiliaus pasirinkimas laikytinas, jei ne maišto forma, tai bent tam žaidimu, bandymu pabrėžti savo menininko, literato statusą, kaip antikonvencionalų plačiosioms visuomenės masėms. Iššaukiantis, ekscentriškas elgesys viešose vietose tapo tam tikra viešojo spektaklio forma, o apranga – tarsi jo dekoracija, kuri ne tik išskiria rašytoją iš kitų, bet ir sustiprina netikėtumo įspūdį bei patraukia dėmesį.

Literatų karnavališkas elgesys davė keletą rezultatų: pirmiausia tai buvo savo išskirtinumo patvirtinimas ir parodymas kitiems, savireklama, būdas atsipalaiduoti. Literatai, būdami kūrybingomis asmenybėmis savo gyvenime bei jo kūryboje lengvai naudojo literatūrines išraiškos priemones: teatrališkumą, satyrą, ironiją, parodiją. Kaip ir kūryboje tai buvo puiki žiūrovo poveikio priemonė.

3.3.2. Bohema prie kavinės staliuko

Literatūrinis sakymas atsiranda pereidamas kelias sferas: parengiamąją (skaitymas, diskusijos...), rašymo, viešinimo, paskelbimo. Jos neina tarsi kadrai viena paskui kitą, o sudaro struktūrą, kurios elementai tarpusavy sąveikauja. Kelios „sferos“ gali susitelkti vienoje vietoje, pavyzdžiui kavinėje, kurioje galima rašyti, susitikti su kitais rašytojais, sužinoti, kaip sekasi kitiems, patikėti savo rankraštį draugams ar perskaityti jį grupei, diskutuoti. Menininkų kavinė buvo viena tų vietų, kur jau XIX a. vyko H. Murger romane aprašytas bohemos gyvenimas, kur radosi priešprieša tarp dirbančiosios miesčionijos pasaulio ir principų, kuriuos skelbė tuomet vadinamieji „artistai“. Kavinė yra socialinio gyvenimo pakraštyje, tai vieta, kur švaistomas laikas ir pinigai, kur geriama ir rūkoma, kur susieina skirtingi žmonės. Menininkai čia gali susitelkti į „būrį“, patirti bendrumą žmonių, kurie, atskilę nuo miesčioniškosios visuomenės, nėra nei į ją įtraukiami, nei iš jos išstumiami.²⁷⁰

Menininko aplinka, jo privatus gyvenimas bei neformalus bendravimo stilius taip pat neatsiejama kultūrinio – meninio gyvenimo dalis. Literato elgesys viešosiose erdvėse yra labiausiai pastebimas, leidžiantis ne tik susidaryti įspūdį apie paties rašytojo vertybes, tačiau taip pat kurti bendrą literatų sluoksnio neretai mitologizuotą gyvenimo įvaizdį. Vienas iš bohemos apibrėžimo dėmenų apibūdina būtent išorinius jos požymius: neįprastą išsiskiriančią išvaizdą, ekscentrišką elgesį bei polinkį burtis tose pačiose erdvėse, pavyzdžiui kavinėse.²⁷¹ Literatų pasisakymuose tokių vietų traktavimas kaip svarbus menininkų, literatų gyvenimo komponentas dar kartą nurodo į jų bohemiškąją savimonę.

²⁶⁹ Minelgaitė J., Tarpukario Kauno bohemos ypatumai, *Kauno istorijos metraštis*, Nr. 12, Kaunas, 2012, p. 109 – 155.

²⁷⁰ Maingueneau D., *Literatūros kūrinio kontekstas...*, p. 39 – 41.

²⁷¹ Krukauskienė E., Kublickienė L., Matulionis A., Rapoportas S., Štutininė I., *Menininkas ir valstybė...*, p. 65 – 67.

Jeigu Pirmosios Lietuvos Respublikos literatų „bohemiškumą“ vertintume tik pagal tai, kiek laiko jie praleisdavo įvairiose kavinėse ir restoranuose, tai be jokių abejonių būtų galima teigti, jog tai buvo tikra bohema, kadangi šis laisvalaikio praleidimo būdas buvo ypač populiarius. Atsižvelgiant į jau aprašytą daugumos literatų finansinę padėtį, atrodytų, jog toks gyvenimo būdas – kasdienis laiko leidimas kavinėse buvo neįmanomas, tačiau šaltiniai liudija priešingai. Gyvenimas nusistovėjusiu miesčionišku ritmu literatams nebuvo priimtinas, todėl juos natūraliai traukė alternatyvų paieškos. Vienas iš būdų tam pasiekti – laiko praleidimas kavinėje prie staliuko. Gausūs aprašymai liudija apie tai kaip miesto gyventojai ateidavo ir išeidavo, sutikdami ir palikdami menininkus prie jų staliukų. Toks gyvenimo būdas kirtosi su įprasto gyvenimo normomis. Sistemingas darbas ar tarnyba su nustatytomis darbo valandomis su bohemišku gyvenimo būdu daugumai buvo nesuderinami ar suderinti tik laikinai, aplinkybėms verčiant. Laisvo menininko gyvenimo būdas buvo žymiai patrauklesnis ir atsiskleidė būtent per pasirinkimą ne eikvoti laiką dėl uždarbio, bet kūrybingai jį leisti kompanijoje, kavinėje ar tiesiog mieste. Viešai matomas nieko neveikimas taip pat išskyrė literatus kaip kitokius, prieštaraujančius visuomenės požiūriui, jog materialinis gerbūvis yra svarbiausia. Be to, bohemos atstovams būdingas maištingumas gali būti išreikštas ir kaip opozicija nuoboduliui, rutinai. Su tuo lengviausia kovoti triukšmingame bendraminčių rate, arba atvirkščiai ginčijantis su kiek kitokių pažiūrų literatais, ką tarpukario rašytojai sėkmingai ir darė.

Antanas Venclova prisiminimuose rašė: *„Mūsų gyvenimas nesiribodavo knygomis, studijomis, egzaminais. Buvome jauni, pilni energijos, troškome linksmintis, draugauti, mylėti. Baliai ir baliai – tai „Metropolyje“, tai „Varpo“ salėje Gedimino gatvėje, tai neolituonų rūmuose Vytauto kalne“*.²⁷²

Literatai buvo pastebimi jau Laisvės alėjoje, kuria dažniausiai buvo patenkama į vieną ar kitą kavinę, kurioje vyko svarbi literatūrinio gyvenimo dalis – literatų komunikacija. Tai, jog literatai telkėsi pačiame Kauno centre, rodo, jog jie nenorėjo atsiskirti nuo visuomenės, užsidaryti siaurame savo sluoksnio rate, o, atvirkščiai, norėjo būti pastebėti, matomi. Antanas Aleksandravičius prisiminė: *„Kartais žiūrėk – Binkis plėvėsuoja Laisvės alėją, lyg su vėju lenktyniaudamas“*.²⁷³ Arba *„Žingsniavau po Laisvės alėją. Einu į vieną galą, sutinku Petrą Vaičiūną. Labai ilgi plaukai. Suku į kitą – vėl jis. Taip kelis kartus susitikau su juo...“*²⁷⁴ Juozas Tysliava taip pat *„Sieksniniu žingsniu matavo Laisvės alėją į vieną ir antrą galą, vieną reisą*

²⁷² Venclova A., *Jaunystės atradimas...*, p. 139.

²⁷³ 1968 06 01, Kaunas, Keli štrichai apie K. Binkį, Užrašė M. Grigaitytė, *LLTI* rankraštynas, F 45 – 273, l. 2.

²⁷⁴ 1969 03 09-13, Liepsnonis A., Kas neįsta į eiles poeto. Poetas mano tėviškę [Apie Faustą Kiršą], *LLTI* rankraštynas, F 58 -30, l. 24.

*praeidamas šaligatviu, antrą bulvaru, trečią kitu šaligatviu. Ryta, vidurdienį, vakarop Tysliavą Kauniečiai matė šauniausioj Kauno gatvėje“.*²⁷⁵

Kavinės aprašomos kaip įvairaus, dinamiško gyvenimo vietos. Jų aplinka, susitikimai, pokalbiai, vaizduojami kaip naujų idėjų atsiradimo, kūrybinio įkvėpimo erdvė. Pastebima, jog čia J. A. Herbačiausko improvizuotai gimę vizijos būdavo netgi įdomesnės negu patys jo kūriniai, o Kazys Binkis ištisas dienas leidęs kavinėse, pasisėmęs naujų idėjų, staiga dingdavo ir užsiimdavo rašymu. Kavinė galėjo tapti ir netikėtu kalėjimu, kaip atsitiko Vytauto Sirijos Giros atveju: „*Dėl prakeikto karo stovio iki keturių be miego turėjau išsėdėti prie 1 alaus bokalo. Užsižiopsojęs nepatekau į paskutinį autobusą ir kadangi visi movė namo, o pėsčias nespėjau, likau karčemoj“.*²⁷⁶

Jaunieji, būsimieji literatai, studentai čia susipažindavo su vyresniaisiais, jų pažįūromis. Net vengusi kavinėse lankytis Michalina Meškauskienė pastebėjo, kad įvairios literatų pažintys daugiausia prasideda Laisvės alėjoje ar kavinėse.²⁷⁷ Pirmasis jauno literato apsilankymas kavinėje buvo mitologizuotas, tarsi įsirašymo aktas į tikrųjų rašytojų gretas. Jonas Aistis prisiminė kaip jam su A. Miškiniu dar mokantis gimnazijoje, knietėjo apsilankyti kokioje nors žymesnėje Kauno kavinėje, tačiau kaip teigė, tam trūko drąsos. Visgi, kartą išdrįso. Pirmą kartą jo klasės draugas nusivedė jį į Perkausko kavinę. Po šio įvykio J. Aistis greitai apie tai pasigyrė A. Miškiniui, kuris taip pat užsimanė čia patekti. Abiems tai buvo įvykis, išgėrę po puodelį juodos kavos, išėjo „*abu pakiliu ir laimingu, kojomis žemės nesiekinačiu“.*²⁷⁸ Halina Korsakienė taip pat užsiminė, kad pirmą kartą užėiti į populiariąją „Konrado“ kavinę buvo baugu, tačiau ir smalsu, kadangi paprastas studentas nesijautė vertas kišti nosį į sudėtingą intelektualų pasaulį.²⁷⁹

Iš vienos pusės kavinės staliukas buvo literato darbo, naujų idėjų generavimo, vieta, tačiau po darbo reikalingas ir laisvalaikis, todėl nenuostabu, jog varant literatų atsiminimus, kartais susidaro įspūdis, jog dažnai buvo apsiribojama tiesiog buitiniiais pašnekesiais.²⁸⁰ Tą iliustruoja ir bohemos kritika „Naujojoje Romuvoje“ pateikiama inscenizuotu radijo pokalbiu. Ironizuotai ir gana šmaikščiai imituojamas keleto literatų pokalbis, kuris iš esmės sukasi apie buitinius ir nereikšmingus dalykus. Pabaigoje padaroma išvada, kad tokia bohema nieko verta: „*Su tokia bohema ir Puccini nieko negalėtų padaryti.*“²⁸¹

Literatūrinė bohema dažniausiai rinkosi „Konrado“ kavinę, pavadintą jos savininko Makso Konrado vardu. Vytauto Didžiojo universiteto profesorai mieliau rinkosi kitą populiarią Kauno restoraną „Metropolis“. Literatai taip pat lankėsi ir kituose Laisvės alėjoje ir nuošaliau

²⁷⁵ 1957 – 1964, Tilvytis T., Atsiminimai apie rašytojus, *LLMA*, F. 153, ap. 1, b. 91, l. 46.

²⁷⁶ 1936 06 21, Kaunas, V. Sirijos Giros raštelis L. Girai, *LNB*, F. 7 – 772, l. 6.

²⁷⁷ Meškauskienė M., *Ateities viltys...*, p. 215.

²⁷⁸ Aistis J., *Milfordo gatvės...*, p. 238.

²⁷⁹ Korsakienė H., *Namas kuriame gyvenome: Atsiminimai*, Vilnius, 1991, p. 15.

²⁸⁰ Plg. Jonikas P., Balys Sruoga iš toliau, *Balys Sruoga ...*, p. 254.

²⁸¹ Radio Romuva, *Naujoji Romuva*, Kaunas, 1931 10 25, Nr. 43, p. 1040.

įsikūrusiuose baruose bei kavinėse: „Laisvėje“, „Central“ (geriau žinomą „Božegraikos“ vardu), „Pale – Ale“ bei „Pas Urboną“. Tačiau šie barai ir kavinės netapo nuolatinėmis menininkų pasisėdėjimo vietomis kaip „Konradas“ ar „Metropolis“.²⁸² Juozapas Albinas Herbačiauskas, turėjęs ypatingą polinkį laiką leisti kavinėse. Dar nuo Krokuvos laikų jos tapo neatskiriama jo gyvenimo dalimi. Kaune jis buvo viena centrinių „Konrado“ kavinės figūrų. Jam išvykus iš Lietuvos „Dienoje“ iškilo reikalas apsvastyti, kam atiteks jo staliukas: *„Kas Konrado kavinėj pakeičia daugel metų buvusį ištikimą klientą, visiems būsiantį ilgai atminty prof. Herbačiauską? Turbūt galėtume surinkti didžiausią balsų skaičių (tik ne už vieną, bet) už du jo pasekėjus (bent Konrado kavinėj), populiariausius rašytojus – poetus Petrą Vaičiūną ir Faustą Kiršą. Juodu pasikeisdami kasdien užima prof. Herbačiausko staliuką“*.²⁸³ Net ir vėliau, kai 1933 m. vėl išvyko į Lenkiją ir apsigyveno Varšuvoje, būdamas jau pakankamai garbaus amžiaus (g. 1876 10 20), dar beveik dešimtmetį kavinių neatsisakė.²⁸⁴ Kavinė, jo teigimu, jam buvo geresne gyvenimo mokykla negu universitetas, kurio jis taip ir nebaigė.²⁸⁵

Kaip jau minėta „Konrado“ kavinė literatų prisiminimuose gana dažnai minima vieta, nors „Metropolį“ galima būtų įvardinti kaip antrąją pagal populiarumą jų lankomą vietą, tačiau informacija apie jį gerokai kuklesnė. Šis, Halinos Korsakienės žodžiais tariant, „senių klubas“ dėl aukštesnių kainų buvo populiariesnis tarp Vytauto Didžiojo universiteto profesūros, tačiau ketvirtojo dešimtmečio pradžioje tapo universalesnis ir jį pamėgo vis daugiau meninių profesijų atstovų.²⁸⁶ „Konrado kavinėje“ laiką leido daugiausia jaunieji literatai, tačiau nevengė ir universiteto profesūra. Ją žinojo net paštininkai, o literato adresu galėjo būti ir kavinės staliukas: *„Mister'is Kazimieras Kiela. Konrado Kavinė (staliukas kairiajame kampe). Kaunas. Lietuva“*.²⁸⁷ Beje, staliukai šioje kavinėje buvo tarsi asmeniniai. Dažnai aprašoma, jog skirtingų pažiūrų literatai nesėdavo kartu, o jų grupelės turėjo „savo“ staliukus.²⁸⁸

Pulgio Andriušio teigimu nuolatiniais „Metropolio“ klientais tapo beveik visas Vytauto Didžiojo universiteto humanitarinis elitai. Pasak jo, nors „Metropolio“ kavinė buvo visiems prieinama, tačiau ilgainiui ji tapo „profesoryne“ – pasidarė lyg ir pusiau uždara poilsiavietė, kurios lankytojai turėjo turėti tam tikras kvalifikacijas: būti pažįstamais su profesoriais, pasižymėti sąmoju, mokslumu ar originalumu, kas nebuvo būtina pas „Konradą“ ar „Perkauską“.²⁸⁹ Pasėdėti į „Metropolį“ užeidavo Vincas Krėvė su Baliu Sruoga, prie jų prisidėdavo Kostas Korsakas, Petras

²⁸² Zeigis A., *Laikiniosios sostinės...*, p. 50 – 65.

²⁸³ Beleckas J. K. Kaip Kaunas juokiasi ir verkia, *Diena*, Nr. 2 (757), Kaunas, 1934 01 14, p. 3.

²⁸⁴ Narušienė V., Juozapo Albino Herbačiausko ruduo, *Naujasis Židinys – Aidai*, Vilnius, 2006 11, p. 460 – 462.

²⁸⁵ Herbačiauskas J. A., *Erškėčių vainikas*, sudarė Viktorija Daujotytė, Vilnius, 1992, p. 399.

²⁸⁶ Korsakienė H., *Sugrįžusi praeitis...*, p. 171.

²⁸⁷ 1930 01 18, Kensingtonas, Janušytė L., Laiško Kazimierui Kielai vokas, *Literatūros ir meno archyvas*, f. 30, ap. 1, b. 20, l. 10.

²⁸⁸ Plg.: Bražėnas P., *Petras Cvirka...*, p. 102; Salvatoris D., *Lietuva vakar ir šiandien*, vertė Rimantas Morkvėnas, Vilnius, 1992, p. 43 – 45.

²⁸⁹ Andriušis P., Šis tas apie milžiną, *Balys Sruoga ...*, p. 266 – 267.

Cvirka, Pranas Augustaitis, Juozas Baldžius, Kazys Boruta ir kiti.²⁹⁰ Juliaus Būtėno teigimu 1938 – 1939 m. kairiųjų pažiūrų literatai taip pat pradėjo dažniau rinktis nebe „Konrado“ kavinę, o „Metropolį“.²⁹¹

Juozas Keliuotis, kalbėdamas apie savo ir Justino Vienožinskio apsilankymą „Pale-Ale“ kavinėje, pastebėjo, kad literatų triukšmingumas lenkė net Paryžiaus kavinių atmosferą: *„Beveik visi rūko, ir dūmų debesys plaukioja po visą šią girtą salę. Sunku kvėpuoti, o dar sunkiau kalbėtis. Visi šūkalioja, kumščiais daužo stalą, bučiuojasi ir skaldo vienas kitam antausius. Mane apėmė siaubas. Paryžiuje daug buvau lankęs kavinių, bet tokio apdūjusio triukšmo nebuvo matęs. Beveik visa prancūzų tauta kasdien išgeria, bet gero vyno ir niekad nepraranda santūrumo ir pusiausvyros jausmo. [...] O čia jau nebėra nei linksmumo, nei draugiškumo, o tik padūkimo siaubas.“*²⁹²

Justina Minelgaitė specifiniai bohemos atstovų vartotais gėrimais įvardijo kavą, spaustinę su citrina bei kitus stipriuosius gėrimus.²⁹³ Tuo tarpu Andrius Zeigis, neneigdamas, jog literatai didžiąją savo laiko dalį leido kavinėse, suabejojo literatų polinkiu vartoti alkoholį, kadangi *„Kiekvienam piliečiui būtų sunku pripažinti faktą, kad jo šalies kultūra buvo kuriama prie stipraus gėrimo stikliuko“*, be to, kai kuriose kavinėse jis nebuvo pardavinėjamas.²⁹⁴ Prisiminimai bei laiškai šiuo klausimu atskleidžia kitokią realybę. Pastebima, jog neretai patys atsinešdavo į kavinę alkoholio, o kai kurių literatų išreikštas nepasitenkinimas gausiu jo vartojimu, nereiškė, jog patys jo atsisakė. Greičiausiai tai buvo tik pastabos sau pačiam. Kazys Binkis net ir turėdamas širdies problemų ir daktaro raginamas atsisakyti šio polinkio, to padaryti negalėjo, kadangi, kaip Jonas Aistis perfrazavo jo žodžius – tai buvo vienintelis jo gyvenimo džiaugsmas ir atsisakius alkoholio, gyvenimas jam būtų netekęs prasmės.²⁹⁵

Kaip teigė L. Jakonytė, profesiniame bohemiško kodekse alkoholis yra esminis rašytojo atributas, mūzų vilioklis.²⁹⁶ Juozas Erlickas jam suteikė net profesinio įrankio prasmę: taurelė *„toks pat darbo įrankis kaip kitam kastuvas kirvis ar lygintuvas“*.²⁹⁷ Nors tai šių dienų požiūris, tačiau jis nesusiformavo per vieną dieną, toks menininko įvaizdis nuosekliai kuriamas jau nuo XIX amžiaus vidurio. Dėl alkoholio vartojimo bei pačių literato polinkio susikurti aplink save laisvą aplinką ar tiesiog pakvailioti, atsirasdavo „konradinės“ ir kitokios istorijos.²⁹⁸

²⁹⁰ Korsakienė H., *Veidai ir likimai: Praeities vaizdai*, Vilnius, 1982, p. 88.

²⁹¹ Būtėnas J., *Žmonės...*, p. 82.

²⁹² 1960, Vilnius, Keliuotis J., Justinas Vienožinskis ir jo epocha, *LNB*, F. 31 – 50, l. 61 – 62.

²⁹³ Minelgaitė J., Tarpukario Kauno bohemos ypatumai, *Kauno istorijos metraštis*, Nr. 12, Kaunas, 2012, p. 150.

²⁹⁴ Zeigis A., *Laikinosios sostinės...*, p. 61.

²⁹⁵ Aistis J., *Milfordo gatvės...*, p. 215.

²⁹⁶ Jakonytė L., *Rašytojo socialumas...*, p. 199.

²⁹⁷ Erlickas J., *Knyga*, Vilnius, 1996, p. 286.

²⁹⁸ Plačiau žr. Jankauskienė J., Keli „Konrado kavinės“ bohemiškos kasdienybės štrichai, *Kauno istorijos metraštis*, Nr. 12, Kaunas, 2012, p. 221 – 233; Minelgaitė J., Tarpukario Kauno bohemos ypatumai, *Kauno istorijos metraštis*, Nr. 12, Kaunas, 2012, p. 137 – 150; Pakštalas A., Bohemos gyvenimo atspindžiai ..., p. 235 – 244; Zeigis A., *Laikinosios sostinės...*, p. 50 – 65.

Apibendrinant galima pasakyti, kad kavinė literatų kasdienybėje buvo ne tik kasdienė laisvalaikio leidimo vieta, bet ir požiūrio į gyvenimą išraiškos būdas bei darbo vieta. Kai kurios iš kavinių, dėl jų publikos laikytinos ypač bohemiškomis menininkų susirinkimų vietomis. Toks laiko leidimo būdas bei jo trukmė, atsižvelgiant į literatų finansinę padėtį, liudija jų maištavimą prieš tarpukariu besiformavusią nuomonę, kad materialinių išteklių kaupimas ir savo gyvenimo kokybės gerinimas yra vienas svarbiausių žmogaus tikslų. Taip pat tai tapo gera komunikacijos erdve bei maišto prieš nuobodulį ir miesčioniškumą išraiškos būdu.

IŠVADOS

1. Pirmosios Lietuvos Respublikos literatų bohemos atsiradimą sąlygojo keletas veiksnių: Kaune susiformavo meninis ir intelektualinis centras, pasižymėjęs užsienio boheminių patirčių adaptavimu savitomis vietos sąlygomis. Bohemiškų literatų bendruomenių atsiradimo prielaidomis buvo: literatų individualizmas, pasireiškęs meninio stiliaus paieškomis ir savita laikysena, bei bendruomeniškumas, skatinęs juos jungtis į sambūrius. Rašytojo profesijos pasirinkimas buvo pirmasis žingsnis link bohemos, o Lietuvos politinių aktualijų įtakota nestabili jų materialinė padėtis bei skirtingų rašytojų socialinių statusų susiklostymas sudarė prielaidas bohemai, kaip maišto kultūrai, atsirasti. Pirmaisiais bohemos židiniais Kaune laikytini „Vilkolakio“ klubas ir Kazio Binkio suburtas literatūrinėmis naujovėmis paremtas sąjūdis. Aktyviausias jos reikšimosi laikotarpis buvo pirmasis nepriklausomybės dešimtmetis – antrojo pradžia.

2. Pirmosios Lietuvos Respublikos literatų refleksijos ir diskusijos atskleidė, jog šiuo laikotarpiu bohema kaip reiškinys suvokta nevienareikšmiškai, individualizuotai. Bohemos atstovo vaizdinys nebuvo nuoseklus, kadangi jis priklausė nuo aptariamojo asmeninių savybių. Bohemiškomis laikytos įvairios teigiamos ir neigiamos savybės: kūrybiškumas, veiklumas, bendruomeniškumas, spontaniškumas, laisvumas, maištingumas taip pat ir pernelyg didelis polinkis alkoholiui, laiko švaistymas kavinėse, neveiknumas. Dėl skirtingo reiškinio suvokimo, literatų bohemismas ir iš to išplaukiančios elgsenos vertintos prieštaringai: kaip literato idealas, siekiamybė, ir priešingai, kaip vengtinas gyvenimo būdas. Kai kurie iš literatų bohemismą priėmė kaip natūralų ir tapatinosi su juo, tuo tarpu, kiti – vengė sudaryti tokį savo įvaizdį arba neigė turintys boheminių polinkių. Refleksijose išskiriami įvairūs bohemos atstovo bruožai jungėsi į gana darnią visumą ir atsispindėjo atskirų bohemos atstovų, iš kurių keletas buvo vertinti kaip ypač bohemiški, ar netgi grupelių gyvenimo būde bei elgsenose.

3. Viešuose ir privačiuose literatų pasisakymuose atsiskleidė jų požiūris, kad maištas buvo natūrali jų bendruomenių raiškos forma, glaudžiai susijusi su bohemismo idėja. Deklaruota konfrontacija su politine santvarka, valdžios institucijomis, daugiausia buvo išreikšta per viešą ar privačią jos kritiką, tapusią vienu iš rašytojo raiškos būdų ir savęs, kaip visuomenės autsaiderio, identifikacijos priemonių. Viena maišto krypčių susivedė į konfliktus literatų bendruomenės viduje, atsiradusius dėl pažiūrų skirtumų ir buvo išreikšta kartų konflikto vardu, tačiau, apžvelgus šio maišto motyvus, tapo aišku, jog po terminais *senoji* ir *jaunoji* karta, slypi pasaulėžiūriniai, o ne amžiaus skirtumai. Viešasis teatrališkumas, provokuojančios laikysenos, savito gyvenimo būdo pasirinkimas bei įprastojo atmetimas, tapo literato kaip išskirtinio visuomenės individo įvaizdžio kūrimo bei maišto prieš visuomenines konvencijas, įrankiu.

ŠALTINIŲ IR LITERATŪROS SĄRAŠAS

Archyviniai fondai

Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto Rankraščių skyrius

- F. 1: „Trečio fronto“ archyvas – b. 4574, 4577, 4582
- F. 4: Lietuvos TSR tarybiniai rašytojai – b. 896
- F. 45: Kazys Binkis – b. 245, 267, 271, 273, 278, 284
- F. 51: Vincas Krėvė – b. 634
- F. 53: Balys Sruoga – b. 1087
- F. 58: Faustas Kirša – b. 30
- F. 100: Jonas Aistis – b. 345

Lietuvos centrinis valstybės archyvas

- F. 378: Vidaus reikalų ministerijos Valstybės saugumo departamentas, ap. 3, b. 826.
- F. 438: Valstybės saugumo policijos Kauno apygarda, ap. 1, b. 522.

Lietuvos ypatingasis archyvas

- F. 1771: Lietuvos komunistų partijos (LKP) Centro komitetas, ap. 28 – b. 1790

Lietuvos literatūros ir meno archyvas

- F. 30: Kazys Kiela, ap. 1 – b. 20.
- F. 153: Teofilis Tilvytis, ap. 1 – b. 89, 91.

Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekos Rankraščių skyrius

- F. 269: Mackonis Rapolas (iki 1940 m. Mackevičius) – b. 26
- F. 334: Andriušis Pulgis – b. 7

Lietuvos nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos Retų knygų ir rankraščių skyrius

- F. 7: Gira Liudas – b. 772.
- F. 15: Urbšys Juozas – b. 226.
- F. 31: Keliuotis Juozas – b. 45, 46, 50.
- F. 66: Toliušis Zigmas (slapyvardis Rigutis) – b. 22.
- F. 130: Pavienių dokumentų (literatūrinių, istorinių) rinkinys – b. 1683.

Publikuoti šaltiniai

1. Aistis J., *Milfordo gatvės elegijos*, Vilnius, 1991.
2. Aistis J., *Raštai*, T. 3: Šiapus ir anapus. Literatūros temomis, red. Aldona Grajauskaitė – Aistienė ir Viktorija Skrupskelytė, Čikaga, 2004.
3. Alantas V., Tautos Vadas Meno klausimais, *Vairas*, Nr. 8-9, Kaunas, 1934.
4. *Atsiminimai apie Antaną Venclovą*, sudarė Marija Macijauskienė, Vilnius, 1988.
5. *Atsiminimai apie Petrą Cvirką*, sudarė A. Mickienė, Vilnius, 1969.
6. *Atsiminimai apie Vincą Mykolaitį Putiną*, parengė Donata Mitaitė, Vilnius, 1992.
7. Balys J., Senoji ir Jaunoji karta. Žodžiai ir darbai, *Akademikas*, 1934, Nr. 3, Kaunas.
8. *Balys Sruoga mūsų atsiminimuose*, sudarė Vanda Sruogienė, Vilnius, 1996.
9. Beleckas J. K., Kaip Kaunas juokiasi ir verkia, *Diena*, Nr. 2 (757), Kaunas, 1934 01 14.
10. Binkis K., „Litrūta ar akcinė rašytojų „Maisto“ bendrovė, *Diena*, Nr. 4 (236), Kaunas, 1933 01 22.
11. Binkis K., *Raštai* T.5: Literatūros kritika, publicistika, sudarė, įvadą ir paaiškinimus parašė Adolfas Juršėnas, Vilnius, 2004.
12. Binkis K., Salem Aleikum!, *Keturių vėjų pranašas*, Kaunas, 1922.
13. Binkis K., Vasaris vėjas, *Keturių vėjų pranašas*, Kaunas, 1922.
14. Boruta K., Autobiografija, *Drauge su draugais*, Vilnius, 1976.
15. Boruta K., *Drauge su draugais*, sudarė ir paaiškinimus parašė V. Vilnonytė, Vilnius, 1976.
16. Būtėnas J., *Žmonės kuriuos pažinojau*, Vilnius, 1978.
17. Cvirka P., *Raštai*, T. 7: Publicistika. Kūrinių planai bei sumanymai. Laiškai. Dokumentai, parengė ir paaiškinimus parašė Vytautas Galinis, Vilnius, 1986.
18. Cvirkienė M., Didžiausias stebuklas – grožis, Juozaitis A., *Prisilietimai: pokalbių knyga*, Vilnius, 1999.
19. Čiupra, Akiplėšiškai drąsus plagiatorius. Kaip J. K. Pavilionis perdirbo Konradą Berkoviči, *Lietuvos žinios*, Nr. 200 (3992), Kaunas, 1932 09 02.
20. Dauguvietytė G., *Perpetuum mobile*, užrašė Inga Liutkevičienė, Vilnius, 2002.
21. Didelis skandalas, *Keturi vėjai*, Nr. 2, Kaunas, 1926.
22. Erlickas J., *Knyga*, Vilnius, 1996.
23. Gustainis V., *Nuo Griškabudžio iki Paryžiaus: Atsiminimai apie Lietuvos spaudą, jos darbuotojus (1915 – 1940) ir Lietuvos rašytojus (1924 – 1940)*, Kaunas, 1991
24. Herbačiauskas J. A., *Erškėčių vainikas*, sudarė Viktorija Daujotytė, Vilnius, 1992.
25. Herbačiauskas J. A., Mūsų teatro opiausiu klausimu, *Naujoji Romuva*, Nr. 16 (68), Kaunas, 1936.

26. Yčas M., Malinauskas I., Keliuotis J., Slavėnas P., Dovydenas L., Babickas P., Tamošaitis A., Senieji ir jaunieji, *Naujoji Romuva*, Nr. 147, Kaunas, 1933.
27. Jakštas A., Dekadentizmas ir jo atstovai mūsų poezijoje, *Židinys*, Nr. 10, Kaunas, 1926.
28. Janušytė L., *Korektūros klaida*, Kaunas, 2011.
29. Kapsukas V., „Trečio fronto“ tikrasis veidas, *Priekalas*, Nr. 3 – 4, Maskva, 1931 06 – 09.
30. Keliuotis J., *Mano autobiografija: atsiminimai*, Vilnius, 2003.
31. Keliuotis J., Menas tautos gyvenime, *Naujoji Romuva*, Nr. 10 – 11, Kaunas, 1935.
32. Keliuotis J., Visuomeninis meno vaidmuo, *Meno kultūra*, Nr. 3 (11), Kaunas, 1930.
33. Korsakas K., Bohema, *Lietuviškoji enciklopedija*, T. 4, Boston, 1936.
34. Korsakienė H., *Namas kuriame gyvenome: Atsiminimai*, Vilnius, 1991.
35. Korsakienė H., *Sugrįžusi praeitis: Autentiški pasakojimai ir portretai*, Vilnius, 1985.
36. Korsakienė H., *Susitikimai: įspūdžiai ir mintys*, Vilnius, 1977.
37. Korsakienė H., *Veidai ir likimai: Praeities vaizdai*, Vilnius, 1982.
38. *Literatūra ir kalba*, T. 15: Kovoje už pažangiąją literatūrą, redagavo K. Korsakas, Vilnius, 1978.
39. *Literatūra ir kalba*, T. 17: Vincas Krėvė, redagavo K. Korsakas, Vilnius, 1981.
40. *Literatūra ir kalba*, T. 22: Kostas Korsakas, redagavo J. Lankutis, Vilnius, 1995.
41. Maciūnas V., Jakštas baro Vaižgantą, *Aidai*, Nr.2, Kaunas, 1980.
42. Mackonis R., *Iš kavinės į kavinę: Atsiminimai*, sudarė Birutė Mackonytė, Vilnius, 1994.
43. Mes pasiryžom, *Trečias frontas*, Nr. 1, Kaunas 1930.
44. Meškauskienė M., *Ateities viltys*, Vilnius, 1978.
45. Meškauskienė M., *Tolimi artimi metai*, Vilnius, 1979.
46. Mieščioniškumo sargyboje, *Piūvis*, Nr. 2, Kaunas, 1929.
47. Mikas Ašutinis, „Senosios ir jaunosios kartos“ priešingybių baubas, *Vairas*, Nr. 4, Kaunas, 1934.
48. Mūsų laboratorija, *Keturi vėjai*, Nr. 1, Kaunas, 1924.
49. Nyka – Niliūnas A., Nepriklausomos Lietuvos poezija: Individualizmo atgimimas ir išigalėjimas: [Žurnalai "Piūvis", "Naujoji Romuva", "Trečiasis frontas". Jono Kuosos-Aleksandriškio (Kossu-Aleksandravičiaus) kūryba], *Aidai*, Nr.25, Kaunas, 1949.
50. Orintaitė P., *Ką laumės lėmė. Liepalotų medelynuose: Atsiminimai, Apybraižos*, parengė Justinas Kubilius, Vilnius, 1993.
51. Penčyla J. O., Dvyniai, A. Miškinio ir J. Kossu – Aleksandravičiaus šaržas, *Literatūros naujienos*, Nr. 5, Kaunas. 1935.
52. Radio Romuva, *Naujoji Romuva*, Nr. 43, Kaunas, 1931.
53. Raila B., *Kodėl antraip?: Literatūrinė kronika su išgyvenimais*, Vilnius, 1991.

54. Salvatoris D., *Lietuva vakar ir šiandien*, vertė Rimantas Morkvėnas, Vilnius, 1992.
55. Silvestras dūdelė, *Rytas*, Nr. 127, Kaunas, 1936.
56. Sirijos Gira V., Atsigręžus atgal, *Metai*, Nr. 4, Kaunas, 1996.
57. Sruoga B., Mūsų meno politika, *Pradai ir žygiai*, nr. 1, Kaunas, 1926.
58. *Susitikimai su Kaziu Boruta*, sudarė Eglė Borutaitė – Makariūnienė, Vilnius, 2005.
59. Sutkus A., *Vilkolakio teatras*, sudarė ir įvadą parašė A. Samulionis, Vilnius, 1969.
60. Šimėnas A., Meno kankiniai, *Diena*, Nr. 24, Kaunas, 1929.
61. Šlapelis I., Menas ir visuomenės idealai, *Logos*, Nr. 2, Kaunas, 1926.
62. Tilvytis T., *Raštai*, T. 6: Taikos sėja, sudarė J. Pilypaitis, Vilnius, 1982.
63. Vaičiūnienė T., *Literatūros ir meno pasaulyje*, Vilnius, 1986.
64. Varnėnas V. K., Apie „Trečiąjį frontą“, *Priekalas*, Nr. 1- 2, Maskva, 1931.
65. Venclova A., *Jaunystės atradimas: Autobiografinis romanas*, Kaunas, 1981.

Tyrimai

1. Adams J., *Hideous Absinthe: A History of the Devil in a Bottle*, London, 2004.
2. Bachtin M., *Rabelais and His World*, Massachusetts, 1968.
3. Brague R., *Ekscentriškoji Europos tapatybė*, vertė Kristina Kazakevičiūtė ir Regina Matuzevičiūtė, Vilnius, 2001.
4. Bražėnas P., *Petras Cvirka*, Vilnius, 1998.
5. Doblytė S., Lietuvos meno laukas: jaunųjų meno kūrėjų požiūris, *Kultūra ir visuomenė*, Nr.2, Kaunas, 2012.
6. Eidintas A., *Antanas Smetona ir jo aplinka*, Vilnius, 2012.
7. Gadamer H. G, *Grožio aktualumas: menas kaip žaidimas, simbolis ir šventė*, Vilnius, 1997.
8. Gudaitis L., *Plunksna ir ugnimi*, Vilnius, 1974.
9. Gudaitis L., Keistulio likimas, Morkūnas P., *Dainuoja degeneratas*, Kaunas, 1993.
10. Gudaitis L., *Noriu klysti: atosūkiai į XX amžiaus spaudą*, Vilnius, 2011.
11. Gudaitis L., *Permainų vėjai*, Vilnius, 1986.
12. Helmut K., Bohema, *Pagrindinės moderniosios literatūros sąvokos*, sud. D. Borchmeyer, V. Žmegač, Vilnius, 2000.
13. Jakonytė L., *Rašytojo socialumas. Naujosios literatūros studijos*, Vilnius, 2005.
14. Jankauskienė J., Keli „Konrado kavinės“ bohemiškos kasdienybės štrichai, *Kauno istorijos metraštis*, Nr. 12, Kaunas, 2012.
15. Jankevičiūtė G., *Dailė ir valstybė: dailės gyvenimas Lietuvos Respublikoje 1918 – 1940*, Kaunas, 2003.

16. Jurčiukonytė A., Keturvėjiška traukinė. Teatriškas Petro Tarulio eksperimentas, *Darbai ir dienos*, Nr. 35, Kaunas, 2003.
17. *Justinas Vienožinskis*, parengė Irena Kostkevičiūtė, Vilnius, 1970.
18. Kavolis V., *History on the art's side: Social Dynamics in Artistic Efflorescences*, London, 1972.
19. Kavolis V., *Kultūros dirbtuvės*, Vilnius, 1996.
20. Kavolis V., *Nepriklausomųjų kelias*, sudarytojai Egidijus Aleksandravičius ir Daiva Dapkutė, Vilnius, 2006.
21. Kavolis V., *Vyrai ir moterys lietuvių kultūroje*, Vilnius, 1992.
22. Keturakis S., Susidvejinusios sąmonės fenomenas XX a. pradžios lietuvių avangardistinėje poezijoje, *Sociologija. Mintis ir veiksmas*, nr. 1, Vilnius, 2003.
23. Klišienė N., Ketvirtojo dešimtmečio estetinės sąmonės laukas: Paryžiaus fenomenas, *Literatūra*, Nr. 52 (1), Vilnius, 2010.
24. Klišienė N., Menininko sąmonė: Paryžiaus išspaudas, *Literatūra*, Nr. 50 (4), Vilnius, 2008.
25. Krivickas V., Jurgio Kunčino bohema ir bohemaininkas, *Literatūra ir menas*, Nr. 2900, Vilnius, 2002.
26. Krukauskienė E., Kublickienė L., Matulionis A., Rapoportas S., Šutinienė I., *Menininkas ir valstybė: socialinis psichologinis aspektas*, Vilnius, 2003.
27. Kubilius V., Bohema, *Lietuvių literatūros enciklopedija*, <http://www.lle.lt>.
28. Kubilius V., Literatūros mokslas Vytauto Didžiojo universitete, *Vytauto Didžiojo Universiteto ir Lietuvių Katalikų Mokslo Akademijos 70 – metis.*, Kaunas, 1993.
29. Kubilius V., *Romantizmo tradicija lietuvių literatūroje*, Vilnius, 1993.
30. Kubilius V., Tautinė literatūra ir tautinė valstybė, *Darbai ir dienos*, Nr. 35, Kaunas, 2003.
31. Kubilius V., *XX amžiaus literatūra*, Vilnius, 1996.
32. Kuizininė D., *Lietuvių literatūrinis gyvenimas Vakarų Europoje 1945-1950 m.*, Vilnius, 2003.
33. Mačiulis D., *Valstybės kultūros politika Lietuvoje 1927 – 1940 metais*, Vilnius, 2005.
34. Maingueneau D., *Literatūros kūrinio kontekstas. Sakymas, rašytojas, visuomenė*, Vilnius, 1998.
35. Martišiūtė A., Literatūros modernėjimo procesai XX a. I pusėje, *Menotyra*, T. 37, Nr. 4, Vilnius, 2004.
36. Minelgaitė J., *Tarpukario Kauno bohemos ypatumai*, magistro darbas [saugomas VDU menotyros katedroje], Kaunas, 2010.
37. Minelgaitė J., Tarpukario Kauno bohemos ypatumai, *Kauno istorijos metraštis*, Nr. 12, Kaunas, 2012.

38. Mulevičiūtė J., *Modernizmo link: dailės gyvenimas Lietuvos Respublikoje 1918 – 1940*, Kaunas, 2001.
39. Narušienė V., Juozapo Albino Herbačiausko ruduo, *Naujasis Židinys – Aidai*, Vilnius, 2006 11.
40. Pakštalis A., Bohemos gyvenimo atspindžiai XX a. ketvirtojo dešimtmečio Kaune, *Kauno istorijos metraštis*, T. 9, Kaunas, 2008.
41. Pivoras S., Tarp klerikalizmo ir liberalizmo: ideologinės alternatyvos universiteto koncepcijoje, *Vytauto Didžiojo universitetas. Mokslas ir visuomenė 1922 – 2002*, Kaunas, 2002.
42. Račiūnaitė V., Miestiškojo romano proveržis, *Darbai ir dienos*, nr. 36, Kaunas, 2003.
43. Raškauskas K., Dar apie Kostą Korsaką, *Darbai ir Dienos*, Nr. 56, Kaunas, 2011.
44. Riaubienė A., Valstybės cenzūros mechanizmas tarpukario Lietuvoje, *Knygotyra*, Nr. 44, Vilnius, 2005.
45. Striogaitė D., Avangardizmas, *Lietuvių literatūros enciklopedija*, <http://www.lle.lt>.
46. Striogaitė D., Binkis Kazys, *Lietuvių literatūros enciklopedija*, <http://www.lle.lt>.
47. Tamošaitis M., *Didysis apakimas. Lietuvių rašytojų kairėjimas 4 – ajame XX a. Dešimtmetyje*, Vilnius, 2010.
48. Tamošaitis M., Tarp iliuzijų ir tikrovės: Petras Cvirka priešokupaciniu laikotarpiu, *Colloquia*, Nr. 24, Vilnius, 2010.
49. Tūtlytė R., *Antanas Miškinis*, Vilnius, 1997.
50. Vaitkevičiūtė E., J. A. Herbačiausko asmenybė ir kūryba XX a. pradžios literatūrologiniame – kultūrologiniame kontekste, *Lituanistica*, Nr. 1 (53), Vilnius, 2003.
51. Vaitkevičiūtė E., *Žinomas ir nežinomas Juozapas Albinas Herbačiauskas*, Kaunas, 2007.
52. Viliūnas G., *Literatūrinis gyvenimas Nepriklausomoje Lietuvoje (1918 - 1940)*, Vilnius, 1998.
53. Wilson E., *Bohemians. The Glamorous Outcasts*, London – New York, 2000.
54. Zeigis A., *Laikiniosios sostinės kavinių kultūra*, Bakalauro darbas [saugomas VDU Istorijos katedroje], Kaunas, 2005.
55. Žekaitė J., *Modernizmas lietuvių prozoje*, Vilnius, 2002.
56. Аронсон О., *Богема: опыт сообщества. Наброски к философии асоциальности*, Москва, 2002.